

ชีวิตและการต่อสู้ของสัมผัส พึ่งประดิษฐ์: ทนายความลูกชานา ผู้ถูกกล่าวหาว่าขบถต่อแผ่นดิน

กนกวรรณ เปี่ยมสุวรรณศิริ

นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: kanokwan.piamsuwansiri@gmail.com

หมายเหตุ: บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นในวาระครบรอบ 98 ปี ชาตกาล สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ ผู้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมไทยเป็นเวลากว่าแปดทศวรรษ ทั้งในบทบาทผู้นำนักศึกษา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.), นักหนังสือพิมพ์, ผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, สมาชิกระดับนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ก่อนที่เขาจะตัดสินใจออกจากป่ามาเป็นทนายสิทธิมนุษยชนต่อสู้เพื่อประชาชนหน้าบัลลังก์ศาล บทความนี้จึงเขียนขึ้นในลักษณะสารคดีชีวประวัติของสัมผัส เพื่อคารวะต่อชายผู้หนึ่ง ซึ่งได้บำเพ็ญภารกิจแห่งชีวิตและอุดมคติของเธออย่างดงามเสมอมา บทความชิ้นนี้เผยแพร่ครั้งแรกใน “ประวัติศาสตร์ปริทัศน์” ของภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (<https://hist.human.cmu.ac.th/articles/life-and-activism-of-samphas-pheungpradit>) วันที่ 27 พฤศจิกายน 2567

ความรักชาติในสังคมไทยในแต่ละยุคมักผูกติดอยู่กับการนิยามตามขนบแบบเดียวตามลัทธิชาตินิยมทางการ ซึ่งเบียดขับผู้ที่รักชาติในแนวทางอื่นให้กลายเป็นขบถหรือนักโทษทางการเมืองไป สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ เป็นหนึ่งในผู้รักชาติที่หมายถึงประชาชนทุกคนซึ่งประกอบขึ้นเป็นชาติบนฐานคิดแบบเสมอภาคนิยม ดังที่เขาได้เข้าร่วมการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมไทยมาหลายทศวรรษ กระทั่งสิ้นลมหายใจไปเมื่อวันที่ 12 สิงหาคมที่ผ่านมา ทั้งในบทบาทผู้นำนักศึกษา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.), ผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, สมาชิกระดับนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ก่อนที่เขาจะตัดสินใจออกจากป่ามาเป็นทนายสิทธิมนุษยชนต่อสู้เพื่อประชาชนหน้าบัลลังก์ศาล บทความนี้จึงเขียนขึ้นในลักษณะสารคดีชีวประวัติของสัมผัส เพื่อคารวะต่อชายผู้หนึ่ง ซึ่งได้บำเพ็ญภารกิจแห่งชีวิตและอุดมคติของเธออย่างดงามเสมอมา

พุทธทศวรรษ 2460-2490: สัมผัสสังฆธรรม จากลูกชานา สุนักศึกษาวิชากฎหมายที่ ม.ธ.ก.

สัมผัส ฟังประดิษฐ์ เกิดวันอังคารที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2469 ปีชาล ในครอบครัวชานาฐานะปานกลาง ที่อำเภอเมือง พิษัย จังหวัดอุดรดิตรดิถ แต่พื้นเพเดิมของบิดามารดาเป็นชาวพิษณุโลก สัมผัสจึงเติบโตท่ามกลางบรรยากาศกลิ่นโคลนสาบควาย เกือบกึ่งอยู่กลางท้องไร่ท้องนาที่จังหวัดพิษณุโลก เขามีพี่น้องมาก แต่เสียชีวิตตั้งแต่เด็กหลายคน เหลือเติบโตขึ้นมาได้สี่คน สัมผัส เป็นคนที่สอง

ความโชคด้อย่างหนึ่งในชีวิตของสัมผัสคือ เขามีพี่ชายคนโตชื่อจิต ฟังประดิษฐ์ ผู้ไฝหาความก้าวหน้าในชีวิต หลังจากจบมัธยมหกจากโรงเรียนประจำจังหวัด จิตจึงชวนขวยไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ กระทั่งเรียนจบได้บรรจุเป็นครูที่โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เงินเดือน 45 บาท เขาก็รับน้องชายสองคนคือสัมผัสที่ขณะนั้นอายุ 8 ขวบ และสมพงษ์ น้องคนเล็กมาเรียนที่กรุงเทพฯ แม้ชีวิตต้องพึ่งตนเองทุกอย่าง อยู่ห่างไกลพ่อแม่ อดมีอกินมี้อ สัมผัสก็มองว่าการได้เรียนหนังสือนับเป็นโชคด้อย่างที่สุดของเขา

สัมผัสเริ่มเข้าเรียนโรงเรียนอนุบาลใกล้บ้านของจิตที่กรุงเทพฯ จากนั้นไปเรียนที่โรงเรียนวัดอนงค์รามจนจบชั้นประถมสี่ ต่อด้วยโรงเรียนมัธยมวัดบพิตรพิมุขจนจบมัธยมหก จากนั้นสอบเข้าเป็นนักศึกษา (สมัยนั้นไม่เรียกนักเรียน) ที่แผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) รุ่นที่ 7 ห้อง 8 เลขประจำตัว 4053 ในปี 2487 ซึ่งสัมผัสรู้สึกภูมิใจ เช่นเดียวกับเพื่อนนักศึกษาส่วนใหญ่ที่เป็นเด็กต่างจังหวัด และมีฐานะยากจน ที่ได้รับโอกาสให้ศึกษาต่อในโรงเรียนระดับสูงที่ก่อตั้งขึ้นตามเจตนารมย์ของอาจารย์ปรีดิ พนมยงค์ ที่ปรารถนาให้ประเทศไทยก้าวไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ด้วยการพัฒนาการศึกษา เนื่องจากหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้นกำหนดว่าผู้ที่เข้าเรียนชั้นอุดมศึกษาได้ต้องผ่านโรงเรียนเตรียมฯ ก่อน ซึ่งขณะนั้นมีเพียงเตรียมธรรมศาสตร์ เตรียมจุฬาฯ เตรียมนายร้อย และเตรียมนายเรือ สัมผัสบรรยายความเคารพรักที่เขา และเพื่อน ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กยากจนจากต่างจังหวัดที่มีต่ออาจารย์ปรีดิไว้ว่า “ท่านรักเหมือนลูกหลาน ท่านแจกสมุด ดินสอดำรารีเรียน ทั้งยังช่วยเหลือเรื่องอาหารการกินอยู่ นักศึกษาทุกคนถึงรักท่าน เคารพท่านเหมือนพ่อจริง ๆ”¹

¹ เนื้อความในส่วนนี้ทั้งหมดสรุปและนำมาจาก คณะลูกศิษย์ศูนย์นิติศาสตร์, 80 ปี ชีวิตสัมผัส ฟังประดิษฐ์ (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2550) และ “สัมผัส ฟังประดิษฐ์,” ใน ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490), บรรณาธิการโดย วารุณี โอสถารมย์ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554) เป็นหลัก.

ตึกเรียน ต.ม.ธ.ก. ก่อนถูกรื้อเพื่อสร้างตึกคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

บัตรประจำตัวนักศึกษาของนายรุ่ง เมฆโสภณ เพื่อนร่วมรุ่น ต.ม.ธ.ก. 7 ของสัมพัศ²

ประกอบกับสงครามโลกครั้งที่สองส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในช่วงที่สัมพัศเรียนชั้นมัธยมปลาย ด้านหลักเป็นผลจากการที่ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองดินแดนไทยในระหว่างปี 2484-2487 ซึ่งทำให้ชีวิตในวัยเรียนของสัมพัศเต็มไปด้วยความลำบากยากเข็ญจากภัยสงคราม อาคารบ้านเรือนถูกระเบิดทำลาย ผู้คนต้องอพยพหลบภัย หลายชีวิตต้องบาดเจ็บล้มตายจากการโจมตีทางอากาศไม่เว้นวัน เครื่องอุปโภคบริโภคขาดแคลน การเรียนการสอนเต็มไปด้วยความยากลำบาก

² Rungmanee Mekhasobhon, “#เพื่อนพ่อ,” เฟซบุ๊ก, 23 พฤศจิกายน 2564, <https://shorturl.asia/7NtFP>.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสงครามโลกครั้งที่สอง จากซ้ายตามเข็มนาฬิกา (1) จอมพล ป. เดินทางร่วมพิธีวางพวงมาลา ณอนุสาวรีย์หลักสี่เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2486 (2) (4) และ (5) สภาพความเสียหายหลังถูกทิ้งระเบิด (3) ภาพยนตร์ข่าวตอนที่ 204 ฉายครั้งแรก 27 เมษายน 2487 การซ้อมรบระหว่างเครื่องบิน Zero กับเครื่องบินข้างเผือก (6) หลุมหลบภัยหน้าสถานีรถไฟกรุงเทพฯ³

ต.ม.ธ.ก. รุ่นที่ 7 ที่สัมผัสเข้าศึกษานับเป็นรุ่นแรกที่ต้องเรียนในอาคารเรียนโรงจากที่ได้ถูกล้างคาจากเป็นคลังเก็บเวชภัณฑ์ เนื่องจากในช่วงปลายสงครามจะมีเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรมาบินวนเพื่อทิ้งยุทธปัจจัยลงมาให้แก่ขบวนการเสรีไทย ผนังห้องเรียนแบ่งด้วยฝาขัดแตะ ส่วนพื้นนั้นเป็นพื้นดิน ตั้งอยู่บริเวณหอประชุมใหญ่ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบัน แต่หลังเปิดเรียนได้เพียง 15 วันก็ต้องเปลี่ยนไปเรียนทางไปรษณีย์แทนเนื่องจากสถานที่เรียนในมหาวิทยาลัยไม่ปลอดภัยและเสียหายจากการระเบิด

ระหว่างเดินทางกลับบ้านที่พิษณุโลก หลังจากเข้ามาสอบในกรุงเทพฯ ครั้งหนึ่ง สัมผัสพบว่าสะพานรถไฟถูกทิ้งระเบิด ทำให้การเดินทางต้องหยุดชะงัก สัมผัสและเพื่อนร่วมทางอีก 12 คนจึงตัดสินใจเดินเท้ากลับพิษณุโลก ระหว่างทางเขาต้องเดินตามแดดตามรางรถไฟ ค่าไหนนอนนั้น เริ่มตั้งแต่สถานีปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ ใช้เวลาเดินทางถึงสี่วันกว่าจะถึงบ้าน รวมระยะทางเกือบ 200 กิโลเมตร เมื่อแม่ของสัมผัสเห็นเขาผอมดำและอดโรยจนแทบจำไม่ได้ เธอรีบโอบเข้ากอดด้วยความเป็นห่วงพร้อมร้องว่า “ลูกแม่” สำหรับสัมผัส นี่เป็นอีกครั้งที่เขารอดชีวิตมาได้ ในขณะที่เพื่อนอีกหลายคนต้องสูญเสียชีวิตไประหว่างสงคราม

³ จุลสารจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ 20, ฉ. 19 (มิถุนายน 2558-พฤษภาคม 2559): 2, 42, 62, 87, 96.

นักเรียนเตรียมอุดมศึกษาเข้าร่วมฝึกวิชากองพันสารวัตร⁴

ชิต เวชประสิทธิ์⁵

เมื่อขึ้นชั้นปีที่สองมหาวิทยาลัยได้เปิดรับนักเรียนเตรียมฯ เข้าร่วมวิชากองพันสารวัตร โดยมีการฝึกทหารอย่างลับ ๆ สัมผัสและเพื่อน ต.ม.ธ.ก. รุ่น 7 นักเรียนเตรียมอุดมของจุฬาฯ รวมถึงนักศึกษาระบบธรรมศาสตร์ ได้สมัครเข้าร่วมการฝึก ซึ่งจัดขึ้นทั้งในมหาวิทยาลัยและที่จังหวัดชลบุรี หลังจบหลักสูตร พวกเขาได้รับการบรรจุเป็นนายสิบทหารสารวัตร และกลายเป็นส่วนหนึ่งของกองทัพบกที่มีหน้าที่ปกป้องกองบัญชาการเสรีไทยและเตรียมพร้อมต่อสู้กับทหารญี่ปุ่น โดยมีภารกิจตั้งแนวป้อมและสิ่งกีดขวางจากท่าพระจันทร์ไปบางลำภูและจากท่าพระจันทร์ไปสนามหลวง แต่ยังไม่ทันได้ปฏิบัติการสงครามก็ยุติลงเสียก่อน สัมผัสที่ยังคงมุ่งมั่นจึงไปสมัครเป็นทหารอีกครั้ง แต่ชิต เวชประสิทธิ์ ผู้สอนวิชาเลขที่ ต.ม.ธ.ก. แนะนำให้เขาทำหน้าที่เป็นสายลับคอยสืบความเคลื่อนไหวของทหารญี่ปุ่นแทน

หลังสงครามยุติ สัมผัสได้สมัครเข้าศึกษาวิชากฎหมายต่อที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ม.ธ.ก.) ในระหว่างปี 2490 ถึง 2494 เลขทะเบียน 19940 ความลำบากที่สัมผัสเคยเผชิญทำให้เขาแข็งแรงและมีความรับผิดชอบ พร้อมกับที่

⁴ ก้าวแห่งกาลเวลา 80 ปี ธรรมศาสตร์ (2477-2557) (กรุงเทพฯ: หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557).

⁵ สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา 2475-2502 (กรุงเทพฯ: สำนักงานอำนวยการหนังสือรัฐสภาสาร สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2503).

มันได้ทั้งภาพประทับใจของความโหดร้ายยากแค้นจากสงครามไว้ในจิตใจสัมผัสและคนไทยจำนวนมาก ซึ่งต่อมากลายเป็นแรงผลักดันหนึ่งให้สัมผัสเข้าร่วมเป็นผู้นำนักศึกษาตลอดสี่ปีที่เขาเข้าต่อศึกษาวิชากฎหมายที่ ม.ธ.ก.

พุทธทศวรรษ 2490: จากนักศึกษาวิชากฎหมาย ม.ธ.ก. สู่วัยชราแผ่นดิน

ช่วงปี 2490-2494 ที่สัมผัสเข้าศึกษาระดับปริญญาตรีด้านกฎหมายที่ ม.ธ.ก. ถือเป็นช่วงที่ประเทศไทยเผชิญกับความผันผวนทางการเมืองอย่างรุนแรง ทั้งในระดับระหว่างประเทศและภายในประเทศ สิ่งเหล่านี้หล่อหลอมให้สัมผัสเปลี่ยนจากเด็กหนุ่มที่มุ่งเรียนเพียงเพื่อให้จบ มาเป็นการเรียนไปทำงานไป พร้อมทั้งต่อสู้กับอำนาจเผด็จการเพื่อความเป็นธรรม โลกทัศน์ของสัมผัสจึงเริ่มมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อส่วนตัว อุทิศชีวิตเพื่อส่วนรวม⁶

ชะตากรรมของประชาชนในสงครามเกาหลี จากซ้ายตามเข็มนาฬิกา (1) กองทัพเรือสหรัฐฯ โจมตีกองทัพจีน (2) ผู้ลี้ภัยแบกน้องอยู่น้ำรถถัง (3) เปียงยางหลังสงครามยุติ (4) ผู้ลี้ภัยจากเกาะเชจู (5) หญิงบำเรอชาวเกาหลี (6) ทหารสหรัฐฯให้กำลังใจเพื่อนทหารที่เพื่อนถูกฆ่าตาย (7) ทหารกองทัพประชาชนเกาหลีถูกจับ และ (8) นักรบกองโจรหญิงในเกาหลีเหนือ⁷

ในระดับโลก ความตึงเครียดระหว่างสหรัฐฯ และสหภาพโซเวียตช่วงสงครามเย็น ส่งผลให้สหรัฐฯ สนับสนุนยุโรปตะวันตก ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วยแผนการต่าง ๆ และมีการจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือหรือนาโต้ (NATO) ขึ้น ขณะที่โซเวียตก็จัดตั้งสภาความร่วมมือและช่วยเหลือทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน (COMECON) และองค์การข่าวสารคอมมิวนิสต์ (COMINFORM) ขึ้นเพื่อตอบโต้ การเผชิญหน้าระหว่างค่ายอุดมการณ์ทำให้เกิดสงครามในจีน เกาหลี และทำให้สภาวะสงครามเย็นเริ่มแผ่เข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

ประกอบกับสภาพการณ์เมืองไทยเข้าสู่สภาวะอำนาจนิยมมากขึ้นเมื่อหลังการรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ที่กลุ่มจอมพล ป. กับกลุ่มอนุรักษนิยมหรือนิยมเจ้าร่วมมือกันยึดอำนาจจากกลุ่มปรีดีและผู้สนับสนุน โดยเฉพาะหลังความพยายามยึดอำนาจคืนเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “กบฏวังหลวง” ของกลุ่มปรีดีและผู้สนับสนุนที่ล้มเหลว ซึ่งเร่ง

⁶ 80 ปี ชีวิตสัมผัส ทั้งประดิษฐ์, 37.

⁷ Bruce Cumings, *The Korean War: A History* (New York: Modern Library, 2010) ; Jon Guttman, “Looking at the Korean War, 71 Years On,” Historynet, May 12, 2020, <https://shorturl.asia/md9bk>.

ให้คณะรัฐประหารซึ่งครองอำนาจอยู่ดำเนินการกวาดล้างปรีดีและผู้สนับสนุนหรือถูกคิดว่าสนับสนุนปรีดีอย่างรุนแรง เริ่มตั้งแต่ความพยายามกำจัดปรีดีทั้งทางกายภาพด้วยการนำรถถังปิดล้อมทำเนียบท่าช้างที่พำนัก แต่ปรีดีหนีไปได้ และทางการเมืองโดยการให้ร้ายป้ายสีว่าปรีดีมีส่วนร่วมในคดีลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ซึ่งทำให้ปรีดีต้องหลบหนีภัยไปอยู่ต่างแดนจนวาระสุดท้ายของชีวิต ตามด้วยการวิสามัญฆาตกรรมผู้สนับสนุนหรือถูกทักท้วงว่าสนับสนุนปรีดีจำนวนมาก อาทิ การสังหารหมู่สื่อสัตวิกรมธรรม์ที่ทุ่งบางเขนในขณะที่อยู่บนรถยนต์ภายใต้ความควบคุมของเจ้าพนักงานตำรวจ และการสังหารอดีต ส.ส. พร มะลิทอง, ดร.ทวี ตะเวทีกุล, เตียง ศิริจันทร์ รวมทั้งคนอื่น ๆ ในขณะที่ถูกควบคุมตัวอย่างโหดเหี้ยมทารุณ⁸

ประกาศจับปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การ ม.ธ.ก. ออกเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2491 กับภาพเตียง ศิริจันทร์และสี่รัฐมนตรีอีสานที่รัฐบาลมองว่าเป็นผู้สนับสนุนปรีดีถูกวิสามัญฆาตกรรม⁹

⁸ 80 ปี ชีวิตล้มล้ม ฟังประดิษฐ์, 39 ; สัมผัส ฟังประดิษฐ์, “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495,” *ปรีดีสาร* ฉบับวันปรีดี (11 พฤษภาคม 2545) ; ใน *วันธรรมศาสตร์สามัคคี 5 พฤศจิกายน 2494 วันที่ชาวธรรมศาสตร์ยึดมหาวิทยาลัยคืนจากทหาร* (ม.ป.พ., [2550?]) ; สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ปรีดี พนมยงค์, จอมพล ป., กรณีสวรรคต และรัฐประหาร 2500,” ใน *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: 6 ตุลาคม, 2544), 31-32.

⁹ *กำแพง-กาลเวลา 80 ปี ธรรมศาสตร์ (2477-2557)*, 15 ; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “4 ส.ส. รัฐมนตรีอีสาน (+1) กับวิสามัญฆาตกรรมทางการเมือง โดยรัฐตำรวจของคณะรัฐประหาร,” *ศิลปวัฒนธรรม*, 4 มีนาคม 2567, <https://shorturl.asia/1uLCR> ; *สุจิตร์นิทรรศการ 100 ปี ปรีดี พนมยงค์ (2443-2543)* (ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543) ; กษิตติ อนันทนาธร, “พล.ต.ท. หลวงพิชิตุระการ ผู้ ‘สังหาร’ สื่อสัตวิกรมธรรม์,” *the101world*, 2 มีนาคม 2564, <https://shorturl.asia/T7E5H> ; สมบูรณ์ วรพงษ์, *เบื้องหลังคดีเลือดยุคอินทวินผยอง: คดีสังหาร 4 รัฐมนตรี*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สายธาร, 2550).

ดังนั้น เมื่อรัฐบาลอำนาจนิยมที่นำโดยจอมพล ป. ตัดสินใจเลือกสนับสนุนชั่วคราวของอเมริกาที่มีสหรัฐเป็นผู้นำ และส่งทหารไทยเข้าร่วมรบในสงครามเกาหลี ก็สร้างความขมขื่นขัดเคืองใจแก่สัมพันธมิตรอย่างยิ่ง

สัมพันธมิตรกล่าวถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เขาลุกขึ้นต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสมัยที่เป็นนักศึกษาไว้ในบทความ “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495” ซึ่งลงพิมพ์ครั้งแรกใน*ปริทัศน์สาร* ฉบับวันปริทัศน์ 11 พฤษภาคม 2545 ดังนี้

“ปี 2490 สงครามยุติ ประชาธิปไตยแบ่งบาน เมื่อมีการยกเลิกกฏอัยการศึก ก็เกิดมีการเลือกตั้ง กลุ่มเสรีไทยก็ตั้งพรรคสหชีพโดยมีอาจารย์ปรีดีเป็นหัวหน้าพรรค ... พอเลือกตั้งเสร็จ พรรคสหชีพของขบวนการเสรีไทยได้รับเสียงข้างมาก อาจารย์ปรีดีก็ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนพรรคประชาธิปไตยก็กลายเป็นฝ่ายค้าน ตอนนั้นผมเพิ่งอยู่ปี 1 พอเสร็จพิธีไหว้ครูแล้ว เราก็ยกอาจารย์ปรีดีขึ้นแบก บรรยากาศเป็นกันเองมาก ไม่ต้องมีพิธีรีตองอะไรมากมาย ...”¹⁰

แต่เมื่อเกิดรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ขึ้น “ทิศทางของระบอบประชาธิปไตยที่กำลังพัฒนาก้าวหน้าต้องขาดสะบั้น และหันไปสู่การปกครองด้วยอำนาจเผด็จการ” สิ่งที่ซ้ำเติมความไม่พอใจของสัมพันธมิตรคือการเห็นว่าหลังคณะรัฐประหารกวาดล้างบุคคลที่ไม่พึงปรารถนาแล้ว เป้าหมายต่อไปของการปราบปรามก็คือ ม.ธ.ก. ซึ่งเป็นฐานกำลังของพลังประชาธิปไตยและการเมืองของปรีดี เริ่มตั้งแต่

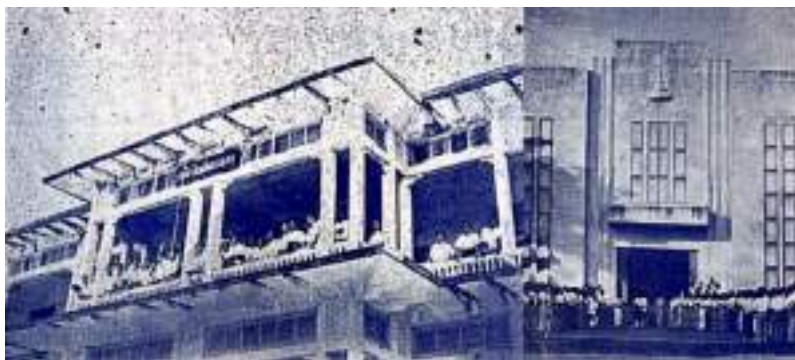

ประตุ ม.ธ.ก. ฝั่งท่าพระจันทร์ กับการขนย้ายสัมภาระทุกชิ้นออกไปให้หมดสิ้นจากบริเวณมหาวิทยาลัย ภายใน 3 ชั่วโมง ตามคำสั่งที่กองทัพออกบังคับแก่ ม.ธ.ก. เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2494¹¹

¹⁰ *ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490)*, 170.

¹¹ ภาพและคำบรรยายจาก *ธรรมจักร* 5, 2 (ตุลาคม 2495).

คณะธรรมศาสตร์และคณะนิติศาสตร์ ม.ธ.ก. อพยพไปอาศัยเรียนอยู่ที่เนติบัณฑิตยสภา ส่วนคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี, คณะรัฐศาสตร์, คณะเศรษฐศาสตร์ และคณะปริญญาโท-เอก ไปอาศัยเรียนอยู่ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา¹²

“(1) การส่งกองกำลังทหารกองรักษาดินแดนเข้าไปตั้งในมหาวิทยาลัยด้านที่ติดกับคณะกรรมการกฤษฎีกา มีทหารยืนยามถืออาวุธปืนเฝ้าประตู กลางคืนก็มีทหารสหายอาวุธเดินลาดตระเวนตรวจตราเป็นที่หวาดหวั่นของนักศึกษาที่เลิกเรียนเวลาค่ำหรือต้องทำกิจกรรมหรือประชุมถึงกลางคืนอย่างยิ่ง

“(2) ถอดถอนผู้บริหารมหาวิทยาลัยชุดเดิมที่มีนายปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การออก เปลี่ยนเอาบุคคลในคณะรัฐประหารเข้ามาควบคุมและบริหารมหาวิทยาลัย อาจารย์และผู้บริหารมหาวิทยาลัยได้ถูกจับกุมด้วยข้อหากบฏ หลายคนต้องหลบหนีภัยไป

ผู้บริหารมหาวิทยาลัยและอาจารย์ชุดเดิมสมัยที่มีปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การบางส่วน จากซ้าย (1) วิจิตร ลulitanนท์ (2) เตือน บุนนาค และ (4) เสริม วินิจฉัยกุล ถูถอดถอน, (3) ทวี ตะเวทีกุล ถูวิสามัญฆาตกรรม¹³

¹² ภาพและคำบรรยายจาก เรื่องเดียวกัน.

¹³ ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490), 171-172 ; อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ ดร.ทวี ตะเวทีกุล ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 7 ธันวาคม 2510 (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยารธรรมศาสตร์, 2510) ; อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเตือน บุนนาค ม.ว.ม., ป.ช. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 25 สิงหาคม 2525 (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2525) ; ที่ระลึกในการบำเพ็ญกุศลครบร้อยวัน ศาสตราจารย์วิจิตร ลulitanนท์ 17 มีนาคม 2531 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531) ; อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ นายเสริม วินิจฉัยกุล ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. นายกราชบัณฑิตยสถาน ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 19 ตุลาคม พุทธศักราช 2528 (กรุงเทพฯ: เพื่อนพิมพ์, 2528).

“(3) ออกกฎหมายแก้ไข พ.ร.บ. จัดมหาวิทยาลัย ยกเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์การที่ปรีดีดำรงตำแหน่งอยู่ เปลี่ยนเป็นอธิการบดีเอาบุคคลในคณะรัฐประหารเข้ามาเป็น โดยมีจอมพล ป. เข้าเป็นอธิการบดีคนแรก

“(4) เปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาซึ่งเดิมมีอยู่สองคณะ คือคณะธรรมศาสตร์กับคณะบัญชี ซึ่งคณะธรรมศาสตร์เรียนทั้งวิชานิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ลัทธิเศรษฐกิจและการเมืองตามหลักสูตรปริญญาตรีธรรมศาสตร์บัณฑิต โดยแบ่งแยกออกเป็น 5 คณะ ตามหลักสูตรวิชาเรียนอยู่เดิม ทั้งนี้ก็เพื่อแบ่งแยกหรือสลายการรวมตัวของนักศึกษาที่รวมกันอยู่ในคณะเดียวตามวิธีการปกครองของนักล่าอาณานิคมกระทำต่อประเทศเมืองขึ้น ด้วยการแบ่งแยกแล้วปกครอง

“(5) ยึดธนาคารแห่งเอเชียเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม ที่ผู้ประศาสน์การปรีดีให้นำเงินของมหาวิทยาลัยไปซื้อหุ้นจากธนาคารโกลด์ฮามาซึ่งเลิกกิจการเมื่อปี 2483 แล้วมาจดทะเบียนใหม่เป็นธนาคารเอเชียฯ ดังกล่าว เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนทางเศรษฐกิจและการเงินหล่อเลี้ยงมหาวิทยาลัยให้เลี้ยงตนเองและพัฒนาต่อไป ด้วยการนำหุ้นไปขายให้แก่องค์การสงครามเคราะห์ทหารผ่านศึก

“(6) ปลอ่ยข่าวให้ร้ายป้ายสีว่าผู้ประศาสน์การปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์ และมีส่วนร่วมในคดีลอบปลงพระชนม์ เพื่อให้ประชาชนที่หลงเชื่อจงเกลียดจงชัง และเสื่อมศรัทธาต่อมหาวิทยาลัย และหันมาให้การสนับสนุนคณะรัฐประหารทำลายมหาวิทยาลัย

“และ (7) หลังจากกรณีกบฏแมนฮัตตัน 29 มิถุนายน 2494 กองทัพบกได้ถือโอกาสส่งกำลังทหารเข้ายึดครองและสั่งปิดมหาวิทยาลัยตั้งแต่วันที่ 30 มิถุนายน จากนั้นอนุมัติให้ขายนามมหาวิทยาลัยแก่กองทัพบกในจำนวนเงิน 5 ล้านบาท เพื่อใช้ประโยชน์ทางทหารด้วยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2494 ซึ่งเป็นการทำลาย ม.ธ.ก. อย่างชนิดขูดรากถอนโคนไม่ให้เหลือ”¹⁴

¹⁴ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495.”

รายชื่อคณะกรรมการนักศึกษา ม.ธ.ก. ในวารสารธรรมจักร
 สัมผัส ฟังประดิษฐ์ดำรงตำแหน่งเลขานุการของคณะกรรมการฯ ปี พ.ศ. 2494-2495

นอกจากการทำลาย ม.ธ.ก. ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว สัมผัสยังเห็นว่าคณะรัฐประหารได้ดำเนินการบ่อนทำลายนักศึกษาอย่างเป็นระบบ โดย (1) จำกัดสิทธิของนักศึกษาปริญญาตรีธรรมศาสตร์ในการประกอบอาชีพทางกฎหมาย ด้วยการกำหนดให้ต้องศึกษาจากสำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาเพิ่มอีก 1 ปีก่อน จึงสมัครเป็นสมาชิกสามัญของเนติบัณฑิตยสภาได้ ทำให้วันที่ 3 สิงหาคม 2491 นักศึกษากว่า 5,000 คนรวมตัวกันเรียกร้องให้ยกเลิกกฎนี้ นายอันดับ รongเดช นักศึกษา ม.ธ.ก. ประท้วงด้วยการกรีดเลือด

นายอันดับ รongเดช ผู้นำนักศึกษา กรีดเลือดประท้วง¹⁵

¹⁵ ก้าวพวง-กาลเวลา 80 ปี ธรรมศาสตร์ (2477-2557), 16 ; มารุต บุณนาท, “56 ปีที่ผ่านมา,” ใน 60 ปี ต.ม.ธ.ก. (พ.ศ. 2481-2541), (กรุงเทพฯ: ปรเกษายพริก, 2541), 143-145 ; “ชีวิตของ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 5,” สถาบันปรีดี พนมยงค์, 24 กันยายน 2565, <https://shorturl.asia/V52sP> ; ประวัติศาสตร์บอกเล่าแมนเดรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 1 (พ.ศ. 2481-2485), บรรณาธิการโดย วาโรณี โอสสารมย์ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554).

(2) กระทรวงมหาดไทยออกกฎ ก.พ. ที่ 110 จำกัดสิทธิบัณฑิตธรรมศาสตร์ในการเข้ารับราชการ โดยให้สิทธิแก่บัณฑิต รัฐศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในอัตราขั้นตรี พร้อมเงินเพิ่ม ส่วนบัณฑิตธรรมศาสตร์ต้องรอบรรจุในตำแหน่งว่างและได้ เพียงขั้นจัตวา นอกจากนี้ การจำกัดสิทธิยังขยายไปถึงการรับราชการตำรวจ โดยลดตำแหน่งจากยศร้อยตำรวจตรีเหลือเพียงจ่านายสิบตำรวจตรี ทำให้นักศึกษาไม่พอใจมากขึ้น

(3) มหาวิทยาลัยใช้มาตรการลงโทษนักศึกษาที่เข้าร่วมมหรณงค์เรียกร้องสิทธิต่าง ๆ โดยใช้วิธีการที่รุนแรง เช่น การลงโทษ นักศึกษาที่เข้าร่วมมหรณงค์เข้าชื่อเรียกร้องสันติภาพคัดค้านสงคราม สนับสนุนการจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพ นักศึกษา ม.ธ.ก. คัดค้านคำสั่งของมหาวิทยาลัยที่จะทำการสอบสวนนักศึกษาในกรณีดังกล่าวด้วยการลงโทษลบชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษา ซึ่ง ส่วนใหญ่เป็นผู้นำนักศึกษา คือ อาทร พุทธิสมบุรณ์, ประจวบ อัมพะเสวต, ลีวละล่อง บุณนาค, ทวีป วรดิลก และปริญญา ลีละสร นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่ถูกลงโทษห้ามเข้าฟังคำบรรยายเป็นเวลา 1 ปี ได้แก่ มารุต บุณนาค, ไวยุทธ์ สินธุวนิชย์, อารีย์ อัมสมบัติ และ พรชัย แสงซัจจ ซึ่งนักศึกษาเห็นว่าเป็นคำสั่งที่จำกัดสิทธิเสรีภาพและไม่เป็นธรรม ซึ่งขณะนั้นมีการมหรณงค์เรียกร้องสันติภาพ คัดค้านสงครามของประชาชนอย่างกว้างขวาง นักศึกษาจึงได้ต่อสู้เรียกร้องขอให้เพิกถอนคำสั่ง ถึงกับนำคิซีนฟ้องต่อศาล

ผู้นำนักศึกษา ม.ธ.ก. ร่วมสมัยกับสัมผัสบางส่วน แถวหนึ่งจากซ้าย สุวัฒน์ วรดิลก, ทวีป วรดิลก, มารุต บุณนาค, ไวยุทธ์ สินธุวนิชย์, แถวสอง ประจวบ อัมพะเสวต, ผิน บัวอ่อน, ลีวละล่อง บุณนาค, อดุลย์ ภมรานนท์, แถวสาม สำราญ พร้อมพล, กนก สามเสน, พรชัย แสงซัจจ, สุวิทย์ เฝดิมชิต, แถวสี่ สอนอง มงคล, เฉลียว พิศลยบุตร, ปริญญา ลีละสร และเปลื้อง วรณศรี¹⁶

¹⁶ *ธรรมจักร* 3, 5 (มีนาคม 2494) ; *ธรรมจักร* 4, 2 (พฤษภาคม 2495) ; *ธรรมจักร* 5, 1 (สิงหาคม 2495) ; *ธรรมจักร* 5, 2 ; *ธรรมศาสตร์* 9, 3 (2499) ; *สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา 2475-2502* ; สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ: ประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,” ใน *ใต้ธงปฏิวัติ* (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2562) ; วิจักขณ์ นันทยุทธ์, *เส้นทางชีวิตและโลกทัศน์ทางการเมือง ผิน บัวอ่อน หรือ อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ ผู้ชูธงทฤษฎี “การต่อสู้สองแนวทาง” ในการปฏิวัติไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือ 25 ปี 6 ตุลาคม, 2544).

(4) การบ่อนทำลายความสามัคคีของนักศึกษาเกิดจากการแบ่งแยกนักศึกษาเป็น 5 คณะ และใส่ร้ายผู้นำนักศึกษาว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรือพวกของปรีดี เพื่อสร้างความแตกแยกเป็นฝ่ายขวา-ซ้าย ส่งผลให้การต่อสู้ของนักศึกษาอ่อนแอลง ทำให้เกิดคำขวัญ “รวมกันเราอยู่ แยกกันเราตาย” เพื่อเรียกร้องความสามัคคีในการต่อสู้

(5) ส่งสายลับเข้าปะปนในกลุ่มนักศึกษาเพื่อสืบข่าวและติดตามการเคลื่อนไหว จนถึงขั้นข่มขู่ให้นักศึกษาเกิดความหวาดกลัวและระแวงกันในขบวนการต่อสู้

(6) ใช้วิธีซื้อนักศึกษา เช่น ให้อุปการะนักเรียนต่างประเทศ ให้ตำแหน่งสูงขึ้น หรือผลประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อให้ถอนตัวจากการต่อสู้ ซึ่งได้ผลกับบางคนที่ยอมละทิ้งอุดมการณ์¹⁷

สัมพัทธ์และเพื่อนมองว่าความรุนแรงในการทำลายมหาวิทยาลัยและการต่อสู้ของนักศึกษาทวีขึ้นถึงขีดสุด หลังความพยายามก่อการปฏิวัติของทหารเรือกลุ่มหนึ่งที่นำโดย น.ต. มนัส จารุกา เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน 2494 รัฐบาลยุคนั้นมองว่า ม.ธ.ก. เป็นฐานพลังของฝ่ายปรีดี อีกทั้งหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นทหารเรือ ก็ถูกมองว่าอยู่ฝ่ายเดียวกับปรีดี ส่งผลให้รัฐบาลเชื่อว่าทหารเรือเป็นแนวร่วมของปรีดีด้วย จึงส่งทหารเข้ายึดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นำไปสู่การปิดมหาวิทยาลัย นักศึกษาตกอยู่ในสภาพไม่แน่นอน เสมือนคนว่างงาน ไม่มีใครทราบได้ว่าจะกลับมาเรียนได้เมื่อไร หรือจะเรียนจบเมื่อใด

สัมพัทธ์เล่าความรู้สึกในช่วงเวลาดังกล่าวไว้ว่า “ในความรู้สึกของนักศึกษามัยนั้น มันเหมือนกับว่า สถานการณ์อันเป็นสัญลักษณ์ของอนาคตของประเทศถูกยึด ผู้บริหารอย่างอาจารย์ปรีดี ซึ่งเราเคารพเป็นปูชนียอยู่เหมือนกับเป็นพ่อเราคนหนึ่ง ถูกขับไล่ ... พวกเราเกิดความรู้สึกถูกข่มเหง รังแก ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรม พูดแล้วมันน้ำตาไหล ตอนนั้นพวกเราแต่งละครให้พวกเรานักศึกษาเหมือนกับถูกจับมัด ล่ามโซ่ ถูกกัญแจมือ พ่อแม่ก็ถูกขับไล่ แล้วก็เล่นเพลงหวนอาลัย ที่ขึ้นว่า ‘หวนอาลัย หัวใจคร่ำครวญ’ พอเพลงนี้ขึ้นตอนนั้นทุกคนร้องไห้หมด น้ำตาไหล ‘หัวใจคร่ำครวญ’ เหมือนในเพลง”¹⁸

เบื้องต้น คณะกรรมการนักศึกษาจึงได้เรียกร้องให้มหาวิทยาลัยหาสถานที่เรียนใหม่ จนกระทั่ง ม.ธ.ก. ได้ย้ายสถานที่ของเนติบัณฑิตยสภาและโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาของจุฬาฯ นักศึกษาจึงจำเป็นต้องอพยพไปเรียนต่างที่ ท่ามกลางตารางเรียนที่ไม่แน่นอน สภาพแวดล้อมคับแคบและไม่สะดวก สถานการณ์นี้ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน¹⁹

ต่อมา เมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติขายมหาวิทยาลัยแก่กองทัพในวงเงิน 5 ล้านบาทเมื่อวันที่ 28 กันยายน 2494 คณะกรรมการนักศึกษาจึงแบ่งกันเป็นสองชุด ชุดแรกไปขอความเห็นใจจากสื่อมวลชน ชุดที่สองไปขอความเห็นใจจากนักการเมืองและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งในที่สุดพรรคประชาธิปัตย์ หนึ่งในผู้นำนักศึกษานั้นได้มาแจ้งแก่ที่ประชุมนักศึกษาว่าตนติดต่อ ส.ส. เพทาย โชตินุชิต จังหวัดธนบุรีได้ และ ส.ส. เพทาย อาสาจะตั้งกระทู้ถามรัฐบาลในรัฐสภาในวันที่ 11 ตุลาคม 2494 จึงนำมาสู่การนัดแสดงพลังของนักศึกษา โดยนักศึกษา ม.ธ.ก. เกือบ 3,000 คนเดินขบวนจากสนามหลวงมุ่งหน้าสู่บริเวณรัฐสภา (ขณะนั้นตั้งอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม) เพื่อฟังการโต้ตอบกระทู้ถาม เรื่อง สถานที่ศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ของ ส.ส. เพทาย แรงกดดันทั้งในและนอกสภาทำให้ในที่สุดจอมพล ป. นายกรัฐมนตรีต้องยอมจำนนต่อเงื่อนไขและข้อเรียกร้องต่อสู้ของ

¹⁷ สัมพัทธ์ พึ่งประดิษฐ์, “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495,”

¹⁸ เรื่องเดียวกัน ; ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490), 172.

¹⁹ สัมพัทธ์ พึ่งประดิษฐ์, “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495,” ; เฉลียว พิศลยบุตร, “การเรียกร้องมหาวิทยาลัยคืนจากทหาร,” ใน วันธรรมศาสตร์สามัคคี 5 พฤศจิกายน 2494 วันที่ชาวมหาวิทยาลัยคืนจากทหาร

นักศึกษาและยอมคืนมหาวิทยาลัยให้ โดยประกาศว่า “คืน ม.ธ.ก. ให้แน่ พวกคุณลูกหลานทั้งนั้น”²⁰ เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าการต่อสู้ของนักศึกษาได้ก่อตัวอย่างเป็นรูปธรรม ก่อนจะพัฒนาไปสู่การจัดตั้งสหภาพนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในปี 2499²¹

เข้าวันพฤหัสบดีที่ 11 ตุลาคม 2494 ขบวนนักศึกษา ม.ธ.ก. เกือบ 3,000 คนกำลังทยอยเข้าสู่บริเวณรัฐสภา เสมือนคลื่นของกองทัพประชาชนที่มุ่งหน้าเข้าขี้นทำลายฝ่ายอธรรม โดยชูคำขวัญ “รวมกันเราอยู่ แยกกันเราตาย”²²

²⁰ เรื่องเดียวกัน ; สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495,” ; รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 2, วันที่ 11 ตุลาคม 2494, 42-63 ; ธรรมจักร 5, 2.

²¹ ใน 80 ปี ชีวิตสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์, 41. ใช้คำว่า “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย” แต่ผู้เขียนยึดคำว่า “สหภาพนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย” ตาม ก้าวแห่งกาลเวลา 80 ปี ธรรมศาสตร์ (2477-2557), 24. โดยพิจารณาจากความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ในแง่ช่วงเวลาเป็นหลัก.

²² ภาพและคำบรรยายจาก เรื่องเดียวกัน ; วันธรรมศาสตร์สามัคคี 5 พฤศจิกายน 2494 วันที่ชาวธรรมศรัยึดมหาวิทยาลัยคืนจากทหาร.

นักศึกษากำลังนั่งฟังการโต้ตอบกระทู้ “กรณียึดครอง ม.ธ.ก.” ที่เสนอโดย ส.ส. เพทาย โชตินุชิต จังหวัดธนบุรี ที่รัฐสภา²³

“ม.ธ.ก. สำแดงกำลัง” จอมพล ป. ผู้จําานต่อเจื่อนใจและขอเรียกร้องต่อสู้อของนักศึกษาประกาศว่า “คืน ม.ธ.ก. ให้แน่ พวกคุณลูกหลานทั้งนั้น” ต่อมานักศึกษานํามาใช้เป็นภาพปกวารสารธรรมจักร²⁴

จากซ้าย นักศึกษา ม.ธ.ก. จัดพิธีอำลาที่เนติบัณฑิตยสภา ภาพขวาสุด คุณพระดุลย์พากย์สุวมันต์²⁵

หลังได้รับคำรับรองจากนายรัฐมนตรี นักศึกษา ม.ธ.ก. ได้จัดพิธีอำลาที่เนติบัณฑิตยสภาและโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา วารสารธรรมจักรบรรยายความรู้สึกนักศึกษา ม.ธ.ก. ขณะนั้นไว้ว่า “ถึงแม้หัวใจของเราจะชอกช้ำและขมขื่น แต่เราก็รู้สึกอบอุ่นขึ้น เมื่อเข้าไปอยู่ภายในอ้อมแขนของเนติบัณฑิตยสภา เราจำได้ถึงคำพูดของคุณพระดุลย์พากย์สุวมันต์ ปลัดกระทรวงยุติธรรม เมื่อวัน กล่าวต้อนรับ ‘พวกเราถือว่านักศึกษาธรรมศาสตร์เป็นเสมือนน้องชายของเรา เราจะให้ความสะดวกสบายและสิทธิเสรีทุกอย่าง

²³ ธรรมจักร 5, 2 ; สมุดภาพสมาชิกรัฐสภา 2475-2502 ; รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร, ครั้งที่ 2, วันที่ 11 ตุลาคม 2494.

²⁴ ภาพและคำบรรยายจาก ธรรมจักร 5, 2.

²⁵ เรื่องเดียวกัน ; พระพรหมมิ่งคณาจารย์, พุทธทาสคือใคร ท่านทำอะไร, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระดุลย์พากย์สุวมันต์-ฉลวย-ทิพวรรณ ปีพม สาน, 2541).

เท่าที่พี่ชายจะพึงให้แก่น้อง ๆ ได้’ ... เราขอรำลึกถึงความเอื้ออารี และไม่ตรีจิต ... ด้วยความขอบคุณเป็นอย่างสูง ... ในที่สุด โดมก็กลับคืนมาอยู่ในอ้อมแขนของพวกเราอีกครั้งหนึ่ง ‘รวมกันเราอยู่ แยกกันเราตาย’ คติพจน์สั้น ๆ นี้จะต้องเป็นสัจธรรมที่มีความหมายสำคัญยิ่งแก่ชาวโดมทุก ๆ คน トラบเท่าที่ยอดโดมของเรายังไม่พังพินาศไป ... การต่อสู้ทุก ๆ ครั้งได้ให้บทเรียนแก่เราว่า ‘ไม่มีกำลังใดจะใหญ่ยิ่งเท่าพลังแห่งความสามัคคี!’”

สัมผัสเล่าว่าในตอนนั้น มาร์ต บุนนาค ประธานนักศึกษา รวมทั้งสัมผัส และคณะกรรมการนักศึกษาคนอื่น ๆ ได้จัดพานักศึกษา 2,000 คนนั่งรถไฟไปทัศนศึกษาที่บึงบอระเพ็ด จังหวัดนครสวรรค์ พอกลับมาถึงหัวลำโพงตอนเช้าก็พากันไปทำพระจันทร์เพื่อยึดมหาวิทยาลัยคืนในวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2494 เป็นเหตุการณ์ในชีวิตที่เขาไม่เคยลืม²⁶

คำขวัญที่นักศึกษาและประชาชนชูขึ้นเพื่อต่อสู้ในปี 2494 ถ่ายทอดเป็นประติมากรรม ‘วันธรรมศาสตร์สามัคคี 5 พฤศจิกายน’ ณ ลานหลังตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ในปี 2557²⁷

สัมผัสจบการศึกษาเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิต (ธ.บ.) ในช่วงเวลาดังกล่าวพอดี โดยไม่ทันได้คาดคิดว่าจะต้องทำหน้าที่เป็นนายความให้แก่ตนเองในเวลาอันใกล้

²⁶ Prinya Thaewanarumitkul, “อําลาคคุณลุงสัมผัส พี่งประดิษฐ์,” เฟซบุ๊ก, 18 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/Y7eus>.

²⁷ *ธรรมจักร* 5, 2 ; “มธ.เปิดตัวประติมากรรมวันธรรมศาสตร์ฯ,” *Post Today*, 12 มิถุนายน 2557, <https://shorturl.asia/LqaYf> ; Munin Pongsapan, “อําลายศาสตราจารย์พิเศษมาร์ต บุนนาค,” เฟซบุ๊ก, 23 กันยายน 2565, <https://shorturl.asia/9Rzbv>.

สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ ธรรมศาสตร์บัณฑิต (ธ.บ.) พ.ศ. 2494 กับคำปฏิญาณในการรับปริญญาตรี²⁸

พุทธทศวรรษ 2490: จากธรรมศาสตร์บัณฑิต สู่นักโทษการเมืองบางขวาง

ในช่วงเวลาที่สัมผัสและประชาชนต้องเผชิญกับการกดขี่สิทธิเสรีภาพและการปราบปรามผู้เห็นต่างอย่างรุนแรง พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ซึ่งเป็นองค์กรทางการเมืองที่ต่อต้านอำนาจรัฐไทยและยึดแนวทางลัทธิมาร์กซ์ ได้รับแนวทางรณรงค์สันติภาพจากขบวนการคอมมิวนิสต์สากลมาเคลื่อนไหวในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มปัญญาชนในเมือง เช่น นักศึกษา นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ และนักการเมืองทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ซึ่งการเคลื่อนไหวนี้ประสบความสำเร็จอย่างมาก²⁹

สำหรับสายงานนักศึกษา พคท. ได้สอดแทรกแนวคิดการรณรงค์สันติภาพเข้ากับงานหลักสองด้านของพรรค คือ งานชนบทและงานปัญญาชนในเมือง ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่หลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 พรรคยังได้จัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพนักศึกษาธรรมศาสตร์ขึ้น ส่งผลให้มีสมาชิกนักศึกษาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น เปลื้อง วรธรรมศรี, ประจวบ อัมพะเสวต, ไวยูรี สิ้นธุณิย์ และผิน บัวอ่อน รวมถึงนักศึกษาอีกหลายคนที่อาจเข้าร่วม เช่น พรชัย แสงซัจจ, ปลอด เสวตดุล และอดุลย์ ภมรานนท์ ซึ่งส่วนใหญ่มีตำแหน่งในคณะกรรมการนักศึกษา ม.ธ.ก. และเคลื่อนไหวผ่านวารสาร*ธรรมจักร*³⁰

²⁸ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึ่งประดิษฐ์.

²⁹ Somsak Jeamteerasakul. "Chapter 5," In "The Communist Movement in Thailand," (PhD diss., Monash University, 1993); สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, "พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับ กบฏสันติภาพ," ใน *กึ่งศตวรรษ ขบวนการสันติภาพ "ความจริง" เกี่ยวกับ "กบฏสันติภาพ": สำนักทางประวัติศาสตร์ของคนสามรุ่น*, บรรณาธิการโดย ชลธิรา สัตยาวัฒนา (กรุงเทพฯ: เมฆขาว, 2545); สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, "ว่าด้วยบทเรียนทางประวัติศาสตร์ ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย," *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 26, ฉ. 2, (2546-2547): 151-179.

³⁰ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, "พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับ กบฏสันติภาพ,".

ใบลงนามเรียกร้องสันติภาพ ผู้ลงนามส่งคืนได้ที่หนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์, ธรรมจักรรายปักษ์ และเสรีภาพวันจันทร์³¹

ตัวอย่างทัศนคติด้านสงครามเกาหลีที่แพร่หลายผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ในขณะนั้น³²

แม้การเคลื่อนไหวของ พคท. โดยเปิดเผยจะสิ้นสุดลงหลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 แต่ลัทธิมาร์กซ์ไม่ถูกถือว่าผิดกฎหมาย ทั้งยังเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดพลังวิพากษ์สังคมไทยแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ประกอบกับบทเรียนจากการปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์จีน (พคจ.) ที่ประสบความสำเร็จ สัมผัสเองจึงได้รับอิทธิพลทางความคิดและแรงบันดาลใจกระทั่งเข้าร่วมเป็น

³¹ การเมืองรายสัปดาห์, 27 พฤษภาคม 2493 ; “ใบลงนามเรียกร้องสันติภาพ” [2493?].

³² กุหลาบ สายประดิษฐ์, “ภาพสงครามในเกาหลี” (ม.ป.ท.: ม.ป.พ.).

สมาชิก พคท. ในช่วงเวลานี้ด้วย โดยเพื่อนนักศึกษา ม.ธ.ก. ชักชวนผ่านการพูดคุยปรับทุกข์ผู้กมิตร์³³ การพิจารณาความคิดและการเคลื่อนไหวของสัมพัทธ์หลังจากนี้จึงเกิดขึ้นภายใต้บริบทการเคลื่อนไหวต่อสู้ของ พคท. เป็นหลัก

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ รัฐบาลจอมพล ป. ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับสหรัฐฯ เพิ่มขึ้น โดยในเดือนกรกฎาคม 2493 ไทยได้ลงนามในสัญญามิตรภาพและความร่วมมือกับสหรัฐฯ และต่อมาได้ส่งทหารไทยไปร่วมรบเพื่อปกป้องผลประโยชน์สหรัฐฯ ในเกาหลี ทำให้เกิดแรงต่อต้านคัดค้านอย่างกว้างขวางในสังคมไทย โดยเฉพาะนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ที่วิพากษ์การเคลื่อนไหวคัดค้านการรุกรานเกาหลีของสหรัฐฯ และเรียกร้องให้แก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธีผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการสร้างแนวร่วมของ พคท. ทำให้งานของ พคท. ประสบความสำเร็จอย่างสูง โดยมีผู้ร่วมลงนามสนับสนุนสันติภาพนับแสนคน³⁴

หนังสือพิมพ์*การเมืองรายสัปดาห์*ได้เผยแพร่รายชื่อบุคคลสำคัญหลายกลุ่มที่ร่วมลงนาม เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, อริยัญ พรหมขมพู (อุดม สีสุวรรณ), กุทิศ อินทุศักดิ์ (อัศนี พลจันทร), ฉัตร บุญยศิริชัย, อิศรา อมันตกุล, รัตนะ ยาวะประภาส, อุทธรณ์ พลกุล, สมบูรณ์ วิริยะศิริ, นิมนวล ชลภูมิ, ประหยัด ศ. นาเคนหา, สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สนิท เอกชัย, สุวัฒน์ วรดิลก, ถวัลย์ ศิลปะกิจ, ลาก เงินดี, วรา สาสิงห์, สุเทพ เหมือนประสิทธิเวช, วิจิตร คุณาวุฒิ และไขไซ เทวินทร์ เป็นต้น กล่าวกันว่า แม้กระทั่งท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ และบุตรสาวของ พล.อ. มังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีมหาดไทยในขณะนั้น ก็ร่วมลงนามด้วย³⁵

นอกจากนี้ ยังมีปัญญาชนสายสังคมนิยมอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่พอใจรัฐบาลเผด็จการของจอมพล ป. จึงได้ก่อตั้ง “ขบวนการกู้ชาติ” ขึ้นเพื่อเตรียมการรัฐประหารโค่นอำนาจจอมพล ป. ปัญญาชนกลุ่มนี้ประกอบด้วย สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สุพจน์ ด้านตระกูล, สุขชาติ ภูมิบริรักษ์ เป็นต้น โดยกลุ่มนี้ชักชวน น.ต. พ่วงเพ็ชร บุญยรัตพันธุ์ และจำทหารเรือจำนวนหนึ่งเข้าร่วมได้สำเร็จ ขณะเดียวกันยังมีผู้ปฏิบัติงาน พคท. เช่น ปัน แก้วมาตย์ และไสว มาลัยเวช คอยประสานงาน อย่างไรก็ตาม พคท. มิได้เข้าร่วมและสนับสนุนขบวนการกู้ชาติอย่างเป็นทางการ³⁶

ประกอบกับงานจัดตั้งขบวนการในชนบทของ พคท. ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ปลายปี 2491 ก็เริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น โดยสมศักดิ์ เจียมธีรสกุลระบุว่าจนถึงปลายปี 2495 มีหลักฐานยืนยันว่ามีอย่างน้อย 7 จังหวัดในภาคอีสานได้รับผลกระทบจากการปลุกระดมในชนบทของพรรค ได้แก่ ศรีสะเกษ, บุรีรัมย์, สุรินทร์, สกลนคร, อุบลราชธานี, ขอนแก่น และร้อยเอ็ด³⁷

³³ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับ กบฏสันติภาพ,” ; สัมผัส พังประดิษฐ์, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, 17 พฤศจิกายน 2561 ; สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 298-314 ; สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, “ว่าด้วยบทเรียนทางประวัติศาสตร์ ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,” 153 ; 162 ; สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ประวัติ พคท. ฉบับ พคท. (1),” *ฟ้าเดียวกัน* 1, ๑.1 (มกราคม-เมษายน 2546): 157.

³⁴ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับ กบฏสันติภาพ,” 145-208 ; สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, “ว่าด้วยบทเรียนทางประวัติศาสตร์ ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,” 163-164 ; 80 ปี *ชีวิตสัมผัส พังประดิษฐ์*, 43-44.

³⁵ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 320.

³⁶ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, “ว่าด้วยบทเรียนทางประวัติศาสตร์ ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย,” 164.

³⁷ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับ กบฏสันติภาพ,” 149-166.

กุหลาบ สายประดิษฐ์ได้รับมอบหมายจากสมาคมหนังสือพิมพ์ฯ ให้นำคณะไปแจกสิ่งของที่มีผู้บริจาคแก่ประชาชนในภาคอีสานที่ประสบภัยแล้งระหว่างวันที่ 28 ตุลาคม ถึง 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2495³⁸

แรงต่อต้านคัดค้านรัฐบาลจอมพล ป. ที่เพิ่มขึ้นอย่างสูงนี้นำไปสู่การจับกุมครั้งใหญ่ในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 ซึ่งเป็นเวลาเพียงห้าวันหลังจากที่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดงานเฉลิมฉลองครบรอบหนึ่งปีแห่งการยึดมหาวิทยาลัยคืนจากรัฐบาลในวันที่ 5 พฤศจิกายน 2495 ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของ “วันธรรมศาสตร์สามัคคี” ที่ยกย่องสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ในขณะเดียวกัน กุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งได้รับมอบหมายจากสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยให้เป็นประธานคณะผู้แทนแจกจ่ายสิ่งของของผู้คนบริจาคแก่ประชาชนในภาคอีสานที่ประสบภัยธรรมชาติ ก็ได้เดินทางกลับถึงพระนครได้เพียงวันเดียว³⁹

การจับกุมในครั้งนี้มีผู้ถูกจับประมาณ 200 คน⁴⁰ ทั้งนักการเมือง นักเขียน และนักศึกษา ม.ธ.ก. โดยเฉพาะคณะกรรมการนักศึกษาที่เป็นแกนนำการต่อสู้ ซึ่งถูกตั้งข้อหาทกบฏภายในราชอาณาจักร หรือที่เรียกกันว่า “กบฏสันติภาพ” หรือ “ขบถ 10 พ.ย.” นับเป็นนักศึกษารุ่นแรกที่ถูกจับกุมด้วยอำนาจเผด็จการ มีมารุต บุณนาท (ประธานนักศึกษา), เฉลียว พิศลยบุตร (รองประธานนักศึกษา), สมบัติ สุวรรณชีพ (หัวหน้านักศึกษาหญิง), สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ (เลขานุการคณะกรรมการนักศึกษา), ประเสริฐ สมรรถจันทร์ (หัวหน้าคณะรัฐศาสตร์), อารีย์ อิมสมบัติ (บรรณาธิการ *ธรรมจักร ฉบับนักศึกษา*), ชาญ แก้วชูใส (ประธานแผนกปาฐกถา), ประจวบ อัมพะเสวต (อดีตประธานนักศึกษา), สุวิทย์ เผลิมชิต (บรรณกร) และอีกหลายคนถูกสอบสวน⁴¹

³⁸ กนกวรรณ เปี่ยมสุวรรณศิริ, “กุหลาบแดงบานบนผืนแผ่นดินจีน: โครงการสร้างความเป็นไทยที่ปฏิบัติของกุหลาบ สายประดิษฐ์ พ.ศ. 2501-2517,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2565).

³⁹ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495,”

⁴⁰ ยึดจำนวนถูกจับกุมทั้งหมดตาม *The New York Times*, November 13, 1952. ซึ่งเป็นตัวเลขที่ใกล้เคียงกับ เพื่อนร่วมคุกในคดีสันติภาพ, “พลทหารปาล พนมยงค์ สมัยเป็นจำเลยที่ 11 ในคดีสันติภาพ (ขบถ 10 พ.ย. 2495),” ใน *อนุสรณ์ นายปาล พนมยงค์: คำไว้อาลัย กับประวัติ และสังคมปรัชญาเบื้องต้น* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2525), 55. ที่ระบุว่าผู้ถูกจับกุม 200-300 คน ขณะที่ไพลิน รุ่งรัตน์ [นามแฝง], “กุหลาบแกร่งในชีวิต ‘ศรีบูรพา,’” ใน *คืออิสระชน คือคนดี คือศรีบูรพา*, 73 ระบุว่าผู้ถูกจับกุมทั้งหมด 104 คน.

⁴¹ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “ยุทธการทำลายธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2490-2495,”

“กบฏ 10 พ.ย.” 54 คนภายในห้องพิจารณา 24 ศาลอาญา ถนนหน้าหีบเผยแพร่ ถ่ายโดยช่างภาพหนังสือพิมพ์เดลิเมล์

แถวที่หนึ่งจากซ้าย (1) พ.ท. สาลี ธนะวิบูลย์ (2) สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ (3) บัว จันทกร (4) ชาย เอ็งกุล หรือก๊กไซ แซ่เฮง (5) ฉัตร บุญยศิริชัย (6) สุภัทร สุคนธาภิรมย์ (7) จ.อ. โสถ์ เสวตพันธ์ (8) ปิ่น เสียงชอบ (9) ประสิทธิ์ เทียนศิริ

แถวที่สองจากซ้าย (10) ชิต เวชประสิทธิ์ (11) จ.ท. ไพโรจน์ มนโหวงศ์ (12) สิงห์ชัย บังคตานรา หรือนเรศร์ นโรปกรณ์ (13) พลทหารปาล พนมยงค์ (14) พินิจ ปทุมรส (15) จ.ต. ประดิษฐ์ หุนธนเสรี (16) จ.ท. ยิ่ง รัตนจักษ์ (17) สุพจน์ ด้านตระกูล (18) อารีย์ อิ่มสมบัติ (19) จ.ท. ทองอินทร์ ครามนา (20) น.พ. เจริญ สีบแสง (21) กุหลาบ สายประดิษฐ์

(22) วิเศษ ศักดิ์สิทธิ์คันทร (23) สุชาติ ภูมิบริรักษ์ (24) ชั่ง หรือเกียง แซ่คู (25) สมักร บุรวาต

แถวที่สามจากซ้าย (26) สุบรรณ จันทระแก้ว (27) จ.อ. สงขลา กระจ่างพจน์ (28) ภู ชัยชาญ (29) จ.ท. มา ทองแท้ (30) จ.อ.อ. เมี้ยน เดชาตวิวงศ์ (31) อนันต์ ทัดตานนท์ (32) มงคล ณ นคร (33) จ.ท. ประสิทธิ์ ใจอุ่น (34) สาร โนนใหญ่ (35) จ.อ. บุญส่ง ประสมแสง (36) ไสว มลายเวช (37) ครอง จันตวงศ์ (38) บุญมี ลัทธิประสาทร

แถวที่สี่จากซ้าย (39) ภู จันทเขต (40) ณรงค์ ชัยชาญ (41) ฮะ หรือฮัก แซ่ลิ้ม (42) ร.อ. พิมพ์ ยุวะนิม (43) จ.ท. ไสว วงษ์หุ่น (44) น.ต. พ่วงเพชร บุญรัตน์พันธ์ (45) บุญชาญ (46) สอน เสนา (47) อุทธธณ พลกกุล (48) จ.ท. มนูญ สุทธิวงศ์ (49) จ.ท. บุญนาน รัตนไพโร (50) พันจ่าเอก นาค ปิ่นแก้ว (51) น้อย จันทา (52) น.ต. มนัส จารุภา ร.น. (53) เปลื้อง วรรณศรี (54) ฮางเฮ้า หรือฮังเฮ้า แซ่โจ้ว (55) สุ่น กิจจางค์ (ไม่ปรากฏในภาพ)⁴²

หนึ่งในผู้ถูกจับคือ ฉัตร บุญยศิริชัย นักหนังสือพิมพ์อาวุโส ได้ชี้แจงถึงสาเหตุของการจับกุมในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 ว่าเกิดจากประชาชนผู้รักสันติคัดค้านนโยบายรัฐบาลที่เข้าร่วมรบในเกาหลี การสะสมกำลังรบ การเพิ่มภาษีอย่างมาก การกดขี่เสรีภาพของประชาชนและสื่อ คัดค้านการแข่งขันสาธารณรัฐประชาชนจีน รวมถึงการให้สหรัฐอเมริกาผูกขาดการค้าขาย ทำให้ราคายางตกต่ำและเป็นภัยคุกคามต่อเศรษฐกิจแห่งชาติ ประชาชนเรียกร้องให้รัฐบาลนำเงินงบประมาณจากการรบในเกาหลีมาสร้างสรรคประเทศ แคมเปญเรียกร้องให้ 5 มหาอำนาจทำกติกาสัญญาสันติภาพ คัดค้านการใช้อาวุธปรมาณู และอาวุธสังหารหมู่

⁴² “PRIDI Interview 101 ปี ชาตกาล สุพจน์ ด้านตระกูล: ชีวิต และงานจากคำบอกเล่าของภรรยาและบุตรสาว โสภณ พันธุ์ไททิพย์ และ ดอม ด้านตระกูล,” สถาบันปรีดี พนมยงค์, 28 กันยายน 2567, <https://pridi.or.th/th/content/2024/09/2158> ; วิวัฒน์ คติธรรมนิธย์, *กบฏสันติภาพ* ; มารุต บุณนาท, “ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ 24,” สถาบันปรีดี พนมยงค์, 10 กันยายน 2563, <https://pridi.or.th/th/content/2020/09/412>.

ตลอดจนถึงเรียกร้องให้ยุติสงครามเกาหลี รวมถึงข้อพิพาททั่วโลก ด้วยวิธีการเจรจา เพื่อให้พลโลกปลอดภัยจากความพินาศและความอดอยากแบบที่เคยประสบระหว่างสงครามมหาประลัยครั้งที่แล้ว⁴³

หลังจากการจับกุม รัฐบาลภายใต้การนำของ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ได้เร่งรัดการผ่านร่างพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ออกใช้ในเวลาเพียงสามวัน โดยในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2495 ร่างกฎหมายนี้ได้ถูกส่งเข้าสภา กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักเขียนและรองประธานคณะกรรมการสันติภาพแห่งประเทศไทย ได้เขียนบทความชุด “ที่นี่และที่นั่น” โดยใช้นามปากกา “อิสสรชน” เปิดโปงร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว ซึ่ง พล.ต.อ. เผ่า รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้อ้างหลักฐานแผนการกบฏในการเร่งรัดให้สภาผู้แทนราษฎรลงมติรับรองกฎหมายคอมมิวนิสต์ในวันเดียว

กุหลาบชี้ว่า หลักฐานที่น่าเสนอโดยเผ่าระบุว่า ผู้ร่วมในการก่อกบฏต่อประเทศไทยประกอบด้วยคนถึง 9 ชาติ มีโซเวียต รัสเซีย ไทย เขมร ลาว จีน ฟิลิปปินส์ มลายู และเวียดนาม (อินโดจีน) โดยแผนการตามมติที่ประชุมระบุว่า “ให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของไทย ให้คุมขังกษัตริย์และบังคับให้กระจายเสียงว่ายอมสละราชสมบัติ ให้ข้ากษัตริย์เสียถ้าปฏิเสธไม่ปฏิบัติตาม ให้เลิกลัทธิกษัตริย์ ตั้งรัฐบาลรีพับลิคแห่งไทยใหม่ การวางเพลิงเป็นงานที่สำคัญมาก โซเวียตรัสเซียจะให้ความรับผิดชอบโดยเต็มที่ในการคมนาคมทั้งทางทะเลและอากาศ สมาคมหญิงจะให้ความรับผิดชอบในการพยาบาล วิชาชีพของผู้ที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับคอมมิวนิสต์เอามาแจกจ่ายแก่พลรบพวกกบฏชาวนา และกรรมกรโซเวียตรัสเซียจะเป็นประเทศแรกที่รับรองรัฐบาล ฯลฯ” ซึ่งเมื่อกุหลาบตรวจหลักฐานในสำนวนคดีสันติภาพทั้งหมด กลับไม่เคยปรากฏว่ามีพยานเอกสารชิ้นนี้อยู่เลย⁴⁴ อย่างไรก็ตาม ผลจากการกวาดล้างและออกพระราชบัญญัติปราบปรามคอมมิวนิสต์นี้ส่งผลถึงปริมาณพลทางการเมืองทั้งหมด อย่างน้อยที่สุดทำให้คณะรัฐประหารมีลักษณะสมบูรณ์เบ็ดเสร็จขึ้น เพราะไม่เหลือพลังต่อต้านรุนแรงใด ๆ ในสังคมอีก⁴⁵

การถูกใส่ร้ายจากรัฐบาลครั้งนี้ทำให้สัมผัสนิเวศน์ 26 ปีถูกจองจำร่วมกับจำเลยคนอื่น ๆ เป็นเวลาถึง 2 ปี 3 เดือน (ตั้งแต่วันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 ถึง 15 มีนาคม 2498) โดยในช่วงแรก เขาถูกฝากขังที่สถานีตำรวจบางซื่อเป็นเวลา 7 วัน ก่อนจะถูกย้ายไปเรือนจำชั่วคราวสันติบาลอีก 84 วัน ระหว่างที่ถูกคุมขัง สัมผัสแล้วว่า “สถานการณ์ช่วงนั้นยังสับสนอยู่มาก ว่าตำรวจจับคนเหล่านี้ด้วยข้อหาอะไร ทุกคนจึงหวังว่ากระบวนการยุติธรรมจะปลดปล่อยให้พวกเขากลับไปมีอิสรภาพอีกครั้งหนึ่งในเร็ววัน”⁴⁶

สัมผัสบอกว่าเขาโชคดีที่ระหว่างอยู่ในคุกได้เรียนรู้จากผู้อาวุโสหลายคน หนึ่งในบุคคลสำคัญคือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักคิดนักเขียนผู้เป็นแรงบันดาลใจ เพราะก่อนถูกจับ เขาเคยอ่านงานเขียนของกุหลาบหลายชิ้น เช่น *สงครามชีวิต* ซึ่งสะท้อนการต่อสู้เพื่ออุดมการณ์และประชาชน ทำให้สัมผัสรู้สึกเลื่อมใส “อาจารย์กุหลาบ” มานาน เมื่อพบตัวจริงในคุก ความชื่นชมยิ่งเพิ่มขึ้น ครั้งแรกที่พบกัน สัมผัสมองผ่านลูกกรงเหล็ก เห็นอาจารย์กุหลาบเดินไปมาอย่างหัวเราะราวกับเสียดิตกรง เมื่อกุหลาบเห็นเขาก็เอ่ยถามว่า “คุณมาจากไหน” สัมผัสตอบว่า “ผมเป็นนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” กุหลาบจึงกล่าวว่า “ดี...มาอยู่ด้วยกัน” จากวันนั้น ความสัมพันธ์ของทั้งสองแน่นแฟ้นขึ้นเรื่อย ๆ จากคนแปลกหน้ากลายเป็นเพื่อนร่วมทุกข์และครอบครัวเดียวกัน⁴⁷

⁴³ จารึก ชมพูพล [นามแฝง], “บันทึกจากบางขวาง,” ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500* (กรุงเทพฯ: นรามิตรการพิมพ์, 2516), น. 546-561.

⁴⁴ *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร*, ชุดที่ 1 ครั้งที่ 3, สมัยวิสามัญ, 13 พฤศจิกายน 2495, 432-435 ; กุหลาบ สายประดิษฐ์, *การเมืองของประชาชน* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเสถียรโกเศศ-นาคะประทีป, 2548), 9-11.

⁴⁵ สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก, 2550), 300-305.

⁴⁶ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ สัมผัส ‘กุหลาบ สายประดิษฐ์’,” ใน *100 ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์ อุดมการณ์ไม่มีวันตาย* (กรุงเทพฯ: สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย, 2548), 57-73.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อครบกำหนดฝากขังสามเดือน ตำรวจจำเป็นต้องส่งสำนวนฟ้องเพื่อดำเนินคดี ทุกคนยังคงเชื่อและมีความหวังว่าเมื่อสำนวนถึงอัยการ อัยการจะปล่อยตัวพวกเขา สัมผัสเล่าต่อว่า “ระหว่างที่ถูกจองจำ ต่างคนต่างให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ทุกคืนเวลาห้าทุ่ม สองยาม จะมีรถของสันติบาลมารับตัวพวกเราไปสอบปากคำคืนละคน สองคน พาไปตระเวน พาไปในที่เปลี่ยว สร้างบรรยากาศแห่งความกลัวให้เกิดขึ้น บรรดาผู้อาวุโสจะให้กำลังใจพวกเราเสมอว่า ไม่ต้องกลัว เราพูดความจริง และความจริงที่พวกเราทำนั้นไม่ผิด สิ่งที่เราทำไปเพื่อสันติภาพ เพื่อความเป็นธรรม ที่สุดแล้วตำรวจต้องปล่อยตัวพวกเรา” อุทธรณ์ พลกุล หนึ่งในนักหนังสือพิมพ์อาวุโส ยังเสริมว่า “เมื่อนักกฎหมายลุกขึ้นมาต่อสู้ ก็คงทำให้ผู้ถืออาวุธต้องสงบลง”⁴⁸

แผนผังบริเวณเรือนจำกลางคลองเปรม⁴⁹

แต่ทุกอย่างกลับไม่เป็นตามที่พวกเขาคาดหวัง เมื่ออัยการรับสำนวนจากตำรวจ ก็มีผู้ถูกส่งฟ้องศาลถึง 54 คน ในข้อหา กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร สัมผัสเสริมว่าในวันนั้นมีนักศึกษาจำนวนหนึ่งมานั่งร้องไห้ให้กับพวกเขาที่ถูกจับ แม้ในใจสัมผัสจะรู้สึกผิดหวัง เขาก็ต้องปลอบเพื่อนว่า “พวกคุณไม่ต้องเสียใจ พวกเราไม่ได้ทำความผิดอะไร เมื่อต้องถูกขังก็ต้องสู้กันต่อไป” จากนั้นจำเลยทั้งหมดจึงถูกย้ายไปคุมขังที่ “ขัง 4” เรือนจำลหุโทษคลองเปรมเป็นเวลา 5 เดือน ต่อมาถูกย้ายไปที่เรือนจำจังหวัดนนทบุรี กระทั่งวันที่ 25 มิถุนายน 2496 ทั้งหมดถูกย้ายไปยังแดน 6 การเมืองในเรือนจำกองมหันตโทษบางขวาง นนทบุรี สัมผัสบรรยายสภาพที่คุมขังแห่งสุดท้ายว่า “ไม่มีเสียงเพลง ไม่มีรอยยิ้ม มีแต่เสียงโซ่ตรวน มีผู้คุมถือตะบองเดินไปเดินมา”⁵⁰

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁹ กรมราชทัณฑ์, *ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชทัณฑ์ เรือนจำกลางคลองเปรม, 2525), 402 อ้างถึงใน ศรีบุญ เทพสงเคราะห์, “จากการคุมขังสู่การแก้ไขฟื้นฟู: การเปลี่ยนแปลงของการราชทัณฑ์ไทยสมัยใหม่ พ.ศ. 2433-2506” (ดุสิตนิพนธ์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564), 282.

⁵⁰ สัมผัส ฟังประดิษฐ์, “สัมผัส ฟังประดิษฐ์ สัมผัส ‘กุหลาบ สายประดิษฐ์’, ” ; เพื่อนร่วมคุกในคดีสันติภาพ, “พลทหารปาล พนมยงค์ สมัยเป็นจำเลยที่ 11 ในคดีสันติภาพ (ขบถ 10 พ.ย. 2495), ” ; จารึก ชมพูพล [นามแฝง], “บันทึกจากบางขวาง,”.

ในปีเดียวกันนี้ พูนศุข พนมยงค์ ได้ตัดสินใจพาอุษฎีและวาณี พนมยงค์ บุตรสาวสองคนที่อายุ 14 และ 12 ปี เดินทางไปฝรั่งเศส จากนั้นพยายามติดต่อปรีดีจนสำเร็จ จึงเดินทางผ่านสวีเดน ฟินแลนด์ รัสเซีย เข้าไปถึงสาธารณรัฐประชาชนจีน⁵¹ สัมผัสแล้วว่า ตอนที่ท่านผู้หญิงพูนศุขจะเดินทางไปต่างประเทศ ได้มาบอกลาปลากับเพื่อนนักศึกษาในคุก สัมผัสเรียนกับท่านผู้หญิงพูนศุขว่าไม่ต้องห่วง “पाल” พวกเขาทั้งหมดจะดูแลเป็นอย่างดี จากนั้นทุกคนนั่งร้องไห้ต่อหน้าท่านผู้หญิง⁵²

ตึกอำนวยการ เรือนจำกลางบางขวาง⁵³

ผังเรือนจำกลางบางขวาง⁵⁴

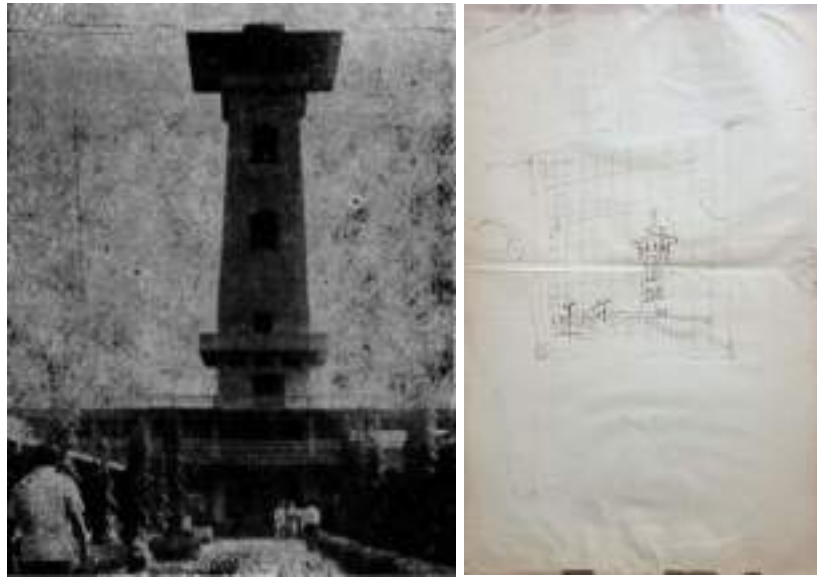
⁵¹ “ช่วงหนึ่งแห่งชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์” เข้าถึงได้ที่ <https://www.pridi-phoonsuk.org/poonsuks-interview-in-sarakadee/> อ้างถึงใน ดิน บัวแดง, “ว่าด้วย ‘เอกสารปรีดี’ ที่ซานกรุงปารีส: การลี้ภัยของปรีดีจากจีนสู่ฝรั่งเศส,” ประวัติศาสตร์ปริทัศน์, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, แก๊ซครั้งล่าสุด 31 ธันวาคม 2566, https://hist.human.cmu.ac.th/node/243#_ftn40.

⁵² 80 ปี ชีวิตสัมผัส พี่ประติษฐ์, 53.

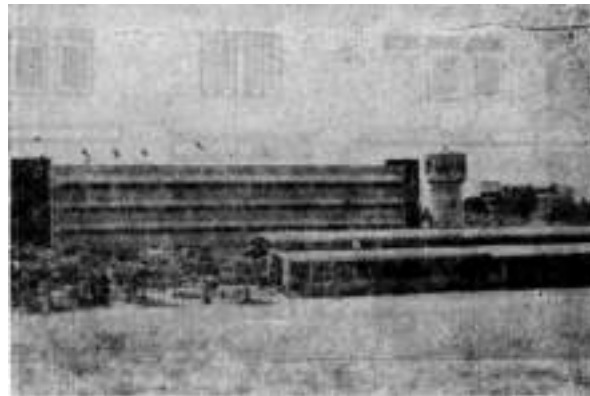
⁵³ กรมราชทัณฑ์, ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี, 369.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 370.

หอรักษาการณ์ เรือนจำกลางบางขวางที่นักโทษคดี “กบฏ 10 พ.ย.” มองเห็นจากช่องลมทุกวัน⁵⁵

ตึกขังเดี่ยว เรือนจำกลางบางขวาง⁵⁶

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 369 ; ภาพร่างมุมมองผ่านลูกกรงห้องขังออกไปด้านนอกจากเพื่อนร่วมคุกในคดีกบฏสันติภาพ.

⁵⁶ กรมราชทัณฑ์, *ประวัติการราชทัณฑ์ 200 ปี*, 370.

1	...	...
2	...	...
3	...	...
4	...	...
5	...	...
6	...	...
7	...	...
8	...	...
9	...	...
10	...	...
11	...	...
12	...	...
13	...	...
14	...	...
15	...	...
16	...	...
17	...	...
18	...	...
19	...	...
20	...	...
21	...	...
22	...	...
23	...	...
24	...	...
25	...	...
26	...	...
27	...	...
28	...	...
29	...	...
30	...	...
31	...	...
32	...	...
33	...	...
34	...	...
35	...	...
36	...	...
37	...	...
38	...	...
39	...	...
40	...	...
41	...	...
42	...	...
43	...	...
44	...	...
45	...	...
46	...	...
47	...	...
48	...	...
49	...	...
50	...	...

แผนผังการจัดห้องขังจำเลยคดี “กบฏ 10 พ.ย.” ในเรือนจำกลางบางขวาง สัมผัสอยู่ห้องเลขที่ 42 ร่วมกับ ปาล พนมยงค์ และอารีย์ อิ่มสมบัติ ในห้องขังขนาดกว้าง 4.25 เมตร ยาว 7 เมตร สูง 3.6 เมตร⁵⁷

ภาพวาดสีน้ำขณะกบฏลาย สายประดิษฐ์นั่งทำงานในห้องขังที่เรือนจำกลางบางขวาง ระหว่างปี 2496-2500 โดย สะ หรือฮัก แซ่ลิ้ม บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ภาษาจีนฉวนหมินเป่า

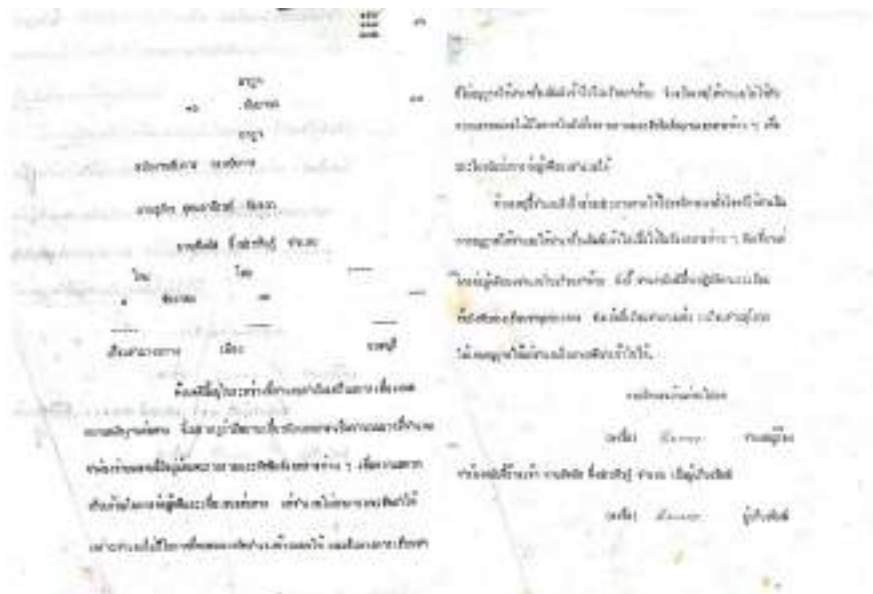
⁵⁷ รวบรวมโดยเพื่อนร่วมคุกคดีกบฏสันติภาพ อ้างถึงใน กนกวรรณ เปี่ยมสุวรรณศิริ, “กบฏแดงบานบนผืนแผ่นดินจีน: โครงการสร้างความ เป็นไทยที่ปฏิวัติของกบฏลาย สายประดิษฐ์ พ.ศ. 2501-2517.”

เพื่อนนักศึกษา มธก. ร่วมคุก “กบฏ 10 พ.ย.” จากซ้าย ปาล พนมยงค์, อารีย์ อิ่มสมบัติ, สิงหชัย บังคตานรา (นเรศ นโรปกรณ์) และสัมผัส พึ่งประดิษฐ์ น่าจะถ่ายเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2498⁵⁸

ปลายพุทธศวรรษ 2490 ต้นพุทธศวรรษ 2500: จากนักโทษการเมือง สู่หนังสือพิมพ์อาชีพของ พทท.

สัมผัสบรรยายว่าเมื่อถูกย้ายไปเรือนจำกลางบางขวาง ไม่มีใครห่วงไหวหรือท้อแท้ ทุกคนคิดเพียงว่าจะสู้คดีและต่อสู้กับอำนาจเผด็จการอย่างไร แม้กุหลาบ สายประดิษฐ์ จะมีอาชีพหนังสือพิมพ์ แต่โดยส่วนตัวก็จบปริญญาตรีด้านกฎหมายจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่นเดียวกับสัมผัส พวกเขาจึงมีโอกาสนั่งล้อมวงวางแผนแนวทางการสู้คดีร่วมกัน โดยที่สัมผัสเพิ่งตีตัวเป็นนายความในคุณนี่เอง การทำงานประสานกับกุหลาบเพื่อต่อสู้คดีทำให้สัมผัสกับกุหลาบสนิทสนมและใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น⁵⁹

⁵⁸ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึ่งประดิษฐ์, 44 ; สุธาชัย อิ่มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, 318.

⁵⁹ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ สัมผัส ‘กุหลาบ สายประดิษฐ์’,” 64-65 ; 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึ่งประดิษฐ์, 45.

เอกสารคำร้องของสัมพัสในฐานะจำเลยและตัวแทนคณะทนายคดีกบฏ 10 พ.ย.
 ขอนำเครื่องพิมพ์ดีดเข้ามาใช้จัดพิมพ์เอกสารต่อสู้คดีในเรือนจำ

เอกสารพนักงานอัยการ กรมอัยการแจ้งว่ากรมราชทัณฑ์ไม่อนุญาตให้สัมพัสและพวก
 นำเครื่องพิมพ์ดีดเข้ามาใช้จัดพิมพ์เอกสารในการต่อสู้คดีกบฏ 10 พ.ย.

เช่นเดียวกับนักโทษการเมืองทุกยุคสมัย สัมพัสยังคงสืบสานธรรมเนียมการใช้เวลาในเรือนจำเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้โลกทัศน์และชีวิตกับเพื่อนผู้ต้องขัง⁶⁰ เขาเล่าว่า “ผมค่อนข้างโชคดี ... เพราะคนที่เข้ามาอยู่ในคุกห้วงเวลานั้นล้วนแต่เป็นระดับครูบาอาจารย์ มีความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ คุณสมภาร บุราวาส สอนด้านปรัชญา อาจารย์กุหลาบ สอนด้านวิชาการประพันธ์ การหนังสือพิมพ์ คุณสุภัทร สุคนธาภิรมย์ สอนวิชาเศรษฐศาสตร์ น.ต. มนัส จารุภา สอนภาษาอังกฤษ และยังมีบรรณาธิการหนังสือพิมพ์จีน ‘ฉวนหมินเป้า’ สอนภาษาจีน ... ยามว่างจากการไปศาล ว่างจากภารกิจประจำวันก็ไปเรียนวิชาที่ผมชอบมากที่สุดคือวิชาว่าด้วยการประพันธ์ และรองลงมาคือภาษาอังกฤษ”⁶¹

“กระบวนการถ่ายทอดวิชาการประพันธ์ ... ของอาจารย์กุหลาบ เริ่มต้นขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ใครใคร่เรียนรู้ก็เดินเข้ามาหา ... การเรียนจะมีลักษณะเป็นการพูดคุยแบบเป็นกันเอง อาจารย์กุหลาบมักจะย่อนถามลูกศิษย์ให้ได้ฝึกสมองคิดตามตลอดเวลา ... ลูกศิษย์ ตอบถูกบ้าง ไม่ถูกบ้าง อาจารย์กุหลาบไม่เคยตำหนิ แต่สิ่งที่ทุกคนได้โดยไม่รู้ตัวคือได้ฝึกการคิด ซึ่งต่างจากการเรียนหนังสือในห้องเรียนที่นักเรียนมีหน้าที่จดบันทึกเพียงอย่างเดียว ... หลักการเขียน อาจารย์กุหลาบจะเน้นไปที่เนื้อหาต้องสะท้อนให้

⁶⁰ การศึกษาเรื่องนี้อย่างละเอียดใน Kasian Tejapira, *Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture* (Kyoto: Kyoto University Press, 2001), Chapter 3.

⁶¹ สัมพัส พึ่งประดิษฐ์, “สัมพัส พึ่งประดิษฐ์ สัมพัส ‘กุหลาบ สายประดิษฐ์,’” 67.

เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อประชาชน เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นประโยชน์ต่อศีลธรรม ... นักหนังสือพิมพ์ต้องมีจริยธรรม” ผลผลิตจากวิชาการประพันธ์คือสัมผัสและนักเรียนคนอื่น ๆ ได้ร่วมกันออกหนังสือพิมพ์ “วันใหม่” ในคุก เนื้อหาเกี่ยวกับชาวไร่ ชาวนา สะท้อนความยากจนและความเดือดร้อนของชาวบ้านตามแนวทฤษฎีที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น⁶²

นอกจากวิชาการประพันธ์ สัมผัสยังนับถือกุหลาบในฐานะต้นแบบความมั่นคงในจิตใจ ภาพที่เขาจำได้ชัดเจนคือ “หลายต่อหลายครั้งที่คนของรัฐบาลพยายามเกลี้ยกล่อมให้อาจารย์กุหลาบเขียนบทความเยินยอ โดยแลกเปลี่ยนกับการเสนอตำแหน่งใหญ่ ๆ โต ๆ ให้ หรือแม้กระทั่ง การเสนอเงิน เสนอทองให้ แต่นักหนังสือพิมพ์ผู้ยิ่งใหญ่คนนี้ไม่เคยรับของใคร ๆ แม้แต่สตางค์แดงเดียว คุณ...ซังได้แต่ตัวของอาจารย์กุหลาบเท่านั้น แต่จิตวิญญาณความเป็นนักเขียน นักประพันธ์ นักหนังสือพิมพ์นั้นซังไม่ได้”⁶³

“ทุกวินาที[ของอาจารย์กุหลาบถูกใช้]อย่างคุ้มค่า [อาจารย์กุหลาบ]ไม่เคยไปนั่งเล่นหมากรุก หมากฮอสให้เสียเวลา เมื่อมีเวลาว่าง เป็นต้องหยิบหนังสือขึ้นมาอ่าน หยิบกระดาษขึ้นมาบรรยายเรื่องราวถ่ายทอดจินตนาการผ่านตัวหนังสือ หรือไม่กี่เก็บสะสมข้อมูลด้วยการพูดคุยกับกลุ่มชาวนา ผู้ต้องขังจากจังหวัดศรีสะเกษ”⁶⁴

⁶² เรื่องเดียวกัน, 67-71.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, 65.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

คณะจำเลยคดีกบฏ 10 พ.ย. ยื่นฟังคำพิพากษา ณ บัลลังก์ 24 ศาลอาญา เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2498
กับญาติมิตรของจำเลยและประชาชนผู้สนใจไปฟังคำพิพากษากันคับคั่ง⁶⁵

การพิจารณาคดีกบฏสันติภาพกินเวลากว่า 2 ปี 3 เดือน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2498 ดุลอำนาจทางการเมืองในไทยเปลี่ยนแปลง จอมพล ป. พยายามปรับแนวทางการบริหารประเทศด้วยการสร้างสิ่งที่เรียกว่า ‘การฟื้นฟูประชาธิปไตย’ ขึ้น⁶⁶ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ศาลอาญาได้พิพากษาคดีกบฏสันติภาพเมื่อวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2498 โดยมีผู้ถูกยกฟ้องและปล่อยตัว 5 คน ได้แก่ เปลื้อง วรรณศรี, สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, สิงห์ชัย บังคตานรา (นเรศ นโรปกรณ์), มงคล ณ นคร และฮวงเฮ้า แซ่โจ้ว ส่วน ณรงค์ ชัยชาญ ถูกจำคุก 20 ปี คนอื่น ๆ ถูกจำคุกคนละ 11 ปี 4 เดือน โจทก์และจำเลยยื่นอุทธรณ์ แต่ระหว่างกระบวนการนั้น รัฐบาลจอมพล ป. ได้ออกพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมในโอกาสครบรอบ 25 พุทธศตวรรษในปี พ.ศ. 2500 ส่งผลให้ผู้ต้องคำพิพากษาทั้งหมดได้รับนิรโทษกรรมและได้รับการปล่อยตัวออกมาในปีเดียวกัน⁶⁷

⁶⁵ *ไทยใหม่*, 16 มีนาคม 2498.

⁶⁶ ธิกานต์ ศรีนารา, “นิตยสาร ปิตุภูมิ และ มาตุภูมิ กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรม และความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทย ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-2500,” ใน *การเมืองวัฒนธรรมของซ้ายไทย: หนังสือพิมพ์ใต้ดิน, ปัญญาชนหัวก้าวหน้า, วรรณกรรมเพื่อชีวิต และสงครามความทรงจำ* (กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2566), 269.

⁶⁷ ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน, ตอนขบวนการสังคมนิยมในไทย* (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, 2546), 57-60.

เอกสารพระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2499 พร้อมด้วยคำอธิบายโดยสังเขปของสัมพัทธ์ พึ่งประดิษฐ์ ธรรมศาสตร์บัณฑิต⁶⁸

หลังพ้นโทษ สัมพัทธ์ได้ทำงานเป็นนายความเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ยากจนและขาดความเป็นธรรมในช่วงเวลานั้น ๆ พร้อมกันนั้น เขายังทำหน้าที่ที่ปรึกษาให้สหภาพแรงงานหลายแห่ง โดยแนะนำให้กรรมกรเข้าใจกฎหมายแรงงานใหม่ สัมพัทธ์เล่าว่า “ผมเป็นที่ปรึกษาให้กรรมกรรถไฟมักกะสันที่สไตรค์หยุดงาน รวมถึงสหภาพแรงงานบางซ้อ สหภาพแรงงานบอมเบย์เบอร์มา และสหภาพอีสต์เอเชียติกโรงงานทอผ้า”⁶⁹

การทำงานนี้ทำให้เขาได้พบกับ ไชแสง สุกใส วัย 25 ปี ผู้ถูกจับกุมในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2497 ด้วยข้อหากบฏและการกระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์ หลังพยายามเดินทางจากนครพนมไปพบผู้นำประเทศสังคมนิยมที่สาธารณรัฐประชาชนจีน เพื่อเปิดโปงการสังหารสื่อตีตรัฐมนตรีอีสานโดยรัฐบาลไทย แต่ถูกจับกุมและคุมขังที่คุกซีโก๋ เมืองท่าแขก ประเทศลาว ก่อนส่งตัวมายังทางการไทย สัมพัทธ์ต้องไปศาลอาญาทุกวันพลั่สบดีเพื่อต่อสู้ในคดี “กบฏสันติภาพ” ซึ่งเปิดโอกาสให้เขาได้พบกับไชแสง⁷⁰

⁶⁸ 80 ปี ชีวิตสัมพัทธ์ พึ่งประดิษฐ์, 48.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 85.

⁷⁰ วัฒน์ วรรณยางกูร, ไชแสง สุกใส ลูกผู้ชายหัวใจไม่ผูกเชือก (กาญจนบุรี: ปลายนา, 2543).

ซ้าย ไชแสง สุกใส ลูกความคิดีคอมมิวนิสต์คนแรกของสัมพันธมิตร “กบฏสันติภาพ”
ขวา กำแพงคุกซีโก่เมืองท่าแขกที่ฝรั่งเศสสร้างไว้ขังคนลาว⁷¹

สัมพันธมิตรถึงการเจอไชแสง ลูกความคิดีคอมมิวนิสต์คนแรกของสัมพันธมิตร “กบฏสันติภาพ” ไว้ว่า “กบฏสันติภาพมีนักศึกษาห้าคน เราเด็กสุดเลยถูกปล่อยออกมาก่อน ออกจากคุกก็มาเจอไชแสงเข้า” เขาเสริมว่า “ตอนนั้นออกจากคุกแล้ว ผมมาทำงานหนังสือพิมพ์ พร้อมทั้งเป็นที่ปรึกษากฎหมายของสหภาพแรงงาน จำได้ว่า ผมเป็นนายอยู่กับศาลอาญา ก็มาว่าความให้กรรมกรรถไฟ พื้นฐานความคิดเราไม่พอใจเผด็จการ ไม่พอใจการปกครองสมัยนั้น พอมาเจอคุณไชแสง เข้าใจว่าเป็นนักต่อสู้คนหนึ่งที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม ที่คัดค้านเผด็จการ เรียกว่าความคิดตรงกัน แม้จะไม่รู้จักกันมาก่อน อีกประการหนึ่งไชแสงถูกส่งเข้ากรุงเทพฯแล้ว (เป็นข่าวในหนังสือพิมพ์) ญาติพี่น้องไม่มีเพราะอยู่ไกล ทนายก็ไม่มี สมัยนั้นทนายความไม่ใช่จะหาง่าย ๆ โดยเฉพาะคดีร้ายแรงแบบนี้ ผมเข้าไปสอบถามรู้อย่างไม่มีก็เลยอาสาว่าความให้ เราอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน กำลังไฟแรง”⁷²

นิสิต-นักศึกษา-ประชาชนชุมนุมประท้วง “การเลือกตั้งสกปรก” พ.ศ. 2500⁷³

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, 94-109.

⁷² เรื่องเดียวกัน.

⁷³ กำแพง-กาลเวลา 80 ปี ธรรมศาสตร์ (2477-2557), 25.

“ทุกคนโงง!” จอมพลสฤษดิ์กล่าวกับกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วง “การเลือกตั้งสกปรก” ในขณะที่กลุ่มผู้ชุมนุมไม่สนใจฟังจอมพล ป. นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น (ที่ยืนอยู่ด้านซ้ายของสฤษดิ์ด้วยสีหน้าหม่นหมอง) พวกเขาต้องการให้สฤษดิ์เป็นผู้พูดที่ทำเนียบรัฐบาล เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 หกเดือนต่อมา สฤษดิ์จึงก่อรัฐประหาร⁷⁴

สัมผัสนอกจากคุกไม่นาน วิฤทธิความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐบาลจอมพล ป. ก็ทวีความรุนแรงขึ้นจากหลายปัจจัย หนึ่งในนั้นคือความพยายามของรัฐบาลจอมพล ป. ที่จะบริหารประเทศตามแนวทางประชาธิปไตย หรือ “การฟื้นฟูประชาธิปไตย” เช่น การสัญญาว่าจะเพิ่มเสรีภาพให้กับสื่อมวลชน การอนุญาตให้มีการชุมนุมสาธารณะวิจารณ์รัฐบาลที่สนามหลวง (หรือ “ไฮด์ปาร์ก”) และการประกาศว่าจะลาออกจากตำแหน่งในปี พ.ศ. 2498 เพื่อสมัครรับเลือกตั้งใหม่ เป็นต้น แนวทางเหล่านี้ทำให้เกิดการฟื้นตัวของขบวนการและการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อต้านรัฐบาลอย่างแพร่หลาย⁷⁵

นอกจากนี้ ความช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ที่มอบให้รัฐบาลจอมพล ป. ยังนำไปสู่การแข่งขันทางการเมืองภายในกลุ่มคณะรัฐประหารเอง ซึ่งแบ่งออกเป็นกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ผู้นำกลุ่มทหาร และ พล.ต.อ. เผ่า ผู้นำกลุ่มตำรวจ ส่งผลให้การบริหารประเทศขาดความเป็นเอกภาพ⁷⁶

กระทั่งปี พ.ศ. 2500 เกิดกรณี “การเลือกตั้งสกปรก” ซึ่งพรรคเสรีมนังคศิลา ที่จอมพล ป. เป็นหัวหน้า ชนะการเลือกตั้งอย่างไม่โปร่งใสและเต็มไปด้วยการทุจริต ส่งผลให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์และการประท้วงผลการเลือกตั้งอย่างกว้างขวาง ซึ่งส่งผลให้กระแสโจมตีจอมพล ป. รุนแรงยิ่งขึ้น⁷⁷

วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2500 ประชาชนและนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ออกมาเดินขบวนประท้วง “การเลือกตั้งสกปรก” จากถนนราชดำเนินไปยังทำเนียบรัฐบาล รัฐบาลประกาศภาวะฉุกเฉินและแต่งตั้งจอมพลสฤษดิ์เป็นผู้รักษาพระนคร แต่จอมพลสฤษดิ์ก็ลี้ภัยออกมาพบขบวนประท้วงและปราศรัยว่า “ถ้ามีการเดินขบวนประท้วง รัฐบาลก็จะหลีกทางให้” พร้อมทั้งสั่งให้ทหารเปิดทางและเป็นผู้นำขบวนนักศึกษาและประชาชนไปพบจอมพล ป. ด้วยตนเอง⁷⁸

⁷⁴ Thak Chaloemtiarana, *Thailand: The Politics of Despotism* (Cornell University Press, 2007), xxi.

⁷⁵ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, 328-330 อ้างถึงใน ธิกานต์ ศรีนารา, “นิตยสาร ปิศาจ และ มาตุภูมิ กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรม และความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทย ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-2500,” 276-281.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, 272-275.

⁷⁷ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, 362-368 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 279-280.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

จอมพลสฤษดิ์ปล่อยให้ประชาชนวิจารณ์จอมพล ป. อยู่ระยะหนึ่ง ก่อนกล่าวต่อฝูงชนว่า “ข้าพเจ้าเป็นทหารของชาติ ขอพูดอย่างชายชาติทหารว่าข้าพเจ้ามีความเห็นใจประชาชน สิ่งใดที่มติดมหาชนไม่ต้องการ ข้าพเจ้าจะไม่ร่วมมือด้วย” และลงท้ายว่า “พบกันใหม่เมื่อชาติต้องการ” ทำให้ภาพลักษณ์ของจอมพลสฤษดิ์ดีขึ้นและเกิดกระแส “แอนตี้” จอมพล ป. และ พล.ต.อ. เผ่า แต่ “เชียร์” จอมพลสฤษดิ์ในสังคมไทย⁷⁹

จากซ้าย เปลื้อง วรรณศรี, ไสว มลายเวช และสัมผัส พึ่งประดิษฐ์ น่าจะถ่ายประมาณปี พ.ศ. 2497⁸⁰

งานศึกษาของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล และธิดานันท์ ศรีนารา เห็นตรงกันว่า พคท. แสดงจุดยืน “แอนตี้” จอมพล ป. และ พล.ต.อ. เผ่า ขณะเดียวกันก็ “เชียร์” จอมพลสฤษดิ์ ผ่านเครื่องมือโฆษณาอย่างหนังสือพิมพ์ *ปิตุภูมิ LA PATRIE* และ *มาตุภูมิ*⁸¹ ซึ่งในระยะแรกออกเป็นรายสัปดาห์ต่อมาออกเป็นรายปักษ์⁸² เน้นนำเสนอข่าวและการเมืองโดยเฉพาะของ พคท. แต่ไม่ได้ระบุว่าเป็นสื่อของ พคท. อย่างเปิดเผย⁸³

สัมผัสเข้าร่วมในการผลิตหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับนี้ตามคำชักชวนของเปลื้อง วรรณศรี (28 ตุลาคม พ.ศ. 2465–28 มิถุนายน พ.ศ. 2539) ทุนก่อตั้งเรียไรจากนักโทษคดีกบฏสันติภาพร่วมคุก⁸⁴ สัมผัสเล่าถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างเขากับเปลื้องไว้ว่า

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน ; สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ประวัติ พคท. ฉบับ พคท. (1),” 157.

⁸⁰ อัฐ สิทธิราชกูร์, “เปลื้อง วรรณศรี - ไสว มลายเวช - สัมผัส พึ่งประดิษฐ์,” เพชบุรี, 11 พฤศจิกายน 2563, <https://shorturl.asia/KTLJX>.

⁸¹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ประวัติ พคท. ฉบับ พคท. (1),” 157 ; ธิดานันท์ ศรีนารา, “นิตยสาร ปิตุภูมิ และ มาตุภูมิ กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรม และความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทย ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-2500,” 281-330. ทั้งนี้ ผู้เขียนใช้คำเรียกประเภทของสิ่งพิมพ์ว่า “หนังสือพิมพ์” ตามคำบอกเล่าของสัมผัสใน *ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490)*, 179. ซึ่งสอดคล้องกับคำขวัญของหนังสือ อย่างไรก็ตามก็ตี ธิดานันท์จัดว่าเป็น “นิตยสาร”.

⁸² ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,” 14 สิงหาคม 2567 (เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์).

⁸³ สุราชัย ยัมประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, 356 อ้างถึงใน ธิดานันท์ ศรีนารา, “นิตยสาร ปิตุภูมิ และ มาตุภูมิ กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรม และความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทย ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-2500,” 281-330.

⁸⁴ *ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490)*, 179.

“ในกบฏสันติภาพด้วยกัน ผมใกล้ชิดคุณเปลื้อง วรรณศรี มากที่สุด เขาเป็นรุ่นพี่ [ต.ม.ธ.ก.] รุ่นเดียวกับมารุต บุณนาค เป็นรุ่น 5 ส่วนผมรุ่น 7 เป็นรุ่นสุดท้ายที่ได้สัมผัสกับอาจารย์ปรีดี ท่านเป็นอาจารย์ที่นักศึกษาเคารพรัก” “คุณเปลื้องเป็นคนที่คบแล้วไม่ใช่เอาแต่ความคิดหรือการจัดตั้ง แต่มีความเห็นอกเห็นใจในชีวิตความเป็นอยู่ เอื้อเฟื้อ เมตตา อณาทรร้อนใจ ผมใกล้ชิดคุณเปลื้องมาตั้งแต่ผมเป็นนักศึกษา และเข้าไปอยู่ในคุก เปลื้องยากจนสุด แต่ถ้าใครให้เงินแล้ววางก้าม เขาจะไม่เอาเลย ภูกินกล้วยแทนข้าวก็ได้ แล้วเอาเงินออกมาเป็นเลือด (วัดโรค) เหม็น ... ความร่วมทุกข์ร่วมสุข ความใกล้ชิด เกิดเป็นความผูกพัน”⁸⁵

ภาพ ปกหนังสือพิมพ์ ปิตุภูมิ LA PATRIE และปก มาตุภูมิ ของ พ.ค.ท.⁸⁶

สำหรับ ปิตุภูมิ ออกจำหน่ายฉบับแรกออกในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2498 ชูคำขวัญว่า “น.ส.พ. เพื่อชีวิตและความหวัง” มีเปลื้องเป็นบรรณาธิการ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา, สัมผัสเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ, นักเขียนประจำ คือ อุดม สีสุวรรณ และชาญ กรัสนัย บุระ นอกจากนี้ยังมีงานของนักเขียนที่มีชื่อเสียงอีกหลายคน เช่น ทวีป วรดิลก, อัครนี พลจันทร์, กุหลาบ สายประดิษฐ์ และจิตร ภูมิ

⁸⁵ วัฒน์ วรรณยางกูร, *ไขแสง สุกใส ลูกผู้ชายหัวใจไม่ผูกเชือก*, 108-109.

⁸⁶ วิชัย นภารัศมี, “มาตุภูมิ,” *เฟซบุ๊ก*, 27 กรกฎาคม 2561, <https://shorturl.asia/ELui2> ; Thikan Srinara, “ก่อนจะเป็น 'คอมมิวนิสต์ลาดยาว',” *เฟซบุ๊ก*, 13 ธันวาคม 2557, <https://shorturl.asia/6IL7h> ; “เมื่อปัญญาชนฝ่ายซ้าย ‘ชม’ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ว่า ‘เด็ดเดี่ยว สุขุม และทันกาล,’” *เฟซบุ๊ก*, 1 ตุลาคม 2559, <https://shorturl.asia/l25Fa>.

ศักดิ์ สำนักงานและพิมพ์ที่โรงพิมพ์ กิตติกุล 262/5 ถนนนครไชยศรี ศรียาน พระนคร ต่อมาวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499 ย้ายสำนักงานไปอยู่ที่โรงพิมพ์สยามการพิมพ์ เลขที่ 79 ถนนศาลาแดง ซอย 2⁸⁷

ส่วน *มาตุภูมิ* มีสัมพัทธ์เป็นบรรณาธิการ จัดพิมพ์ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 ในวันจันทร์ที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2500 สำนักงานตั้งอยู่ที่เดียวกับ *ปิตุภูมิ* ในแง่เนื้อหาแล้วไม่ต่างจาก *ปิตุภูมิ* เพียงแค่เปลี่ยนชื่อจาก *ปิตุภูมิ* มาเป็น *มาตุภูมิ* เท่านั้น สิ่งที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดคือนักเขียนทุกคนล้วนใช้นามปากกาทั้งหมด สาเหตุสำคัญคือได้เกิดการรัฐประหารที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ขึ้นในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 คณะรัฐประหารได้แต่งตั้งพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี และพลโทถนอม กิตติขจร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จากนั้นได้สั่งเซ็นเซอร์หนังสือพิมพ์ 6 ฉบับรวมทั้ง *ปิตุภูมิ* ด้วย⁸⁸

ซ้าย หนังสือพิมพ์*ปิตุภูมิ*แสดงจุดยืนสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์ คัดค้านจอมพล ป. และ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์⁸⁹
ขวา สำเนาเอกสารที่เจ้าพนักงานการพิมพ์ตักเตือนคณะผู้จัดทำหนังสือพิมพ์*ปิตุภูมิ*มิให้
โฆษณาข้อความอันอาจจะขัดต่อความสงบเรียบร้อยของประชาชนอีก⁹⁰

งานศึกษาของธิดานต์ ศรีนาราเสนอว่าจุดยืนทางการเมืองในช่วงความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างปี พ.ศ. 2498-2500 ของ *ปิตุภูมิ* และ *มาตุภูมิ* มี 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ (1) ต่อต้าน “จักรพรรดินิยมอเมริกา” และสนับสนุน “ประเทศค่ายสังคมนิยม” กับ (2) ต่อต้านจอมพล ป. และ พล.ต.อ. เผ่า ขณะเดียวกันก็โน้มเอียงไปทางสนับสนุนหรือ “เชียร์” จอมพลสฤษดิ์⁹¹ โดยธิดานต์ประเมินสอดคล้องกับสุชาชัย ยิ้มประเสริฐว่า การแสดงจุดยืนแบบหลังนับเป็น “ความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทย” โดยธิดานต์ได้ยกตัวอย่างข้อความที่ *ปิตุภูมิ* ปีที่ 2 ฉบับที่ 48 (11 มีนาคม 2500) แสดงการสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์

⁸⁷ ธิดานต์ ศรีนารา, “นิตยสาร *ปิตุภูมิ* และ *มาตุภูมิ* กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรม และความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทย ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-2500,” 281-330.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁸⁹ Thikan Srinara, “เมื่อปัญญาชนฝ่ายซ้าย ‘ชม’ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ว่า ‘เด็ดเดี่ยว สุขุม และทันกาล’,”.

⁹⁰ วิชัย นนาร์ตมี, “คำเตือนจากเจ้าพนักงานการพิมพ์ เมื่อ ๖๐ ปีก่อนถึงวารสาร*ปิตุภูมิ*,” เพชบุรี, 18 พฤศจิกายน 2561, <https://shorturl.asia/w4fQx>

⁹¹ ธิดานต์ ศรีนารา, “นิตยสาร *ปิตุภูมิ* และ *มาตุภูมิ* กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรม และความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทย ในช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-2500,” 281-330.

ว่า “ด้วยปฏิบัติการอันเด็ดเดี่ยว สุขุม และทันกาลของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการฝ่ายทหารยามฉุกเฉิน และโดยการสนับสนุนอันแน่วแน่ แข็งแกร่ง และพร้อมเพรียงกันของประชาชนผู้รักชาติ บัดนี้ สถานการณ์อันเลวร้ายได้ผ่านไป เหตุการณ์เริ่มคืนสู่สภาพปกติแล้ว”⁹²

ขณะที่สุรชาติได้ยกตัวอย่างข้อความของกุหลาบ สายประดิษฐ์ นักเขียนนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายสังคมนิยมที่สดุดีและฝากความหวังต่อการรัฐประหารเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2500 ที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ว่า “เมื่อรัฐบาลพิบูลสงครามได้ล้มลงแล้ว ประชาชนก็ได้ต้อนรับคณะทหารและผู้บัญชาการทหารบกในฐานะกัลยาณมิตรของเขา แล้วเผ่าดุดาการคลี่คลายของเหตุการณ์ด้วยความเอาใจช่วย ในขณะที่เดียวกันที่ทางพวกฝรั่งตะวันตก เฉพาะอย่างยิ่งนายฝรั่งผู้เป็นเจ้าของเงินนายเงินของรัฐบาลไทยก็ได้มองดูการล้มลงของรัฐบาลพิบูลสงครามซึ่งเป็นผู้สนับสนุนอำนาจ และปกป้องผลประโยชน์ของตนในประเทศไทยและในเอเชียอาคเนย์ด้วยความรู้สึกหวาดหวั่น แต่ก็ได้พยายามปลอบใจตนเองและเตือนคณะทหารไปด้วยในตัว”⁹³

ชาย ปิตุภูมิ ลงข่าวบรรณาธิการและผู้ช่วยบรรณาธิการสมัครผู้แทนฯ ไร่ใช้ประชาชน
ชา สัมผัส ผู้ช่วยบรรณาธิการปิตุภูมิปราศรัยหาเสียง พ.ศ. 2500⁹⁴

นอกจากเป็นกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับ ในช่วงนี้ พทท. ยังขยายงานแนวร่วมในเมือง โดยสนับสนุนการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางรัฐสภา ดังที่ ประจวบ อัมพะเสวต อดีตผู้นำนักศึกษา เล่าถึงการเคลื่อนไหวของ พทท. หลังรัฐบาลจอมพล ป. จัดการเลือกตั้งทั่วไปไว้ว่าดำเนินไปในรูปแบบของงานแนวร่วมในเมืองและการต่อสู้ในรัฐสภา โดยมีการโยกย้ายผู้ปฏิบัติงานบางส่วนไปยังศูนย์ปฏิบัติงานในจังหวัดพระนครและหัวเมืองใหญ่ เพื่อเชื่อมประสานกับพรรคการเมืองฝ่ายซ้าย ส่งเสริมการขยายกำลังคน การโฆษณา และสนับสนุนด้านเศรษฐกิจสำหรับงานพื้นฐานในชนบท เมื่อถึงช่วงการเลือกตั้งทั่วไป พทท. ได้สนับสนุนกลุ่มแนวร่วมภายใต้ชื่อ “สันติชนแนวร่วมสังคมนิยม” ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. จังหวัดพระนคร ได้แก่ สุวัฒน์ วรดิลก, สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, อุทธรณ์ พลกุล, ลีละล่อง บุนนาค, บุญทรง วิจารณ์ และสุเทพ สัจจุล แต่ไม่มีผู้ใดได้รับเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม ใน

⁹² เรื่องเดียวกัน ; สุรชาติ ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, 399.

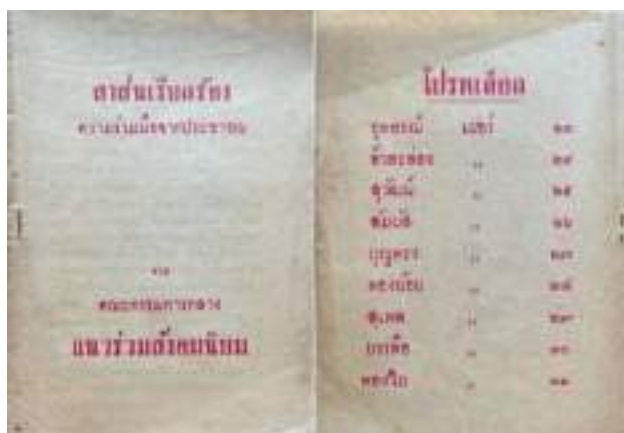
⁹³ *ปิยะมิตร*, 26 กันยายน 2500 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

⁹⁴ 80 ปี *ชีวิตสัมผัส พึ่งประดิษฐ์*, 37, 47.

ต่างจังหวัด ผู้สมัครที่ พคท. สนับสนุน ได้แก่ เจริญ สืบแสง (ปัตตานี), ชิต เวชประสิทธิ์ (ภูเก็ต), เปลื้อง ววรรณศรี และสุธี ภูวพันธ์ (สุรินทร์) ต่างได้รับเลือกตั้งทั้งหมด⁹⁵

สมัครได้ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถึงสองครั้ง ครั้งแรกคือ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทยเป็นการทั่วไป กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2500 ซึ่งปรากฏโฆษณาหาเสียงเลือกตั้งในนิตยสาร *ปิตุภูมิ* ระบุว่า “บรรณาธิการ และผู้ช่วย ‘ปิตุภูมิ’ สมัครผู้แทนฯ รับผิดชอบต่อประชาชน ... นายสมัคร สมิทธิ์ จังหวัดธนบุรี ... หมายเลข ๑๔”⁹⁶ และครั้งที่สองคือ การลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภทหนึ่ง ที่จัดขึ้นในวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2500⁹⁷

แม้จะไม่ได้รับเลือกตั้ง แต่การที่สมัครลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่จัดขึ้นในวันที่ 15 ธันวาคม 2500 โดยลงสมัครเขตจังหวัดพระนคร ในนามสันติชนและสมาชิกแห่งแนวร่วมสังคมนิยม เบอร์ 26 ร่วมกับปัญญาชนหัวก้าวหน้า โดยเฉพาะอดีตผู้ถูกกวาดจับคราว “กบฏสันติภาพ” คนอื่น ๆ อาทิ สุภัทร สุคนธาภิรมย์, สุชาติ ภูมิบริรักษ์, เจริญ สืบแสง, อุทธรณ์ พลกุล, เปลื้อง ววรรณศรี, ครอง จันตวงศ์, ไสว มาลัยเวช, ลีละล่อง บุณาค, ทองใบ ทองเปาด์ และสุวัฒน์ วรดิลก⁹⁸ สะท้อนให้เห็นว่าสมัครและปัญญาชนหัวก้าวหน้าจำนวนหนึ่งได้ตระหนักถึงความผิดพลาดทางประวัติศาสตร์ของตนเองในการสนับสนุนจอมพลสฤษดิ์แล้ว ดังจะเห็นได้จากนโยบายหาเสียงของแนวร่วมสังคมนิยมที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลชั่วคราวที่คณะรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์แต่งตั้งขึ้น ซึ่งปรากฏในเอกสารแสดงนโยบายหาเสียงสำคัญสองฉบับ ได้แก่ ฉบับแรก “สาส์นเรียกร้องความร่วมมือจากประชาชน จาก คณะกรรมการกลางแนวร่วมสังคมนิยม” มีข้อความระบุว่า

⁹⁵ ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 61-62.

⁹⁶ 80 ปี *ชีวิตสมัคร* พี่ประติษฐ์, 37, 47.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน ; *สาส์นเรียกร้องความร่วมมือจากประชาชน จาก คณะกรรมการกลางแนวร่วมสังคมนิยม* (พระนคร: อักษรสาส์น, 2500).

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน.

“สาส์นเรียกร้องความร่วมมือจากประชาชน จาก คณะกรรมการกลางแนวร่วมสังคมนิยม”

เอกสารประกอบการหาเสียงการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทยเป็นการทั่วไป 15 ธันวาคม พ.ศ. 2500⁹⁹

“ท่านพี่น้องประชาชนทั้งหลาย นับแต่ได้มีการรัฐประหารขับไล่อัฐบาลจอมพลแปลก พิบูลสงครามออกไป ประชาชนชาวไทยต่างพากันคาดหวังว่า ... จะได้เห็นรัฐบาลใหม่เปลี่ยนแปลงแก้ไขนโยบายต่างประเทศเสียใหม่ให้เหมาะสมถูกต้อง เป็นอิสระแก่ตนเองเช่นประเทศเพื่อนบ้าน อันมีเขมร พม่า อินเดีย และอินโดนีเซียก็ดี หรือความหวังที่จะได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพขั้นมูลฐานในทางประชาธิปไตย จากการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลใหม่ในครั้งนี้ก็ดี ยังคงเป็นสิ่งเลือนลางห่างไกลอยู่ ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากว่า ‘รัฐบาลชั่วคราว’ ที่คณะทหารจัดตั้งขึ้นนั้น ยังคงมีนโยบายต่างประเทศเกาะแน่นอยู่ค่ายตะวันตก รวมทั้งนโยบายภายในก็ไม่แตกต่างไปจากรัฐบาลชุดเก่า ที่ประชาชนแสนจะเบื่อหน่ายเกลียดชังและขับไล่ออกไปแล้วนั่นเอง ...

“... การจะได้ได้มาซึ่งรัฐบาลที่สามารถบริหารและปฏิบัติตามคำเรียกร้องต้องการของพี่น้องประชาชนดังกล่าวนี้ได้ มิใช่สิ่งสะดวกง่ายดายนัก จำต้องใช้ความพากเพียรอดทน ต่อสู้เรียกร้องอย่างเหนียวแน่นต่อไป แต่ความสำเร็จนั้น จะบรรลุผลได้ ย่อมขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจ ของพี่น้องประชาชนเป็นส่วนสำคัญด้วย โอกาสในการร่วมมือของพี่น้องประชาชนได้มาถึงแล้วในครั้งนี้ คือการใช้สิทธิเสียงของท่านในการเลือกเลือกตั้ง ซึ่งถึงกำหนดในวันที่ 15 ธันวาคม ศกนี้ ว่าท่านทั้งหลายจะพิจารณาตัดสินใจเลือกใคร พรรคการเมืองใด ให้เป็นตัวแทนของท่าน หากท่านพี่น้องประชาชนเลือกเอาบุคคลหรือพรรคการเมืองที่ไม่ปรากฏนโยบายชัดเจน ทั้งไม่ปรากฏผลงานแต่หนหลัง ว่ายืนอยู่ข้างฝ่ายประชาชนหรือไม่ เช่นนี้ย่อมเป็นการเสียงต่อความผิดหวังได้มาก ...”¹⁰⁰

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

“เพื่อสันติภาพและชีวิตที่ดีกว่านี้”

เอกสารประกอบการหาเสียงการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทยเป็นการทั่วไป 15 ธันวาคม พ.ศ. 2500¹⁰¹

และฉบับที่สอง ในเอกสารชื่อ “เพื่อสันติภาพและชีวิตที่ดีกว่านี้: คำแถลง ของ สันติชนและสมาชิกแห่งแนวร่วมสังคมนิยมในการสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร” ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มสันติชนและสมาชิกแห่งแนวร่วมสังคมนิยมยังยึดมั่นจุดยืนในการต่อต้าน “จักรพรรดินิยมอเมริกา” และสนับสนุน “ประเทศค่ายสังคมนิยม” โดยระบุว่า

“นโยบายเป็นกลางนั้น อาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า นโยบายเพื่อสันติภาพและมิตรภาพ อันเป็นการตรงกันข้ามกับนโยบายเพื่อสงคราม และการบำเพ็ญตนเป็นศัตรูกับมนุษยชาติทั้งโลก ดังที่รัฐบาลพิบูลสงครามได้ใช้มา และประเทศของเรายังคงใช้หลักนโยบายเช่นนั้นอยู่ในบัดนี้ นโยบายเป็นกลางนั้นหมายถึงการไม่เข้าร่วมกลุ่มทหารในยามสันติ และไม่เข้าร่วมรบในยามสงครามไม่ว่าจะอยู่ในภาวะใด ๆ เว้นแต่ประเทศจะถูกโจมตีโดยตรง นโยบายเป็นกลางหมายถึงการแสดงเจตจำนงที่จะรักษาความเป็นอิสระของชาติและสันติภาพของโลก ...

¹⁰¹ เพื่อสันติภาพและชีวิตที่ดีกว่านี้: คำแถลง ของ สันติชนและสมาชิกแห่งแนวร่วมสังคมนิยมในการสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร (พระนคร: ผดุงศิลป์, 2500).

“ด้วยนโยบายเป็นกลาง ... ประเทศของเราก็จะสามารถถอนถอนตัวออกจากความเสียหายร้ายแรง นานาประการได้ ประเทศของเราก็จะสามารถพัฒนาการ ... ไปตามแนวทางที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของประชาชน และจะสามารถเชิดชูคุณธรรมของชาติให้เด่นชัดขึ้นได้ ... อันจะเป็นปัจจัยส่งเสริมความสามัคคีของชนชาติเดียวกันให้เป็น ปึกแผ่นแน่นหนาขึ้น การผูกมิตรระหว่างชาติ การไปมาหาสู่ ค้าขาย การแลกเปลี่ยนวิชาความรู้ และวัฒนธรรมระหว่าง ชาติ ก็จะมีไพศาล กล่าวโดยสรุปก็คือ ด้วยการชูธงนโยบายเป็นกลาง ประเทศของเราจะอยู่ในวิสัยที่จะแก้ปัญหา ต่าง ๆ ภายในประเทศให้ลุล่วงไปได้ ย่อมอยู่ในวิสัยที่จะสถาปนาประชาธิปไตยและรัฐบาลของประชาชนให้สำเร็จได้และ ในที่สุดย่อมอยู่ในวิสัยที่จะนำมหาชนชาวไทย ให้บรรลุสภาพชีวิตที่ดีกว่านี้ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจได้ อันหนึ่งการชูธงชัย แห่งนโยบายเป็นกลาง ประเทศของเราจะได้มีส่วนบรรเทาความตึงเครียดแห่งสถานการณ์ของโลก อันเป็นผลของการทำ สงครามเย็นระหว่างค่ายมหาอำนาจ ด้วยการวางตนและปฏิบัติการดังกล่าวนี้ ก็จะกอบกู้ศักดิ์ศรีของชาติไทยที่ล่มจมไป แล้วกลับคืนมาได้ ...”¹⁰²

สัมผัสนโยบายในขณะหาเสียงไว้ว่า กลุ่มสันติชนแนวร่วมสังคมนิยม “ได้รับเสียงสนับสนุนจากกรรมกร นักศึกษา ประชาชนที่มีความคิดก้าวหน้า สังคมนิยมอย่างกว้างขวาง จนถูกพรรคอนุรักษนิยมโจมตี ว่าเป็นคอมมิวนิสต์ให้ร้ายป้ายสีด้วย วิธีการต่าง ๆ นานา จึงต้องพ่ายแพ้การเลือกตั้ง กลับไปทำงานหนังสือพิมพ์และทนายความภายใต้เงื้อมมือเผด็จการต่อไป”¹⁰³

หลังการเลือกตั้งไม่นานก็เกิดการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 การรัฐประหาร ครั้งนี้มุ่งกระชับอำนาจและสนับสนุนนโยบายต่างประเทศแบบเข้าข้างฝ่ายมหาอำนาจโลกที่มีสหรัฐฯ เป็นผู้นำอย่างเต็มที่ ส่งผลให้ เกิดการจับกุมและปราบปรามประชาชนครั้งใหญ่ด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์ นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ นักศึกษา ปัญญาชน รวมถึง กรรมกรและขบวนการในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดถูกจับกุมกว่าร้อยราย หนังสือพิมพ์ *ปิฎกภูมิ* และ *มาตุภูมิ* ก็ถูกปิดตัวลงถาวร เนื่องจาก จอมพลสฤษดิ์สั่งกวาดล้างหนังสือพิมพ์ที่ก้าวหน้า และส่งคนมาพังแท่นพิมพ์¹⁰⁴

สัมผัสดูว่าเขาต้องถูกจับอีกครั้งแน่นอน ในตอนแรกเขาคิดว่า “จับก็จับ ไม่หนี” เพราะเคยผ่านประสบการณ์ติดคุก มาแล้ว แต่เพื่อนฝูงเตือนว่าครั้งนี้หากไม่หนีจะไม่ใช่แค่จับ เพราะเขามีชื่ออยู่ในบัญชีดำมาตั้งแต่เป็นนักศึกษา อีกทั้งนายกรัฐมนตรี ในขณะนั้นมีอำนาจสัมบูรณ์ (absolute power) ที่ไร้การตรวจสอบถ่วงดุล ตามมาตรา 17 แห่งธรรมนูญปกครอง ราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ซึ่งสามารถถ่วงถ่วง ลงโทษ หรือประหารชีวิตใครก็ได้ตามดุลพินิจ ประกอบกับ พคท. มีคำเรียกร้องให้ ประชาชนลงสู่ชนบท สัมผัสจึงตัดสินใจหนี โดยมีสองทางเลือก คือไปต่างประเทศหรือชนบท เขาเลือกจะไปชนบท โดยบอกตัวเอง ว่า “เกิดที่ไหน ตายที่นั่น ชีวิตต้องสู้”¹⁰⁵

¹⁰² เรื่องเดียวกัน.

¹⁰³ 80 ปี ชีวิตล้มล้ม ฟังประดิษฐ์, 47.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, 49-50 ; ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อย จนกลายมาเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมมาชีพ,”.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน ; 80 ปี ชีวิตล้มล้ม ฟังประดิษฐ์, 49-50.

พุทธทศวรรษ 2500-2510: “สหายเปลี่ยน” ลูกที่ดีของพรรคแห่งเขตงานภาคกลางตะวันตก (ตะนาวศรี)

ซ้าย เขตปฏิบัติงานสาขา พคท. จากมุมมองฝ่ายความมั่นคงของรัฐ¹⁰⁶ ขวา ส่วนหนึ่งของอดีตสหายนำเขตงานภาคกลาง
วนตามเข็มนาฬิกา (1) รวม วงษ์พันธ์ (2) ผิน บัวอ่อน (3) สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ และ (4) ประเสริฐ เอี้ยวฉาย¹⁰⁷

เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ส่งอิทธิพลต่อการเคลื่อนไหวต่อสู้ของสัมผัสและปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทยในช่วงนี้คือ รัฐบาลเผด็จการทหารอาณานิคมสมัยจอมพลสฤษดิ์-จอมพลถนอม-จอมพลประภาสที่ปราบปรามคดียุติภาพของประชาชนไทยหนักมีมากขึ้น ประกอบกับสภาพโลกมีหลายขั้วอำนาจ ได้แก่ สหรัฐฯ โซเวียต และสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่ทำให้สงครามเย็นในระดับโลกและสงครามร้อนในภูมิภาคอินโดจีนรุนแรงยิ่งขึ้น ซึ่งนำไปสู่กระแสการต่อต้านสงครามเวียดนามและขบวนการซ้ายใหม่ทวนกระแสหลักแห่งทุนนิยมและจักรวรรดินิยมของเยาวชนนักศึกษาทั่วโลก ประกอบกับประเทศไทยตกอยู่ในสภาพเมืองขึ้นใหม่ ที่สหรัฐฯเข้ามาตั้งฐานทัพและกองทหารในประเทศไทยเพื่อรบในอินโดจีนโดยทำข้อตกลงปิดลับกับรัฐบาลเผด็จการทหารถนอม-ประภาส¹⁰⁸

¹⁰⁶ สายหยุด เกิดผล, พคท. หายไปไหน?, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2566).

¹⁰⁷ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “‘ความขัดแย้งระหว่างสายงานพรรคสองสายงาน’ (1)”, 22 ตุลาคม 2567, <https://shorturl.asia/UQtgG> ; “‘ความขัดแย้งระหว่างสายงานพรรคสองสายงาน’ (2)”, 23 ตุลาคม 2567, <https://shorturl.asia/25TUd> ; “‘ความขัดแย้งระหว่างสายงานพรรคสองสายงาน (จบ)’”, 26 ตุลาคม 2567, <https://shorturl.asia/z86jN> ; วิจักขณ์ นันทยุทธ์, *เส้นทางชีวิตและโลกทัศน์ทางการเมือง ผิน บัวอ่อน หรืออำนาจ ยุทธวิวัฒน์ ผู้ซุกรทฤษฎี “การต่อสู้สองแนวทาง” ในการปฏิวัติไทย* ; ส.นิยม, *เสี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก* (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2565).

¹⁰⁸ เกษียร เตชะพีระ, “สงครามประชาชนในชนบทของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย” (เอกสารประกอบการเรียนวิชา ร.321 การเมืองการปกครองไทย ปีการศึกษาที่ 1/2561).

ประเทศไทยในสภาพเมืองขึ้นใหม่ จากซ้ายตามเข็มนาฬิกา (1) แผนที่แสดงฐานทัพอากาศของไทยที่สหรัฐฯใช้เป็นฐานปฏิบัติการในสงครามอินโดจีน (2) ปฏิบัติการทิ้งระเบิดแบบปูพรมของสหรัฐฯ จุดเริ่มต้นปฏิบัติการขยายสงครามเวียดนามโดยใช้ดินแดนไทยเป็นฐานทัพ (3) ใบหน้าประชาชนขณะกองทหารอเมริกันสังหารชายหญิงและเด็กในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเวียดนาม (4) นักโทษเวียดนามถูกจับระหว่างปฏิบัติการ Ballistic Charge (5) และ (6) รัฐบาลไทยส่งทหารไทยไปช่วยสหรัฐฯทำสงครามในเวียดนาม¹⁰⁹

วีรัช อังคถาวร หนึ่งในผู้นำสูงสุดของ พคท. ในช่วงพุทธศตวรรษ 2510-2520 ใช้นามปากกาว่า ธ.เพียรวิทยา ระบุไว้ในเอกสาร “ประวัติและบทเรียนบางประการของพรรคเรา” ที่เขียนและปรับปรุงในช่วงปี พ.ศ. 2517-2521 ว่า ด้วยสภาพการเมืองทั้งในระดับสากลและในประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปหลังรัฐประหาร 20 ตุลาคม 2501 พคท. จึงจัดการประชุมสมัชชาพรรคฯสมัยที่สามขึ้น เริ่มตั้งแต่วันที่ 28 กันยายน 2504 ในที่ประชุมเสนอเรื่องแนวทางการต่อสู้ว่า ให้ใช้วิธีการต่อสู้ทุกรูปแบบ โดยใช้ชนบทอันกว้างใหญ่เป็นฐาน ปลุกระดมชาวนาให้ลุกขึ้นสู้ เบื้องต้นยังเป็นการเสนอแนวทางแบบกว้าง แต่เป็นที่เข้าใจกันภายในว่าถึงเวลาต้องเตรียมการจับอาวุธขึ้นสู้ในแบบเดียวกับลาวและเวียดนาม ต้องให้การศึกษาและเตรียมเงื่อนไขมวลชน ที่ประชุมได้พิจารณาเรื่องแนวทางนโยบาย และออกแนวนโยบายใหม่ 12 ข้อ เน้นการสามัคคีหลังผู้รักชาติรักประชาธิปไตย เพื่อขับไล่การรุกรานของจักรวรรดินิยมอเมริกา และโค่นรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ให้ดำเนินนโยบายต่างประเทศเป็นกลาง ปล่อยให้ชนกโทษทางการเมืองทั้งหมด และปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวงของกลุ่มสฤษดิ์ เป็นต้น จากนั้นแก้ไขระเบียบการพรรคออกมาเป็นฉบับใหม่¹¹⁰

จากนั้นที่ประชุมได้เลือกกรรมการกลางพรรค 24 คน ประกอบด้วย คณะกรรมการกรมการเมือง 7 คน คือ เจริญ วรรณงาม (ชัช), พายัพ อังคสิงห์ (โต), ธง แจ่มศรี (ดิน), ทรง นพคุณ (บา, ไพรซ์), รวม วงศ์พันธ์ (สม), ประสิทธิ์ ตะเพียนทอง (ท่ง) และ

¹⁰⁹ “Operation Rolling Thunder-Vietnam War,” WorldAtlas, accessed November 14, 2024, <https://shorturl.asia/k8BVf> ; “American Atrocity: Remembering My Lai,” Time, March 13, 2013, <https://shorturl.asia/WVF8h> ; “Kingdom of Thailand during the Vietnam War,” CAVWV, accessed November 14, 2024, <https://www.cavvv.org/thailand.html> ; “Thai Soldiers in Vietnam,” Flickr, November 27, 2017, <https://shorturl.asia/PcABR> ; “Operation Ballistic Charge (September 16–22, 1967),” Flickr, May 16, 2018, <https://shorturl.asia/QmLL3>. รายละเอียดเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับสหรัฐฯในการทำสงครามอินโดจีน ดู ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาคม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556), บทที่ 3-4 ; กุลลดา เกษบุญชู มีต์, “การเมืองไทยในยุคสฤษดิ์-ถนอม ภายใต้โครงสร้างอำนาจโลก,” (รายงานการวิจัยทุนปริทัศน์ นมยงค์ และมูลนิธิ 50 ปี ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2550).

¹¹⁰ ธ.เพียรวิทยา [นามแฝง], “ประวัติและบทเรียนบางประการของพรรคเรา,” *ฟ้าเดียวกัน* 1, ฉ.1 (มกราคม-เมษายน 2546): 170-200 ; สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ และคณะ, “ได้ธงปฏิวัติ,” 384-386.

วิชัย อ่วมพันธ์เจริญ (จิงโจ้) โดยเจริญ ยังได้รับเลือกเป็นเลขาธิการที่หนึ่งใช้ชื่อจัดตั้งว่า “มิตร สมานันท์” ส่วนคณะกรรมการเลขาธิการอีก 3 คน คือ วิรัช อังคถาวร (ธาร), ดำริห์ เรืองสุธรรม (ตั้ง) และประเสริฐ เอี้ยวฉาย (เอิบ) กรรมการเมืองสำรอง ได้แก่ ผิน บัวอ่อน (อุทัย), สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, อุดม สีสุวรรณ (อรรถ) และอัศนี พลจันทร (ไฟ) คณะกรรมการกลางที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งอื่น 10 คน คือ ศักดิ์ สุภาเกษม (บิน), นิตย์ พงษ์ดาบเพชร, วิโรจน์ อำไพ, ประสิทธิ์ เทียนศิริ (แดง), สีน เตมลิ้ม (ประวัต), อุทัย เทียมบุญเลิศ (สงบ), สุรีย์ จิตรประทุม, พันโทพโยม จุลานนท์ (คำตัน), หู้ แซ่ลิ้ม และ ส.ท.เริง เมฆไฟบูลย์¹¹¹

หลังฝ่ายนำสมาชิกสามมีความเห็นค่อนข้างเป็นเอกภาพเรื่องการเตรียมการต่อสู้ด้วยอาวุธ คณะกรรมการและปฏิบัติงานก็ให้ความสำคัญและไปเคลื่อนไหวปรับปรุงงานชนบทให้เข้มแข็งมากขึ้นกว่าเดิม พรรคส่งผู้ปฏิบัติงานซึ่งส่วนใหญ่กลับจากการไปศึกษาที่สถาบันมาร์กซ์-เลนินไปเคลื่อนไหวเตรียมมวลชน เช่น เขตงานหัวเมืองภาคกลาง ส่งรวม วงศ์พันธ์ ไปเป็นครูที่สุพรรณบุรี ส่งผิน บัวอ่อน, สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, ไสว มาลยเวช และเจริญ วันรัตน์ ไปสร้างงานที่จังหวัดเพชรบุรี, ไวยุรีย์ สันตวนิชย์ ไปขยายงานภาคตะวันออกเฉียง, วิทย์ อุดมประเสริฐ ไปเป็นครูที่อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม, สีห์ อโณทัย ไปเป็นครูอยู่จังหวัดเชียงใหม่, เจริญ วรรณงาม และ ม.ล. ปรีชา นวรัตน์ เคลื่อนไหวอยู่ในเขตจังหวัดนครพนม เป็นต้น¹¹²

ในช่วงรอยต่อระหว่างยุคบางขวางกับเขตงานป่าเขา สัมผัสได้พบกับคุณนงลักษณ์ พึ่งประดิษฐ์ ผู้เป็นคู่ชีวิต

สัมผัสบอกเล่าถึงเรื่องราวความรักของเขาไว้ว่า “พูดถึงเรื่องนี้แล้วทำให้นึกถึงเพลง ‘คู่ฟ้าภราดร’ ในละครเรื่อง ผิดแผ่นดิน ซึ่งร้องในงานวันธรรมศาสตร์สามัคคี 5 พฤศจิกายน 2495 มีเนื้อร้องตอนหนึ่งว่า ‘ถ้ารักได้อื่น สดชื่นชีวิต คงเสถียรดำรงศักดิ์ คือรักมนุษยชาติประสงค์ รักนี้จักคงยืนยง คงอยู่คู่ฟ้าภราดร’ เป็นความรักในอุดมคติที่ฮิตในสมัยนั้น สมัยเป็นนักศึกษาซึ่งอยู่ในวัยหนุ่ม เวลาส่วนใหญ่อยู่กับกิจกรรมการต่อสู้ การเรียน การทำงาน ชีวิตอยู่ในแวดวงนักศึกษาที่เป็นธรรมดาที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับเพื่อนหญิงที่ร่วมกิจกรรมที่ต้องตาต้องใจ บางครั้งเลิกประชุมมีดักก็ต้องไปส่งที่บ้านเพื่อความปลอดภัย บางครั้งก็ใช้ร่วมเงาต้นจำปีเป็นที่พบปะปรึกษาหารือ ซึ่งถูกหาว่าเป็นแหล่งชุมนุมมั่วสุมกันวางแผนต่อต้าน ถูกฟันทิ้งด้วยอำนาจเผด็จการ เหลือแต่ตำนานเพลง ‘ทุกทิวารายได้ร่วมเงาจำปี’ และเมื่อถูกจับติดคุกก็ได้รับการช่วยเหลือส่งเสียให้กำลังใจจากเพื่อน ๆ พวกนี้”¹¹³

“แต่นั้นแหละ วันเวลาผ่านไปชีวิตที่ต้องแปรผันไปตามสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนของความเป็นอนิจจัง ต้องไปสัมพันธ์กับคนหลายหมู่เหล่าตามภารกิจจนกระทั่งมาลงเอยเมื่อผมต้องออกสู่ชนบท ชีวิตที่ต้องเปลี่ยนไป อนาคตไม่รู้ว่าจะเป็นตายร้ายดีอย่างไรไม่รู้ สำหรับคนที่รักและมอบดวงใจให้ไว้แก่กัน ก็ต้องให้เป็นที่เข้าใจกัน เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ ก่อนที่จะจากกันด้วยความรักและอาลัย และในที่สุดเธอดัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวไปร่วมชะตากรรม ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันในชนบท ด้วยพิธีแต่งงานเรียบง่ายที่มีเพียงผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือที่นั่น และมิตรสหายให้ศีลให้พร เป็นคู่ทุกข์คู่ยากร่วมเป็นร่วมตายชนิดที่หนทางชีวิตมิใช่โรยด้วยดอกกุหลาบ ต้องระหกระเหินผจญภัยถูกจับกุมคุมขังทรมานพลัดพรากจากกัน แต่ในที่สุดเมื่อมรสุมร้ายพัดผ่านไป ก็ได้อยู่กินสร้างเนื้อสร้างตัวชนิดปากกัดตีนถีบ มีลูกมีหลานที่น่ารัก มีชีวิตความเป็นอยู่ สุขสบายตามอัตภาพ ไม่มั่งคั่งร่ำรวย แต่ก็อยู่อย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณธรรมในบั้นปลายชีวิตด้วยความภาคภูมิใจ เธอคือคุณนงลักษณ์ พึ่งประดิษฐ์”¹¹⁴

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน.

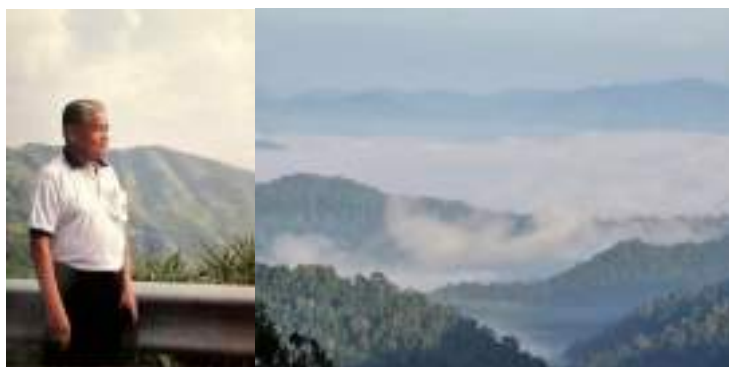
¹¹² เรื่องเดียวกัน, 361, 390.

¹¹³ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึ่งประดิษฐ์, 70-71.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

ลุงสัมพันธ์กับป้านงลักษณ์ในช่วงบั้นปลายชีวิต พ.ศ. 2564¹¹⁵

ภาพปกหนังสือ “80 ปี ชีวิตสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์” กับเทือกเขาตะนาวศรี เขตงานที่สัมพันธ์ร่วมต่อสู้อยู่ 12 ปี¹¹⁶

เรื่องราวในช่วงที่สัมพันธ์เข้าร่วมการต่อสู้กับ พคท. ไม่ถูกพูดถึงมากนัก¹¹⁷ อย่างไรก็ตาม ประสงค์ อรุณสันติโรจน์ ผู้ใช้ชื่อจัดตั้งว่า สหายนิยม หรือสหายโชติแห่งตะนาวศรี กรรมการกลางสำรองชุดที่ 4 เล่าถึงชีวิตการต่อสู้ของสัมพันธ์ในชนบทและเขตป่าเขาที่เขาประสบทราบด้วยตนเองไว้ในหนังสือชื่อ *เสี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก* ตีพิมพ์ออกมาในปี พ.ศ. 2565 ว่า

¹¹⁵ Rungmanee Mekhasobhon, “#เพื่อนพ่อ,” เฟซบุ๊ก, 23 พฤศจิกายน 2564, <https://shorturl.asia/khAx9>.

¹¹⁶ ภาพเทือกเขาตะนาวศรีจาก เขาพะเนินทุ่ง แก่งกระ जान รถรับจ้าง, เฟซบุ๊ก, 19 กุมภาพันธ์ 2567, <https://shorturl.asia/sUTzn>.

¹¹⁷ เช่น อธิกิต แสงสุข ผู้สื่อข่าวอาวุโสและอดีตผู้เข้าร่วมการต่อสู้กับ พคท. กล่าวในรายการ “ร่วมอาลัย ‘สัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์’ นักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน,” Matichon TV, 13 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/Jkt8s> ว่า สัมผัสไม่ได้เข้าป่า. ขณะทำงาน ส.นิยม [นามแฝง], *เสี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก* (ม.ป.ท.: พันประทีป, 2565) ก็เขียนเพียงชื่อจัดตั้งของสัมพันธ์ โดยและละเว้นการเปิดเผยชื่อ ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าขณะที่หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ออกมาสัมพันธ์ยังคงมีชีวิตอยู่.

เขตงานที่สัมผัสเข้าร่วมต่อสู้คือเขตงานภาคกลางตะวันตก หรือเขตจรยุทธ์ตะนาวศรีเหนือและใต้ ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และกาญจนบุรี¹¹⁸

งานหลักแบ่งเป็นสองส่วนคือ (1) งานบุกเบิกในเมืองและที่ราบชายป่าเขา และ (2) งานในป่าเขาบนเทือกเขาตะนาวศรี บุคคลสำคัญที่เป็นผู้บุกเบิกเขตงานนี้มี 5 คน¹¹⁹คือ (1) ครูไคว่ สมาชิกพรรคสายจีน (ก่อน พ.ศ. 2500) (2) ส.พิชิต ณ สุโขทัย หรือ จุโซ่วลิ้ม กรมการเมืองชุดที่ 2 (พ.ศ. 2495-2504)¹²⁰ (3) ส.อุทัย หรือผิน บัวอ่อนกรมการเมืองชุดที่ 3 (พ.ศ. 2504-2510)¹²¹ (4) ส.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน. ทั้งนี้ ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 163. ระบุว่าพื้นที่นี้เรียกว่า “เขต 7” แต่ Anun Han, “คารวาลัย คำรึ (วิศิษฐ์) เรื่องสุธรรม (ส.ตั้ง),” *เพชบุรี*, 26 มกราคม 2566, <https://shorturl.asia/S9WJH>. ระบุว่า “ในเขตเชียงราย (เขตพะเยา) คือเขต 7”.

¹¹⁹ ส.นิยม [นามแฝง], *เลี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก*, 9-13 ; ส.นิยม หรือประสงค์ อรุณสันติโรจน์, สัมภาษณ์โดยผู้เขียน, line, 2 กันยายน 2567 .: สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 362 ระบุว่าหน่วยศึกษาที่นครปฐมสมัย สหายพิชิต ณ สุโขทัยนำงาน ยังมี สหายนำคนอื่นเข้าร่วมด้วย อาทิ อุทัย เทียมบุญเลิศ หรือสหายสงบ, เรือง เมฆโพลุย์ และคุณเต๋าหรือหลีเซ็น.

¹²⁰ จุโซ่วลิ้ม เกิดที่พิชิตร์ บิดาเป็นจีน มารดาเป็นไทย-ขมุ เขารับความคิดสังคมนิยมจาก พคจ. โดยตรง เนื่องจากไปศึกษาที่ประเทศจีนตั้งแต่ เด็กกระทั่งจบมหาวิทยาลัยด่างที่เชียงไฮ่ ระหว่างเรียนได้ร่วมเคลื่อนไหวกับ พคจ. ภายใต้การนำของอู๋จื้อจื่อ ผู้รับผิดชอบกลุ่มคอมมิวนิสต์ซัวเถา ต่อมา ปี 2470 เขากลับสยามพร้อมอู๋จื้อจื่อและร่วมกันตั้งสมาคมนักศึกษามาร์กซ์-เลนินในหมู่ชาวจีน ใช้ชื่อจัดตั้งว่า “นายโต” หรือ “เปี๊ยะโต” ต่อมาถูกจับกุมคุมขังในช่วงปลายปี 2472 หลังพ้นโทษในปี 2479 เขาเดินทางไปช่วยการปฏิวัติจีนที่เยนอัน และกลับไทยราวเดือนกันยายน 2488 ใช้ชื่อจัดตั้งภาษาไทยหลายชื่อ อาทิ ประพันธ์ วีระศักดิ์สำหรับฐานะโฆษกพรรคคอมมิวนิสต์ไทยคนแรก, พายัพ อังคสิทธิ์และพิชิต ณ สุโขทัยสำหรับตีพิมพ์งานเขียนกับสำนักพิมพ์มหาชน อาทิ *ทางออกของไทย*, *ปรัชญานักปฏิวัติ*, *ศีลธรรมใหม่* และจะเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ได้อย่างไร ฯลฯ ตามการประเมินของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เขาคือผู้นำ พคท. “ที่แท้จริง” ที่ผลักดัน พคท. ให้ทำตามบทเรียนการปฏิวัติจีนด้วยการทุ่มกำลังไปจัดตั้งขบวนการในชนบทตั้งแต่ปลายปี 2491 และให้จัดการประชุมสมัชชาพรรคฯครั้งที่สองและสามเพื่อรับรองการตัดสินใจนี้อย่างเป็นทางการ ต่อมาเมื่อ พคจ. มีมติก่อตั้ง สปท. เขาเป็นสหายนำคนหนึ่งที่มิชอบทาบประสานงานกับ พคจ. ในช่วงก่อตั้งสถานีที่เวียดนาม ใช้ชื่อจัดตั้งที่ สปท. ว่า “เลเวียก” แต่เนื่องจากอายุที่เพิ่มขึ้นและสุขภาพไม่แข็งแรง ทำให้เมื่อสงครามเวียดนามทวีความรุนแรงขึ้น จุโซ่วลิ้มได้ย้ายมาดำเนินงานการเมืองอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน กระทั่งเสียชีวิตในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2516. ประวัติจุโซ่วลิ้มรวบรวมสรุปจาก เกษียร เตชะพีระ, *จินตนาการชาติที่ไม่เป็นชุมชน: คนชั้นกลางลูกจีนกับชาตินิยมโดยรัฐของไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาและฝึกอบรมนักข่าว หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, 2537), 25-31 ; สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 194-391 ; สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับกฎสันติภาพ,” 193-194 ; วันเพ็ญ อัครสมิต, สัมภาษณ์โดย กนกวรรณ เปี่ยมสุวรรณศิริ, 31 มกราคม 2563 ; กนกวรรณ เปี่ยมสุวรรณศิริ, “กำเนิดและการก่อตั้งสถานีวิทยุเสียงประชาชนแห่งประเทศไทยในฐานะเวทีสถาปนาความเป็นไทย ทวนกระแสของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2504-2508,” *รัฐศาสตร์สาร* 44, ฉ. 3 (2566): 1-66.

¹²¹ ผิน บัวอ่อน เกิดวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2472 (ปฏิทินเก่า) ในครอบครัวชาวนาที่จังหวัดเพชรบุรี เขาหนีออกจากบ้านตั้งแต่ 9 ขวบไปอยู่วัดเพื่อหลีกเลี่ยงพ่อที่ดื่มสุราและแสวงหาการศึกษา ต่อมาผินเลือกเรียนที่คณะสหกรณ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ควบคู่กับคณะเศรษฐศาสตร์ ม.ธ.ก. โดยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสหกรณ์ของปรีดี พนมยงค์ และบทความทางเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ผลิตโดย พคท. ผินเป็นผู้ใฝ่รู้และสนใจศึกษาแนวคิดสังคมนิยมอย่างจริงจัง ระหว่างเป็นนักศึกษา ผินมีบทบาทในกลุ่มนักศึกษาหัวก้าวหน้าที่ พคท. สนับสนุน ต่อมาเขาได้เข้าเป็นสมาชิกและเป็น 1 ใน 7 กรรมการของสันนิบาตเยาวชนแห่งประเทศไทย (สยท.) ชุดแรก ก่อนสมัครเข้าเป็นสมาชิก พคท. ในปี 2493 เขาได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่บรรณาธิการวารสาร *สังคมนิยม* ซึ่ง พคท. ก่อตั้งขึ้นแทนสำนักพิมพ์มหาชนที่ต้องยุติบทบาทลง ผินตัดสินใจลาออกในปี 2495 เพื่อทำงานเผยแพร่ของพรรคเต็มตัว แต่ไม่นานรัฐบาลก็กวาดล้างใหญ่วันที่ 10 พ.ย. 2495 พรรคจึงชักชวนไปศึกษาต่อที่สถาบันมาร์กซ์-เลนินที่ปักกิ่ง หลังสำเร็จการศึกษา ศูนย์การนำให้ผินกลับมาปฏิบัติงานที่กรุงเทพฯในปี 2501 โดยเน้นจัดตั้งมวลชนและพัฒนางานชนบท จากนั้นเขาได้รับเลือกให้เป็นกรรมการกลางพรรคสมัยสมัชชาสามปี 2504 และกรรมการเมืองทดแทนรวม วงษ์พันธ์ในปี 2505 ด้วยวัยเพียง 32 ปี ผินมีหน้าที่รับผิดชอบจัดตั้งมวลชนเพื่อต่อสู้ด้วยอาวุธในพื้นที่เขต 7 ภาคตะวันตกและภาคใต้บางส่วน กระทั่งถูกจับกุมในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2510 เหตุการณ์หลังผินได้รับการปล่อยตัวจะกล่าวถึงในเนื้อหาส่วนต่อไป. ประวัติผินรวบรวมจาก รังสิต ทองประคำ, “ความคิดทางเศรษฐกิจและสังคม ของ ผิน บัวอ่อน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539) ; สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 314-315, 328-329, 340-344, 362, 385-411.

เปลี่ยน หรือสัมผัส พึ่งประดิษฐ์ กรรมการกลางและกรรมการเมืองสำรองชุดที่ 3 (พ.ศ. 2504-2512) และ (5) ส.สอน หรือครูสง่า ทัทมมงคล ผู้ปฏิบัติงานพรรคชุดแรก ๆ¹²²

ประสงศ์ให้รายละเอียดว่า หลังการรัฐประหาร 20 ตุลาคม 2501 ที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ พรรคได้ส่งสหายพิชิต ณ สุโขทัย มาปลูกบ้านในพื้นที่ข้างองค์พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม (ปัจจุบันคือตลาดมงคล) เพื่อสานต่อและถ่ายโอนงานจากครูไคว์ สหายจีนที่เคลื่อนไหวในพื้นที่มาก่อน ต่อมา ผิน บัวอ่อน และสัมผัส หรือสหายเปลี่ยน ได้มาพักที่นี้ด้วย โดยสหายเปลี่ยนฝึกใช้แรงงานและเครื่องมือเกษตรเป็นเวลา 6 เดือน ก่อนเดินทางไปขยายงานในอำเภออุบลราชธานีตามแนวทางของผิน บัวอ่อน ซึ่งเน้นการขยายงานจากคนใกล้ตัว ผินจึงพาสหายเปลี่ยนไปฝากไว้กับพี่ชายของตน คุณปล้อย บัวอ่อน (สหายพรหม) ที่บ้านท่าข้าม ตำบลบ้านบน (ปัจจุบันคือตำบลอุบลราชธานี) อำเภออุบลราชธานี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ด้วยเหตุนี้ สหายเปลี่ยนจึงกลายเป็นผู้นำสำคัญในการสร้างงานภาคกลางตะวันตกรองจากผิน บัวอ่อน¹²³

รูปแบบการขยายงานในเขตนี้ ประกอบด้วย (1) การขยายงานกับลูกหลานจีน ผ่านโรงเรียนจีนและการสอนภาษาจีนตามบ้าน และ (2) การฝังตัวในชนบท โดยสร้างคนของพรรคจากชาวนาชาวไร่ทั้งคนไทยและลูกครึ่งจีน สหายเปลี่ยนทำงานร่วมกับสหายสอน (ครูสง่า) และสหายนงหรือคุณแกระ (ภรรยาสหายเปลี่ยน) ในอำเภออุบลราชธานี

ครอบครัวแรกที่สหายเปลี่ยนไปสัมพันธ์ใกล้ชิดคือครอบครัวคุณชื่น สุขทน ซึ่งเป็นผู้ป่วยโรครึ้นที่ถูกล้างคัมภีร์เกียด สหายเปลี่ยนแสดงความไม่แบ่งแยกด้วยการร่วมแรงร่วมกันร่วมนอน กินข้าวโดยใช้มือเปิบจากจานเดียวกัน เพื่อสร้างความไว้วางใจ กระทั่งสามารถชักชวนคุณชื่นเข้าสู่กระบวนการศึกษาและจัดตั้งหน่วยการศึกษาชุดแรกได้ 6 คน

จากนั้น สหายเปลี่ยน สหายสอน สหายนงได้ประสานกันขยายงานต่อเนื่องไปยังกลุ่มสตรีและเยาวชนในหมู่บ้าน สามารถตั้งหน่วยศึกษาเพิ่มเติมได้อีกหลายหน่วย เมื่อหน่วย สยท. มีความตื่นตัวเพียงพอ สมาชิกก็ทยอยเดินทางไปศึกษาการเมืองและการทหารที่ประเทศเพื่อนบ้าน ต่อมาสามารถขยายงานไปได้อีกหลายหมู่บ้านในอำเภออุบลราชธานี เช่น บ้านหนองหมู บ้านหนองตาเสือ บ้านละออง บ้านหนองเตาปูน และบ้านหนองบัว เป็นต้น

การคลุกคลีกับชาวนาชาวไร่ผู้ยากไร้ที่จุดนี้ทำให้สหายเปลี่ยนและสหายสอนร่วมกันเขียนเป็นเอกสารสรุปบทเรียนสำหรับให้การศึกษาทั้งเขตงานได้ ชิ้นสำคัญคือ “งานชาวนาควรทำอย่างไร” ที่มีคำขวัญและแนวปฏิบัติ เช่น “4 ดี 5 ร่วม 7 จังหวะ”, “ปรับทุกข์ ผูกมิตร ปักหลัก ชักชวน” และการขยายงาน “จากจุดเป็นแนว จากแนวเป็นด้าน ขยายผลสะท้อนไปยังหมู่บ้านข้างเคียง”

นอกจากนี้ยังเรียกร้องให้สมาชิกมีจิตใจเสียสละ ด้วยคำขวัญ “3 อย่าเพ็ง” คือ “ถ้ายังไม่มีความรัก อย่าเพ็งมีความรัก” “ถ้ามีความรักแล้วยังไม่ได้แต่งงาน อย่าเพ็งแต่งงาน” “ถ้าแต่งงานแล้วยังไม่มีลูก อย่าเพ็งมีลูก” และ “ต่อสู้กับ 3 กลัว เอาชนะ 6 ห่วง” เพื่อกระตุ้นให้สหายกล้าคิดกล้าทำ แต่ยังคงปฏิบัติตามกฎงานลับ “7 ห้าม 2 ต้อง” เช่น กล้าปลุกระดม แต่ต้องไม่ประมาท ต้อง

¹²² สง่า ทัทมมงคล อดีตนักศึกษาม.ธ.ก. เมื่อเข้าพรรคเริ่มลงพื้นที่ชนบทไปฝังตัวปลุกระดมชาวนาที่อำเภอ นาแก จังหวัดนครพนม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 ต่อมาปี 2497 จัดตั้งได้ย้ายส่งไปขยายงานที่ภาคกลางตะวันตก ก่อนจะส่งไปเป็นครูสอนหนังสือไทยที่โรงเรียนจีนแห่งหนึ่งในอำเภออุบลราชธานี 3 ปี จากนั้นจัดตั้งย้ายส่งไปสอนหนังสือที่โรงเรียนวรรณวิทย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐมอีก 3 ปี ต่อด้วยย้ายไปเป็นรองผู้อำนวยการโรงเรียนสนธิสุนทรวิทยาคมที่อำเภออุบลราชธานี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อีก 3 ปี ในระหว่างสอนหนังสือ ครูสง่าก็ขยายงานพรรค เพาะป่า สร้างแกน กระทั่งปี 2505 ก็ถูกย้ายไปขยายงานชาวนาที่ราชบุรีคนเดียว โดยไปฝังตัวที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี กระทั่งปี 2508 จึงได้เดินทางไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ. ใน ส.นิยม [นามแฝง], *เสี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก*, 9-11 ; “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ.”

¹²³ เรื่องเดียวกัน, 20-21, 98-99.

รักษาภูมิลำดับ คัดค้านลัทธิเสรี และประเมินผลงานตามเป้าที่วางไว้ เมื่องานในพื้นที่ราบ “แดง” แล้ว ให้ถอยไปปักหลักในป่า ใช้เข็มมุ่ง “ป่านำบ้าน” หน่วยติดอาวุธที่อยู่ในป่า ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาทตามคำขวัญ “13 เตรียม 7 พร้อม” เป็นต้น¹²⁴

กองกำลังชุดสุดท้ายของ พคท. ที่จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งยังคงยืนหยัดสู้ไปถึงราว พ.ศ. 2539 (ภาพถ่ายวันที่ 1 ธ.ค. 2529)¹²⁵

ต่อมาช่วง พ.ศ. 2506 ถึง 2513 สหายเปลี่ยนได้เข้าเป็นหนึ่งในเจ็ดสหายนำที่มีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกสร้างเขตงานต่อสู้ด้วยอาวุธบนเทือกเขาตะนาวศรีร่วมกับ ส.เวช หรือสหายมี (อนันต์ บุณนาค) สายครูจากนครปฐม, ส.สอน (สง่า ทักษมงคล) สายครูจากกรุงเทพฯ, ส.ใจ หรือ ส.ขำ (สุเทพ เฮงสวัสดิ์) สายกรรมกรจากกรุงเทพฯ, ส.จิต (ช่วน อึ้งทอง) สายนักเคลื่อนไหวทางการเมืองจากพัทลุง, ส.ชม (ชุ่น อึ้งทอง) และ ส.แดง หรือ ส.แสง (เสงี่ยม ลิ่มประยูร) สายกรรมกรจากชลบุรี¹²⁶

ขณะสร้างเขตงานพวกเขาใช้ชีวิตอยู่ชายป่าเขา ต้องระมัดระวังอันตรายรอบด้าน มีชีวิตความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น พวกเขาเดินทางชนชั้นตามคำเรียกร้องของพรรคอย่างเคร่งครัด¹²⁷ ยิ่งได้สัตว์ป่า หมู กุ้ง กวาง จะเอาเนื้อไปขายเอาเงินไปซื้อปลาอกกะแล้ (ปลาสำหรับเลี้ยงเป็ดไข่ ตัวบางเฉียบ มีแต่เกล็ดกับก้าง) บางคนต้องเสียสละชีวิต เช่น ส.แดง เป็นต้น¹²⁸

ต่อมาเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2510 ผิน บัวอ่อนถูกจับกุม สหายเปลี่ยนขึ้นรับผิดชอบงานในเขตพื้นที่ราบของภาคกลาง ตะวันตกหรือเป็นเลขาธิการเขตแทนผิน หรือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในขอบเขตความรับผิดชอบดังกล่าว เขาย้ายมาอยู่ที่กรุงเทพฯ โดยบางครั้งเปลี่ยนไปใช้ชื่อจัดตั้งว่า “สหายลุง” หรือ “สหายบุญธรรม” และได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการรวมจังหวัดระหว่างปี พ.ศ.

¹²⁴ เรื่องเดียวกัน, 14-17, 83-85 ; ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,”.

¹²⁵ อัฐ สิทธิราชภูริ, “ภาพเมื่อ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2529,” เฟซบุ๊ก, 3 ธันวาคม 2566, <https://shorturl.asia/fzj5W>.

¹²⁶ ส.นิยม [นามแฝง], *เสี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก*, 98-102.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน. ศึกษาตัวอย่างการเดินทางชนชั้นตามคำเรียกร้องของพรรคอย่างเคร่งครัดของสัมผัส ที่เรียกร้องให้ผู้ปฏิบัติงานของพรรคที่ทำงานใต้ดินในกรุงเทพฯ และในที่ราบไปฝึกฝนหล่อหลอมตนเองในเขตป่าเขาได้ใน ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “ไปเฉลิมฉลองวันพรรคฯ ครบรอบ 25 ปีในป่าตะนาวศรีกับคุณสัมผัส,” 20 สิงหาคม 2567 (เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์). ซึ่งน่าจะตีพิมพ์เผยแพร่เร็ว ๆ นี้.

¹²⁸ ส.นิยม [นามแฝง], *เสี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก*, 98-102.

2510 ถึงปลายปี พ.ศ. 2511 ทำงานทั้งในเขตพื้นราบ เขตป่าเขา และเขตต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ โดยติดต่อประสานงานกันเป็นประจำตามเวลาที่กำหนด

อย่างไรก็ดี ระหว่างที่สหายเปลี่ยนเดินทางไปประชุมคณะกรรมการกลางชุดที่ 3 ขยายวง ซึ่งเปิดขึ้นที่ภาคอีสาน ได้เกิดการกวาดล้างใหญ่ในพื้นที่ภาคกลางตะวันตก สหายนงหรือคุณแกระ ภรรยาของเขา ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบติดต่อกับงานระหว่างหน่วยนำของพื้นที่ภาคกลางตะวันตกกับงานในเขตป่าเขาและศูนย์กลางพรรคแทนสัมพันธ์ ถูกจับกุมที่บ้านพักในเขตดาวคะนอง ส่งผลให้สัมพันธ์ที่เพิ่งเดินทางกลับจากที่ประชุมคณะกรรมการกลางฯขาดการติดต่อกับพรรคไประยะเวลาหนึ่ง¹²⁹

ประสงค์ อรุณสันติโรจน์ หรือสหายนิยม หรือสหายโชติ ตะนาวศรีเล่าว่า ภายหลังการกวาดล้างใหญ่ภาคกลางไม่นาน เขาได้พบกับสัมพันธ์อีกครั้งที่บ้านพักหลังหนึ่งแถวรองเมือง ใกล้หัวลำโพง ที่สายงานในกรุงเทพฯซึ่งอยู่ภายใต้การนำของประเสริฐ เอี้ยวฉายเข้าไปให้สหายนิยมอยู่เพื่อหาทางฟื้นฟูงานการติดต่อกับเขตต่อสู้ด้วยอาวุธในป่าเทือกเขาตะนาวศรี ขณะนั้นสัมพันธ์เพิ่งกลับจากประชุม และได้บอกแก่สหายนิยมว่า “ตอนนี้ภาระหน้าที่สำคัญของเราคือ หาทางติดต่อกับกองกำลังอาวุธบนเทือกเขาตะนาวศรีให้ได้เร็วที่สุด เพราะว่ามีสหายจำนวนหนึ่งที่จบการศึกษาการเมืองการทหารจากลาวใต้จะเดินทางกลับ เฉพาะหน้านี้หากหาที่รองรับในกรุงเทพฯไม่พอ ก็เอาไปฝากไว้เขตงานอื่นก่อนก็ได้ เมื่อติดต่อได้แล้วค่อยขอกลับมาในเขตงานของเรา”¹³⁰

จากนั้นสัมพันธ์เสี่ยงกลับไปที่บ้านกลางทุ่งแถววัดห้วยหินศรี จังหวัดราชบุรี ซึ่งเคยใช้เป็นสถานีติดต่อกับเขตป่าเขาทางเพชรบุรี โดยมีปืนพกเพียงกระบอกเดียวแต่ขอลุยไปติดต่อเอง เพราะรู้เส้นทางดี หลังจากนั้นสหายนิยมไม่ได้ข่าวสัมพันธ์อีก กระทั่งในเวลาต่อมาจึงทราบจากสายงานในกรุงเทพฯว่าสัมพันธ์ถูกจับแล้ว¹³¹

นอกจากสัมพันธ์ น้องชายของเขาคือ สมพงษ์ พึ่งประดิษฐ์ อดีตนักศึกษาธรรมศาสตร์ที่ไปศึกษาต่อในเยอรมนี และเคยรับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ ก็ได้เข้าร่วมการต่อสู้การต่อสู้กับ พคท. ด้วย หลังวันเสียปีนแตก พ.ศ. 2508 สมพงษ์ขึ้นเป็นสหายนำในเขตดงหลวง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม ร่วมกับวิรัช อังคถาวร และสุกิจ มีเสื่อ แต่ต่อมาก็ถูกยิงเสียชีวิตที่ชายป่า¹³²

ไม่แน่ว่าทำไมสัมพันธ์จึงตัดสินใจดิ้นรนหลบหนีการเคลื่อนไหวต่อสู้ร่วมกับมวลชนในชนบทและป่าเขาที่ดำเนินมาถึง 12 ปี หลังถูกจับกุม สัมผัสเล่าไว้เพียงว่า “พอมออกมาผมก็เริ่มเป็นทนายความใหม่อีกครั้ง ทำไปได้ไม่ทันพ้นปี 2513 ผมก็ถูกจับอีกด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์ เขาหาว่าผมไปปลุกระดมนักศึกษาให้เข้าร่วมขบวนการคอมมิวนิสต์ พอโดนจับผมก็ไม่ให้การอะไร จะประหารชีวิตก็แล้วแต่คุณ” “จะให้บอกจะไปอยู่กับใคร ที่ไหนนั้นเป็นการทรยศต่อผู้มีพระคุณ ชายพรรค ชายพวก เห็นแก่ตัว เอาตัวรอดไม่ใช่วิสัยที่คนอย่างผมจะทำ”¹³³

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน, 32, 61-65, 85 ; ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 163 ; ; สุชาติ ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 411 ; ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “ไปเฉลิมฉลองวันพรรคฯครบรอบ 25 ปีในป่าตะนาวศรีกับคุณสัมพันธ์,” ; “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,”.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน.

¹³² ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 72 ; พิรุณ ฉัตรวินิชกุล, “น้อมคารวะ ลุงสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์,” เพชฌึก, 14 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/nqapl>.

¹³³ 80 ปี ชีวิตสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์, 50-51 ; *ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490)*, 180.

สัมผัสบอกทางการเพียงว่า “การเข้าร่วมการต่อสู้มาโดยตลอดไม่ใช่เพราะหลงผิดหรือมุ่งร้ายทำลายชาติ ผมเป็นบัณฑิต จะหลงผิดคิดร้ายต่อแผ่นดินได้อย่างไร หากแต่เป็นไปด้วยความศรัทธาและเชื่อมั่น” เมื่อถูกถามว่าทำไมจึงอยู่ในป่าได้นานถึง 10 กว่าปี เขาตอบอย่างตรงไปตรงมาว่า “เป็นนักต่อสู้ (นักปฏิวัติ) ไม่กลัวตายเสียอย่าง อยู่ที่ไหนก็อยู่ได้”¹³⁴

หลังถูกคุมขังเกือบสองปี ทางการก็ต้องปล่อยตัวเขาโดยปราศจากข้อกล่าวหา เนื่องจากยังไม่มีกระแสข่าวการแก้ไขพระราชบัญญัติที่ว่าถ้าไม่มีหลักฐาน จะคุมขังผู้ต้องหาได้ไม่เกิน 1 ปี เขาเล่าว่าทางการพยายามโน้มน้าวให้เขาได้รับความช่วยเหลือ แต่เขาปฏิเสธ “ถ้ารัฐบาลจะช่วยก็ช่วยคนอื่น ไม่ต้องช่วยผมหรอก” เขาปรารถนาแค่เพียงอิสรภาพ “ขอให้ผมอยู่อย่างประชาชนที่มีสิทธิเสรีภาพ รักชาติ ประชาธิปไตย อัยการบกวน ติดตามดั่งเช่นที่ผ่านมาก็แล้วกัน” “ไม่ต้องช่วยเหลืออะไร ผมมีความรู้ มีพรรคพวกเพื่อนฝูง ผมเลี้ยงตัวเองได้ แล้วผมก็เป็นทนาย มีสำนักงานเป็นของตัวเอง เขาถึงได้เลิกยุ่งกับผม”¹³⁵

หลังจากได้รับอิสรภาพ สัมผัสต้องเลือกระหว่างการกลับไปใช้ชีวิตในป่าหรือเริ่มต้นใหม่ในเมือง เขาตัดสินใจอยู่ในเมือง เพราะไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ต่างก็เป็นสมรภูมิแห่งการต่อสู้เช่นกัน แม้ต้องเผชิญกับความยากลำบาก หลังห่างหายจากชีวิตในเมืองถึง 12 ปี แต่เขาไม่เคยท้อแท้ หัวใจยังคงเป็นไท และยังรักเพื่อนพ้องเหมือนเดิม ด้วยกำลังใจและการสนับสนุนจากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูง เขากลับมาทำงานในฐานะทนายความ อาชีพเดิมที่เคยใช้ต่อสู้เพื่อความยุติธรรมให้กับประชาชน¹³⁶

เมื่อมีคนถามว่าทำไมเขาถึงหายไปนาน บางคนตอบแทนอย่างเรียบง่ายว่า “เพราะมันรักชาติมากไปหน่อยเลยอยู่ไม่ได้” ส่วนสัมผัสเองมักถูกถามว่าไม่เสียดายชีวิตที่ผ่านมาหรือ เมื่อเห็นเพื่อนฝูงต่างก้าวหน้าไปไกล เขาเพียงตอบอย่างสงบว่า “ผมขอแสดงความยินดีกับทุกคน แต่นั่นไม่ใช่จุดหมายหรือวิถีชีวิตของผม”¹³⁷

¹³⁴ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึ่งประติษฐาน, 50-51.

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน ; ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 2 (พ.ศ. 2486-2490), 180.

¹³⁶ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึ่งประติษฐาน, 52.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน.

เหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 จากซ้าย แถวที่ 1 (1) ผู้ชนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ 13 ตุลาคม (2) ส่วนหนึ่งของขบวนประท้วงรัฐบาล 11-12 ตุลาคม (3) เฮลิคอปเตอร์ของรัฐบาลบินอยู่เหนือฝูงชน (4) ฝ่ายประชาชนขับรถขยะของเทศบาลกรุงเทพฯ เข้าชนรถถัง (5) กองบัญชาการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย แถวที่ 2 (1) การประจัญหน้าระหว่างประชาชนที่มีแต่ธงชาติกับทหารที่มีอาวุธ (2) การรอคอยของประชาชน ด้านโรงเรียนสตรีวิทยา (3) ประชาชนหมอบราบกับพื้นเมื่อตำรวจที่หลบอยู่ในกรมสรรพากรระดมยิงระเบิดควันแก๊สน้ำตาใส่ประชาชน (4) ประชาชนอันเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ออกจากกองสลากรินแบ่งรัฐบาลก่อนเผากองสลากร์ (5) นักศึกษาและประชาชนกราบศพนายจีระ บุญมากในฐานะวีรชน¹³⁸

เอกสารโต้ตอบเกี่ยวกับแนวทางการต่อสู้ในหมู่ฝ่ายซ้ายไทยหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516¹³⁹

สัมพันธ์ภาพระหว่างสัมพันธ์กับ พคท. หลังจากที่เขาดัดสินใจออกจากป่ากลับมาใช้ชีวิตในเมืองในช่วงแรกไม่ราบรื่นนัก โดยเฉพาะหลังจากผิน บัวอ่อน อดีตสหายนำเขตภาคกลางตะวันตก ซึ่งเคยเป็นผู้นำงานและทำงานใกล้ชิดกับสัมพันธ์ ได้รับการปล่อยตัวจากโทษประหารในปี 2512 ผินมีบทบาทสำคัญในการวิเคราะห์การเมืองและทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงสายพิราบ ซึ่งต่อมาเรียกตัวเองว่า “กลุ่มทหารประชาธิปไตย” แม้ในระยะแรกผินจะหันไปทำธุรกิจส่วนตัว แต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เขาเริ่มวิจารณ์ขบวนการนักศึกษาว่ามีแนวโน้มซ้ายจัดและสนับสนุนแนวทางชนบทล้อมเมืองของ พคท. รวมทั้ง

¹³⁸ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, *ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516* (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517).

¹³⁹ ชาว สุภาจินดานนท์, “ได้กันไปได้กันมา...สรุป,” เฟซบุ๊ก, 4 เมษายน 2563, <https://shorturl.asia/2syzl>.

วิพากษ์การขึ้นนำการต่อสู้ของ พคท. อย่างต่อเนื่อง ภายใต้นามปากกา “อำนาจ ยุทธวิธีวิวัฒน์” โดยผลงานสำคัญของเขา ได้แก่ “วิจัยสังคม” “แนวทาง 14 ตุลาคมเจริญ!” “ปล้นทฤษฎี” “อธิบายศัพท์การเมือง” “วิพากษ์นายผี” และ “การต่อสู้สองแนวทาง” ฯลฯ

ในช่วงเวลาเดียวกัน พคท. ที่รับอิทธิพลจากกระแสปฏิวัติวัฒนธรรมของ พคจ. ก็ประเมินว่าผืนเป็นพวกลัทธิแก่ รับใช้ชนชั้นปกครอง และสร้างความเสียหายแก่ขบวนการปฏิวัติ มีการผลิตเอกสารออกมาโจมตีตอบโต้ผืนด้วย อาทิ อัสนี พลจันทร์ หรือนายผี ใช้นามปากกา “อุทิศ ประสานสภา” เขียนบทความ “โต้ลัทธิแก่ไทย” วิพากษ์และประณามผืนอย่างรุนแรง นอกจากนี้ยังมีข้อเขียนของ ประวุฒิ ศรีมันตะ, อนุช อาภาภิรม, เสถียร จันทิมาธร ฯลฯ ร่วมด้วย การโต้แย้งใหญ่ครั้งนี้เปลี่ยนทิศทางความคิดของขบวนการนักศึกษาในขณะนั้นให้หันไปเป็นซ้ายแบบ พคท. มากขึ้น¹⁴⁰

กรมการเมืองจึงมีมติขับผืนออกจากพรรคในปี พ.ศ. 2519 ประวุฒิ ศรีมันตะ อดีตสมาชิก พคท. ที่เคยต่อต้านแนวคิดของผืนให้สัมภาษณ์แก่รังสิต ทองประคำ ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความคิดทางเศรษฐกิจและสังคมของผืน บัวอ่อน” เมื่อ พ.ศ. 2539 ว่า หลังการลงมตินี้ พรรคได้ออกแถลงการณ์เกี่ยวกับสถานะสมาชิกพรรค 3 คน ได้แก่ ผืน บัวอ่อน, ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร และสัมพันธ์ ประดิษฐ์ ดังนี้ “ผืนกับประเสริฐ เป็นบุคคลที่ทรยศต่อพรรค จึงให้ขับออกจากพรรคเป็นการเป็นสมาชิกพรรค เนื่องจากไปให้ข้อมูลข่าวสารกับทางการ ถ้าสมาชิกผู้ใดพบเห็นบุคคลทั้งสองให้ฆ่าได้ทันที ส่วนสัมพันธ์ให้ถอดถอนออกจากตำแหน่งบริหารในพรรค แต่ยังคงดำรงความเป็นสมาชิกไว้ (สัมพันธ์ละทิ้งพรรคกลับไปใช้ชีวิตในเมือง)”¹⁴¹

เท่าที่ตรวจสอบยังไม่มียานเขียนขึ้นใดที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสัมพันธ์กับ พคท. ในช่วงปี พ.ศ. 2519–2524 กระทั่งสารคดีการเมืองเรื่อง *พลิกแผ่นดิน* ของประจวบ อัมพะเสวต ได้กล่าวถึงกรณีการจับกุมตำรวจ เรื่องสุธรรม¹⁴² หรือสหายตั้ง กรมการกลางสมัยสมัชชา 2 และ 3 และ 1 ใน 3 คณะกรรมการสาขาภาคเหนือ ซึ่งต่อมาได้รับเลือกเป็น 1 ใน 7 กรมการเมืองสมัชชา 3¹⁴³ โดยอ้างอิงจากนิตยสาร *สู่อานาคต* ที่รายงานไว้ เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2524 ด้านตรวจของเจ้าหน้าที่ในสังกัดพลเรือน ตำรวจ ทหาร (พตท.)¹⁴⁴ จับกุมตำรวจ เรื่องสุธรรม ผู้ต้องสงสัยว่าเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) หลังการปะทะขนาดเล็ก พร้อมอาวุธ

¹⁴⁰ ส.นิยม [นามแฝง], *เลี้ยวประวัติศาสตร์ เขตงานภาคกลางตะวันตก*, 188-193 ; สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 424, 430-431 ; วิจักขณ์ นันทยุทธ์, *เส้นทางชีวิตและโลกทัศน์ทางการเมือง ผืน บัวอ่อน หรือ อำนาจ ยุทธวิธีวิวัฒน์ ผู้ชูธงทฤษฎี “การต่อสู้สองแนวทาง” ในการปฏิวัติไทย* (กรุงเทพฯ: โครงการหนังสือ 25 ปี 6 ตุลา, 2544), ข-จ ; ณรงค์ ตัญญาพัฒน์กุล, “ประวัติศาสตร์หลัง 6 ตุลา: “สังคมต้องจดจำขบวนการประชาชนที่กล้าหาญอย่างมากทางความคิด” – ธิกานต์ ศรีนารา,” 6 ตุลาคม 2564, the101world, <https://www.the101.world/thikan-srinara-interview/> ; รังสิต ทองประคำ, “ความคิดทางเศรษฐกิจและสังคม ของ ผืน บัวอ่อน,” 131-139.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน. ในกรณีนี้ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 431-433 ระบุเพียงว่า ในระหว่างการต่อสู้ของนักศึกษาที่กำลังแหลมคม คณะกรรมการพรรคชุดที่ 3 เปิดประชุมครั้งที่ 4 กลางเดือนพฤษภาคม 2519 ที่สำนัก 185 ศูนย์กลางพรรคจังหวัดน่าน มีเจริญ วรรณงาม, ธงแจ่มศรี, ตำรวจ เรื่องสุธรรม, ประสิทธิ์ ตะเพียนทอง, สิ้น เต็มลิ้ม, พโยม จุลานนท์, ไพรัช นพคุณ, เปลื้อง วรรณศรี รวมทั้งสุเทพ วงศ์ไพบูลย์ ตัวแทนจากเขตงานภาคกลางเข้าร่วมประชุมครั้งนี้ ที่ประชุมได้มีมติประณามลัทธิแก่ของผืน บัวอ่อนที่แปรพักตร์รับใช้ชนชั้นปกครอง จึงมีมติให้ขับออกจากพรรค.

¹⁴² ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 110-113.

¹⁴³ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 385-386, 410.

¹⁴⁴ พลเรือน ตำรวจ ทหาร (พตท.) เป็นแนวคิดและหน่วยการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ที่กองอำนาจการป้องกันปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (กอ.ปค.) ซึ่งนำโดยสายหยุด เกิดผล เจ้ากรมยุทธการทหารบกในขณะนั้นริเริ่มดำเนินการขึ้นในช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2508 ตามที่พลเอก ประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รองนายกรัฐมนตรี ผู้บัญชาการทหารบก และรองผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้นมอบหมายลงมา จุดมุ่งหมายหลักคือเน้นการเมืองนำการทหาร โดยถือว่าการปกครองยังคงเป็นความรับผิดชอบและหน้าที่หลักของพลเรือน ส่วนตำรวจและทหารให้การสนับสนุนและความร่วมมือ เพื่อให้การปกครองในส่วนภูมิภาคของพลเรือนเป็นไปด้วยดี โดยแต่ละหน่วยปฏิบัติการยึดถือหน้าที่หลักคือ ทหารช่วยทำลาย ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผกค.) ตีอาวุธในป่า ตำรวจกำจัด ผกค. ในหมู่บ้าน และตัดความสัมพันธ์ของ ผกค. ตีอาวุธในป่ากับในบ้าน ในขณะที่

และเงินสดหมื่นกว่าบาท แม้มีบัตรประชาชนและไม่มีสิ่งผิดปกติ แต่จากการพบ “ทหารพิทักษ์” คุ่มกันมากกว่าปกติ ทำให้เจ้าหน้าที่สันนิษฐานว่าเขาอาจเป็นแกนนำสำคัญของ พคท. ซึ่งตำรวจเปิดเผยตัวตนในเวลาต่อมา พร้อมแสดงความตั้งใจเจรจากับรัฐบาลไทยในนามตัวแทน พคท. เพื่อหารือแนวทางร่วมมือในการต่อต้านการรุกรานของเวียดนาม โดยระบุว่า นายสังข์ พัดโนทัย เป็นบุคคลที่ติดต่อกับรัฐบาลได้ รวมถึงเขียนจดหมายถึง ‘สหาย ส.’ และน้องชายที่จังหวัดลำปางเพื่อสื่อสารเรื่องนี้¹⁴⁵

นิตยสาร*สู่อานาคต*ได้ถ่ายสำเนาต้นฉบับไว้ด้วยทั้ง 2 ฉบับ โดยในจดหมายที่ตำรวจส่งถึง สหาย ส. ระบุว่าให้จดหมายว่า เขาเขียนในที่คุมขังชั่วคราว กองบัญชาการ พคท. 42 สนามบินดอนนก จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2524 ความว่า

“คุณ ส. ที่รักและนับถือ ผมต้องขอภัยที่จู่ๆ ก็เขียนจดหมายถึงคุณโดยส่งจากสถานที่ ที่ได้ระบุในหัวจดหมาย และใคร่ขอขอบคุณเพื่อความช่วยเหลือบางประการ กล่าวคือ เมื่อราวต้นเดือนกุมภาพันธ์ปี 24 นี้ ผมเดินทางลงไปเยี่ยมเขตจังหวัดสุราษฎร์ฯ บางจุดเพื่อแลกเปลี่ยนและหารือกับฝ่ายนำของเขตเกี่ยวกับเรื่องที่คุณสังข์ พัดโนทัย เป็นฝ่ายริเริ่มเสนอต่อ พคท. และทางรัฐบาลได้มาพบปะเจรจาทหาทางยุติการรบราฆ่าฟันกันระหว่างไทยด้วยกัน และร่วมมือกันในการต่อต้านการรุกรานของเวียดนาม คุณสังข์ ได้แจ้งให้ทราบในครั้งหลังสุดว่า เขาได้พบนายกา เปรมแล้ว ซึ่งท่านให้แจ้งว่า ยินดีที่จะมีการพบปะเจรจากัน (รายละเอียดขอให้คุณหาเวลาไปเยี่ยมและสอบถามจากคุณสังข์ฯ เอง)

“จากการแลกเปลี่ยนความเห็นกับฝ่ายนำเขตจังหวัด รวมทั้งติดต่อหารือไปทางศูนย์กลางด้วยนั้น ปรากฏว่าต่างก็มีความเห็นร่วมกันว่า ทางพรรคควรจะลองเจรจากัน โดยมีตัวแทนหรือคุณสังข์ก่อน และมีความเห็นให้ผมกลับมาดำเนินงานนี้ และถือโอกาสมาปรึกษาสุขภาพที่กรุงเทพฯ ด้วย ผมจึงเดินทางออกจากเขตป่าเขาในวันที่ 18 เม.ย. โดยขึ้นท้ายรถจักรยานยนต์แต่พอตีไปเจอกับด่านตรวจค้นของฝ่ายเจ้าหน้าที่ของ พคท. 42 จึงถูกนำตัวไปควบคุมไว้ที่ชุดคุ้มครอง 151 ผมจึงเสนอขอพบตัวผู้บังคับบัญชาระดับสูงในกรุงเทพฯ และปฏิเสธการดำเนินการสอบสวนในท้องถิ่นระดับล่าง ในวันที่ 20 เขาได้ส่งผมไปที่ พคท. 42 ซึ่งผมได้เปิดเผยข้อเท็จจริงและแจ้งความประสงค์ที่จะรายงานการติดต่อพบปะกันให้เขาทราบ ซึ่งเจ้าหน้าที่ พคท. 42 (พ.ท. ไสว เลิศประเสริฐ) ได้กรุณาดำเนินเรื่องไปถึงชั้นบนตามลำดับชั้น เย็นวันที่ 21 ถูกย้ายไปที่คุมขังชั่วคราว (ที่อยู่ปัจจุบันนี้) บ่ายวันที่ 23 รองหัวหน้า พคท. 42 (พ.อ. พิเศษ กิติ รัตนฉายา) ได้เชิญไปพบคุยกัน และเห็นดีที่จะมีการพบปะเจรจา ระหว่าง พคท. กับรัฐบาลแต่ขอรายงานเสนอถึงชั้นบน เพื่อสอบถามก่อน ผมยังไม่แน่ใจว่า จะต้องรออีกสักกี่วัน รู้สึกร้อนใจมาก จึงใคร่ขอให้คุณสละเวลาไปเยี่ยมผมที่สุราษฎร์ฯ อีกครั้ง ยิ่งด่วนยิ่งดี เพื่อผมจะได้แจ้งความประสงค์ในการขอความร่วมมืออีกครั้งด้วยวาจา ขอขอบคุณอีกครั้ง”¹⁴⁶

ลงท้ายจดหมายว่า “ฝากความคิดถึงมายังคุณ แกะ ด้วยครับ รักนับถือ ตำรวจ เรืองสุธรรม ผู้ส่ง” การลงท้ายจดหมายว่า “ฝากความคิดถึงมายังคุณ แกะ” นี้เอง ที่ทำให้พอทราบได้ว่า สหาย ส. ผู้มีสำนักงานทนายความอยู่ในกรุงเทพฯ น่าจะเป็นสัมพันธ์เพราะภรรยาของสัมพันธ์ใช้ชื่อจัดตั้งหนึ่งว่า “แกระ”¹⁴⁷ โดยเมื่อ*สู่อานาคต*ได้ลองติดต่อสอบถามไปยัง สหาย ส. ก็ได้คำตอบมาว่า

“ผมไม่เคยยุ่งเกี่ยวทางด้านนี้ (พคท.) มานานแล้วนะครับ ตั้งแต่เราปี 2512 มา ผมก็พยายามไม่ทำอะไรให้เกิดความเสียหายกับทางนั้น ขณะเดียวกันทางด้านรัฐบาลผมก็ทำตัวอยู่ระหว่างกลาง ผมยืนยันครับว่า ผมไม่เข้าใครออกใครอีกแล้วสำหรับ

พลเรือนดูแลทุกข์สุขของราษฎรในหมู่บ้านด้วยการประสานงานและร่วมมือภายใต้ กอ.ปค. โดยทุกฝ่ายมีเป้าหมายเดียวกันคือการชนะใจประชาชน. อ้างถึงใน สายหยุด เกิดผล, พคท. หายไปไหน?, 75-86.

¹⁴⁵ ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 110-113.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴⁷ ส.นิยม (ไซดี ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,”.

เรื่องภายในนั้น ผมไม่ยุ่งเกี่ยวจริง ... ผมงงมากครับ เพราะผมไม่เคยได้รับจดหมายจากคุณดำริห์เลย และไม่รู้ด้วยว่าคุณดำริห์เป็นใคร หน้าเป็นอย่างไร เพราะตอนอยู่ในนั้น เราใช้ชื่อจัดตั้งกันและใช้หลายชื่อ ... คุณสังข์เอง ผมรู้จักแต่ก็ไม่เคยติดต่อกันเลยเช่นกัน ... เรื่องนี้ผมว่าเป็นเรื่องใหญ่แน่ครับ เพราะอยู่ที่ ๆ จะเอาชื่อผมไปให้ติดต่่ออะไร เดียวผมเดือดร้อนอีก ผมเองก็อยากรู้เรื่องนี้เหมือนกันว่าเรื่องเป็นอย่างไรและมาอย่างไร ...”¹⁴⁸

ทั้งนี้ *สู่นาค* ได้รายงานความเห็นต่อการจับกุมครั้งนี้ไว้ว่า “เจ้าหน้าที่กองทัพอากาศที่ 4 เห็นพ้องต้องกันว่า เรื่องที่จะเป็นการถูกจับกุมโดยบังเอิญนั้นเป็นไปได้น้อย หนทางที่เป็นไปได้สองหนทางคือ ตั้งใจให้ถูกจับหรือไม่ก็เป็นการ ‘ขาย’ หรือ ‘หักหลัง’ กันเอง เหตุผลมีดังนี้ (1) โดยปกติฝ่ายนำของสุราษฎร์ธานี จะจัดให้บุคคลสำคัญระดับดำริห์ ออกทาง ‘ช่องทางเหนือคลอง’ ไม่ได้ เพราะเป็นช่องทางลับ เปรอ์เซ็นต์ของการตรวจค้นมีสูง ตัวดำริห์เองก็พูดภาษาใต้ไม่ได้ ย่อมต้องถูกสงสัยเวลาถูกตรวจค้นจากเจ้าหน้าที่ (2) ถ้าจัดให้คนระดับดำริห์ เรื่องสุธรรม ออกทางช่องนี้ ก็ไม่ควรให้เขาพกบินเถื่อนลงมา (3) ไม่แต่เท่านั้น ดำริห์ ยังมีเงินติดตัวออกมาถึง หมื่นกว่าบาท ทั้ง 3 ประการนี้ เป็นที่แน่นอน ดำริห์ ออกมาทางช่องนี้ ย่อมจะต้องถูกจับแน่นอน แต่ดำริห์จะรู้ปัญหานี้หรือไม่ ถ้ารู้ก็แปลว่าเขาตั้งใจให้ถูกจับ เพื่อจะหาหนทางเจรจากับรัฐบาล ถ้าไม่รู้ก็แปลว่าเขาถูก ‘หักหลัง’”¹⁴⁹

ซ้าย ดำริห์ เรืองสุธรรม ขวา วิรัช อังคถาวร¹⁵⁰

นอกจากนี้ ประจวบชี้ว่า ดำริห์ เดินทางไปพบกับสิน เตมลิ้ม¹⁵¹ กรรมการกลางพรรคสมัยสมัชชา 3 และเลขาธิการเขตภาคใต้ในขณะนั้น¹⁵² ที่สุราษฎร์ธานีเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ เหตุผลไม่ชัดเจน ในจดหมายของเขามิไปถึง สหาย ส. อ้างว่า เพื่อหารือเรื่องการเจรจากับรัฐบาล แต่แหล่งข่าวของ*สู่นาค*ให้ความเห็นว่า มีความเป็นไปได้ที่ดำริห์ เดินทางมาพบ สิน เตมลิ้ม ครั้งนี้คงจะมีการพูดคุยและไปโจมตีศูนย์กลางพรรคโดยเฉพาะตัว “วิรัช อังคถาวร” ที่ขัดแย้งกันมาแต่กรณีสามจังหวัดวิพากษ์ศูนย์กลางให้ สิน เตมลิ้ม ฟังอย่างรุนแรง โดยไม่เฉลียวใจว่า สิน เป็น “คนของวิรัช” และ “เป็นไปได้ที่สินรายงานกลับไปยังศูนย์กลางพรรค การขายจึงเกิดขึ้น ศูนย์กลางอาจจะยืมมือเจ้าหน้าที่จัดการดำริห์แทนก็ได้ โดยสินเป็นผู้ร่วมมือ” ดังนั้น “เรื่องที่จะเป็นการถูกจับกุม

¹⁴⁸ ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 110-113.

¹⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁰ ดำริห์ เรืองสุธรรม, *ขบวนการแรงงานไทยในการต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ : สุภาพใจ, 2544), หน้ารองปก ; อิศู สิทธิราษฎร์, “ไม่ยิ้มเลยอะ...ไม่ยิ้มเลย,” *เฟซบุ๊ก*, 25 ธันวาคม 2564, <https://shorturl.asia/PTntd>.

¹⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵² ต่อมาได้รับเลือกเป็นกรรมการกลางและกรรมการเมืองสมัยสมัชชา 4 ใน สุราษฎร์ ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ใต้ธงปฏิวัติ,” 456, 447-448.

โดยบังเอิญนั้น มีความเป็นไปได้น้อย หนทางที่มีความเป็นไปได้พอ ๆ กัน 2 หนทางก็คือ ตั้งใจให้ถูกจับหรือไม่ก็เป็นการ ‘ขาย’ หรือ ‘หักหลัง’”¹⁵³

ขณะที่ประจวบให้ความเห็นว่า “การถูกจับกุมของดำริห์ ครั้งนี้นับว่ามีความสำคัญมาก เพราะดำริห์ เป็นบุคคลสำคัญของ พคท. เป็นการจับกุมโดยที่ พคท. รู้เห็นออกมาให้จับ เพื่อจะมีการเจรจาสงบศึกกัน แต่ต่อจากนั้นก็ไม่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันของ พคท. กับรัฐบาล แต่อย่างใด แต่ถ้าถูกจับโดยบังเอิญ ก็นับว่าดำริห์ปรับตัวได้อย่างรวดเร็วภายหลังการจับกุม”¹⁵⁴

อย่างไรก็ดี ข้อวิเคราะห์ของ *สู่อินาคด* และประจวบไม่ได้ระบุว่าทำไมดำริห์จึงเลือกติดต่อกับ สหาย ส. หรือสัมพันธมิตรที่แสดงตนว่าออกจาก พคท. ตั้งแต่ปี 2512 หากมีข้อมูลหรือหลักฐานเพิ่มเติมในอนาคตก็อาจช่วยขยายความเข้าใจในประเด็นนี้ได้

พุทธทศวรรษ 2510-2540: “นายประชาชน” กลับสู่การต่อสู้หน้าบัลลังก์ศาล

ซ้าย ขำ พงศ์ศิริ ญา เจ้าของสำนักงานพงศ์ศิริวิทยุทนายความ¹⁵⁵

ขวา นามบัตรของสัมพันธ์ พึงประดิษฐ์ ทนายความประจำสำนักงานพงศ์ศิริวิทยุทนายความ¹⁵⁶

ปี พ.ศ. 2514 สัมผัสเริ่มต้นชีวิตใหม่ในฐานะทนายความที่สำนักงานพงศ์ศิริวิทยุทนายความ ของขำ พงศ์ศิริ ญา (26 สิงหาคม 2457-15 มิถุนายน 2515) รุ่นพี่ธรรมศาสตร์บัณฑิต จนกระทั่งปี พ.ศ. 2522 เขาได้ออกมาตั้งสำนักงานของตัวเอง โดยรับว่าความให้ประชาชนที่ถูกฟ้องไล่ที่ ถูกโกง หรือถูกตำรวจซ้อมและรังแก

นอกจากนี้ สัมผัสยังทำหน้าที่ทนายความอาสาให้สมาคมทนายความแห่งประเทศไทย ซึ่งก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2500 โดยมารุต บุณนาค (21 สิงหาคม 2467-23 กันยายน 2565) และร่วมต่อสู้กับเพื่อนทนายเพื่อผลักดันให้เกิด “สภาทนายความ” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 จนสำเร็จในปี พ.ศ. 2528

¹⁵³ ประจวบ อัมพะเสวต, *พลิกแผ่นดิน*, 110-113.

¹⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁵ *อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายขำ พงศ์ศิริ ญา เมรุวัดประยุรวงศาวาส เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2515* (พระนคร: การพิมพ์พระนคร, 2515) ; กษิติศ อนันตนาธร, “ขำ พงศ์ศิริ ญา: ‘ราษฎรสามัญผู้ที่ควรแก่การยกย่องนับถือ’,” *the101world*, 5 มิถุนายน 2561, <https://www.the101.world/kham-pongshiran/>.

¹⁵⁶ Rungmanee Mekhasobhon, “#เพื่อนพ่อ,” *เฟซบุ๊ก*, 23 พฤศจิกายน 2564, <https://shorturl.asia/khAx9>.

ความสำเร็จครั้งนี้นำไปสู่การปลดปล่อยวิชาชีพนายจากการควบคุมของอธิบดีศาลอุทธรณ์ ให้มีเอกราชในการปกครองตนเองตามพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 ซึ่งสัมผัสมองว่าเป็นก้าวสำคัญที่เพิ่มความเจริญก้าวหน้าและศักดิ์ศรีของอาชีพทนายความ¹⁵⁷

หัวกระดาษแสดงชื่อสำนักงานทนายความของสัมผัส คือ “ฟิ่งประดิษฐ์ สำนักงานทนายความชั้น ๑”

ศุภมิตร ปิติพัฒน์ อดีตนักเรียนโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย เล่าถึงร่องรอยชีวิตของสัมผัสในช่วงปี 2516-2520 ไว้ว่า “อาสัมผัส” มักไปมาหาสู่ที่คณะเด็กเล็ก 3 หรือคณะสราญรมย์ ซึ่งเป็นพื้นที่กว้าง มีเรือนไม้ปลูกอยู่สามหลัง โดยเรือนแรกเป็นที่อยู่ของครูจิตและครูสุทิพย์ ฟิ่งประดิษฐ์ (พี่ชายและพี่สะใภ้ของสัมผัส) ซึ่งครูสุทิพย์เป็นผู้กำกับคณะพญาไทและรองผู้บังคับการโรงเรียนในขณะนั้น ส่วนเรือนที่สองเป็นเรือนนอนและห้องเพ็รับของนักเรียน ด้านหลังมีบ้านไม้เล็ก ๆ ที่ “คุณน้ำเจียม” ภรรยาของอาสัมผัสพักอยู่เพื่อดูแลการครัวของคณะสราญรมย์และคณะพญาไท อาสัมผัสเป็นที่รักของเด็ก ๆ ด้วยบุคลิกสุขุม ชวนคิด และชอบคุยเรื่องที่ทำให้เด็ก ๆ รู้สึกโตเกินวัย วันอาทิตย์หากไม่มีผู้ปกครองมาเยี่ยม สัมผัสจะชวนเด็ก ๆ ขึ้นบ้าน สั่งหมูปิ้งหรือข้าวห่อจากร้านสวนจิตรมากินกันอย่างสนุกสนาน¹⁵⁸

¹⁵⁷ 80 ปี ชีวิตสัมผัส ฟิ่งประดิษฐ์, 68-69 ; กษิตศ อนันทนารถ, “มารุต บุณนาค: ชีวิตที่เรียนรู้ไปเพื่อรับใช้ประชาชน,” the101world, 23 กุมภาพันธ์ 2566, <https://www.the101.world/marut-bunnag/>.

¹⁵⁸ ศุภมิตร ปิติพัฒน์, “ระลึกถึงอาสัมผัส ฟิ่งประดิษฐ์กับชีวิตในโรงเรียนเก่า,” เพชบุรี, 13 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/G670j>.

ภูมิภาพโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยพุทธศวรรษ 2490 ภาพล่างซ้าย พระยาภะรตราชาผู้บังคับการให้พรนักเรียน พ.ศ. 2518¹⁵⁹

หนึ่งในบทบาทที่สัมพันธ์ภาคภูมิใจ คือการเป็นที่ปรึกษาฝ่ายช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายให้กับศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตามคำเชิญของอาจารย์สมยศ เชื้อไทย แห่งภาควิชากฎหมายมหาชน และอดีตคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2527 ศูนย์นิติศาสตร์มีภารกิจสำคัญสองประการ คือ (1) ช่วยเหลือประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม และ (2) ฝึกอบรมนักศึกษาคณะนิติศาสตร์ให้มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม¹⁶⁰

ศูนย์เน้นช่วยเหลือผู้มีฐานะยากจนที่ถูกเอาัดเอาเปรียบ และคดีที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมอันเนื่องมาจากการกระทำของผู้มีอิทธิพล เช่น ในปี พ.ศ. 2530 ชาวไร่ชาวนาในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ถูกนายทุนฉ้อโกงเงินและที่ดิน ทนายความท้องถิ่นไม่กล้ารับคดี ศูนย์นิติศาสตร์จึงเข้ามาช่วยเหลือจนศาลชั้นต้นตัดสินให้ชาวบ้านชนะคดีและได้โฉนดคืน¹⁶¹

อีกกรณีเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2532 เกี่ยวกับการทุจริตการเกณฑ์ทหาร ประชาชนในอำเภอเกาะยาว จังหวัดพังงา คัดค้านการทุจริต แต่กลับถูกดำเนินคดีข้อหาขัดขืนการตรวจเลือกทหาร ศูนย์นิติศาสตร์แต่งตั้งทนายต่อสู้คดี และพิสูจน์ได้ว่ามีการปลอมแปลงเอกสารการเกณฑ์ทหาร สุดท้ายศาลพิพากษายกฟ้องจำเลย¹⁶²

¹⁵⁹ ประวัติและข้อมูลของวชิราวุธวิทยาลัย (พระนคร: โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2494) ; อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาภะรตราชา (ม.ล.ทศทิศ อิศรเสนา) ม.ว.ม. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2519).

¹⁶⁰ 80 ปี ชีวิตล้มล้ม ฟังประดิษฐ์, 60-69.

¹⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶² เรื่องเดียวกัน.

สัมผัสกับศูนย์นิติศาสตร์ จากซ้ายตามเข็มนาฬิกา (1) และ (6) โครงการอบรมเผยแพร่กฎหมายแก่ประชาชน พ.ศ. 2538 (2) สืบข้อเท็จจริงคดีเกาะยาว พ.ศ. 2532 (3) สอบข้อเท็จจริงที่เชียงราย พ.ศ. 2534 (4) ร่วมถอดบทเรียนกับผู้มีส่วนร่วมทำคดีอุบัติเหตุบนทางด่วนโทลล์เวย์ พ.ศ. 2562 และ (5) งานเลี้ยงปีใหม่ พ.ศ. 2560 คนนั่งกลางภาพ (1) และ (5) คือสมยศ เชื้อไทย¹⁶³

ทั้งนี้ เดิมศูนย์นิติศาสตร์เป็นกิจกรรมนักศึกษาหรือนิติศึกษา แต่หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์เผยแพร่วิชานิติศาสตร์เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเพ่งเล็ง ต่อมาได้รับการยอมรับให้เป็นหน่วยงานในสังกัดคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่่ง่าย ต้องทำงานด้วยความเสียสละ เนื่องจากศูนย์ขาดงบประมาณและเจ้าหน้าที่ มีเพียงสัมผัสและอาจารย์ชุมพล จันทราทิพย์เป็นที่ปรึกษา โดยอาศัยนักศึกษาที่สละเวลามาช่วยงาน

สัมผัสมองว่างานนี้สำคัญต่อสังคมและช่วยเน้นให้นักศึกษามีอุดมการณ์ พร้อมทุ่มเทร่างกายแรงใจให้ศูนย์นิติศาสตร์กว่าสี่ทศวรรษ โดยดำรงตำแหน่งสำคัญในศูนย์หลายตำแหน่ง เช่น อดีตนายความอาสา ประจำสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย, อดีตผู้อำนวยการศูนย์ (3 ตุลาคม 2537–31 สิงหาคม 2539), อดีตที่ปรึกษาสำนักงานช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย, อดีตประธานฝ่ายช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย และอดีตอาจารย์พิเศษ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์¹⁶⁴

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน, 2, 60-67 ; ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เฟซบุ๊ก, 27 ธันวาคม 2560, <https://shorturl.asia/Bcsfi> ; 27 สิงหาคม 2562, <https://shorturl.asia/E4rcR>.

¹⁶⁴ “ด้วยความเคารพรักและอาลัยคุณลุงสัมผัส พี่ประดิษฐ์,” ศูนย์นิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, เฟซบุ๊ก, 13 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/DZ6UL> ; 80 ปี ชีวิตสัมผัส พี่ประดิษฐ์, 61-62.

สัมผัสสะท้อนมุมมองว่า “สมัยก่อนเราพูดกันแต่เรื่องเสียสละ เดียวนี้พูดเรื่องเสียสละเป็นถูกหัวเราะเยาะเอา ผมไปสอนเด็กว่าความ คนสมัยก่อนมีสุภาคิต ‘อดอยากเยี่ยงเสือ สงวนศักดิ์’ [หรือ “ถึงจนทนสู้กัด กินเกลือ อย่าเที่ยวแลเนื้อเถื่อ พวกพ้องอดอยากเยี่ยงอย่างเสือ สงวนศักดิ์ โขก้เสาะใส่ท้อง จับเนื้อกินเองฯ”-ผู้เขียน] เด็กมันบอกว่า คิดแบบลูกก็อดตาย นี่คือนักคิดของคนยุคนี้ที่บริโภคนิยม นิยมวัตถุ ต้องมีรถขี่ ชีวิตไม่เรียบ ๆ ง่าย ๆ จะให้เขาทำเหมือนอย่างผมก็ทำไม่ได้”¹⁶⁵

เขาเน้นย้ำว่า “เราหากินกับคนรวยได้ แต่อย่าทิ้งคนจน หากินกับคนรวย แต่ก็ช่วยคนจน แต่ส่วนใหญ่มันไม่เอาอย่างนั้น มันจะหากินกับคนรวยอย่างเดียว อุ่มคนรวย ไม่ช่วยคนจน อย่างที่เขาวารัฐบาลก็เอามาใช้ได้นะ ทนายก็เหมือนกัน อย่างมัวแต่อุ่มคนรวยไม่ช่วยคนจน คุณว่าความให้คนรวยได้ 5 ล้าน 10 ล้าน กินไปก็ปีละ มาว่าความให้คนจนสักเรื่องได้ไหม”¹⁶⁶

ภาพ ธรรมศาสตร์บัณฑิตและทนายความสิทธิมนุษยชนร่วมสมัย จากซ้าย ทองใบ ทองเปาด์, ชาญ แก้วชูใส และประดับ มนุรัชฎา

นอกจากนี้ สัมผัสยังทุ่มเทร่างกายแรงใจให้ความช่วยเหลือผู้ต้องหาในคดีปกครองและคดีการเมือง อาทิ คดีคอมมิวนิสต์และคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ โดยร่วมกับทนายความที่รักความเป็นธรรมต่อผู้คดี ทั้งที่คดีเหล่านี้อาจทำให้ทนายต้องสูญเสียต่อการถูกเล่นงานเสียเอง สมาชิกของคณะทนายนี้ อาทิ พัก ณ สงขลา (6 เมษายน 2452-14 ธันวาคม 2518), ชาญ แก้วชูใส (17 กรกฎาคม 2466-21 มกราคม 2544), ทองใบ ทองเปาด์ (12 เมษายน 2469-24 มกราคม 2554) ประดับ (รามสง) มนุรัชฎา (2 ตุลาคม 2470-21 เมษายน 2537) และวสันต์ พานิช (2 ธันวาคม 2491-12 มิถุนายน 2566) เป็นต้น กระทั่งมีผู้ขนานนามพวกเขาว่า “ทนายของประชาชน”¹⁶⁷ “ทนายสิทธิมนุษยชนรุ่นแรก”¹⁶⁸ และ “ทนายสามเสือ”¹⁶⁹

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 87.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶⁷ ชาญ แก้วชูใส ผู้องอาจ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2544); *ชีวิตและการทำงานทองใบ ทองเปาด์ ทนายประชาชน-ทนายแม่ไก่ไข่และงานเขียน คอมมิวนิสต์ลาดยาว* (กรุงเทพฯ: บริษัท เพชรประกาย จำกัด, 2554); *ทนายกล้าของประชาชน* (กรุงเทพฯ: 179 การพิมพ์, 2537); *ระลึกถึง ประดับ มนุรัชฎา ธ.บ. 2 ตุลาคม 2470-21 เมษายน 2537 จาก ศิษย์สำนักวัดราชาธิวาสวิหาร* (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2537); ช.อ. ณ ธรณินทร์ [นามแฝง], *วิธีสู้ระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์: ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ นายพัก ณ สงขลา ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันอาทิตย์ที่ 14 ธันวาคม 2518* (กรุงเทพฯ: กราฟิการ์ต, 2518); ประเดิม ดำรงเจริญ, “ระลึกถึง พี่ทองใบ ทองเปาด์,” ใน *ชีวิตและการทำงานทองใบ ทองเปาด์ ทนายประชาชน-ทนายแม่ไก่ไข่ และงานเขียน คอมมิวนิสต์ลาดยาว* (กรุงเทพฯ: เพชรประกาย, 2554).

¹⁶⁸ Yaowalak Anuphan, “คุณลุงสัมผัส ฟังประดิษฐ์,” เพชฌึก, 12 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/4lxQZ>; “ร่วมอาลัย ‘สัมผัส ฟังประดิษฐ์’ นักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน.”

¹⁶⁹ หมายถึงประดับ, ทองใบ และสัมผัส ใน Sa-nguan Khumrunroj (劉振廷), X, 13 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/o8au5>.

จากซ้าย (1) 16 ธันวาคม 2517 ทองใบเป็นนายว่าความคดีหมิ่นฯ ตาม ม.112 แม่หน้าบัลลังก์ ประเดิมก็ยกโตนสวมกุญแจมือ (2) 28 กุมภาพันธ์ 2518 วันพิพากษา ประชาชนมาฟังจนล้นห้อง แม้แต่أيการก็ไม่มีที่นั่ง ทองใบบรรยายได้ภาพไว้ว่า “ประชาชนห้อมล้อมคนของเขาเสมอ” (3) ประเดิมชนะคดี ประชาชนแห่ไปรับเนืองแน่นที่หน้าเรือนจำ¹⁷⁰

จากคดีคอมมิวนิสต์แรกที่เชื่อว่าความให้ไขแสง สุกใส เมื่อปี พ.ศ. 2497 สัมผัสยังคงรับบทบาทสำคัญในการช่วยว่าความคดีคอมมิวนิสต์อย่างต่อเนื่อง เช่น คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพของประเดิม ดำรงเจริญ อดีตผู้นำนักศึกษายุค 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งเป็นข้อหาร้ายแรงที่ผู้มีอำนาจใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง เนื่องจากบทบาทของประเดิมในตำแหน่งประธานฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ของ “โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างสำนักนายกรัฐมนตรีและศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.), การเป็นบรรณาธิการวารสาร*สังขธรรม*ของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง และการมีบทบาทสำคัญในการดูแลสิ่งพิมพ์อื่น ๆ อีกหลายฉบับ ทำให้เขาตกเป็นเป้าหมายการเมือง จนถูกจับกุมและจำคุกด้วยข้อหาหมิ่นฯ¹⁷¹

ในช่วงที่ไม่มีใครกล้าเป็นนายให้ ทองใบ ทองเปาด์ ได้เข้ามารับหน้าที่นายหลัก และสัมผัสมาช่วย จนศาลพิพากษาให้ประเดิมพ้นผิด ความสัมพันธ์ระหว่างประเดิมและสัมผัสจึงแน่นแฟ้นขึ้น โดยสัมผัสมักแสดงความสนทนสนมและเข้าใจประเดิมในฐานะผู้ที่เคยผ่านประสบการณ์ติดคุกจากข้อหาการเมืองเช่นเดียวกัน¹⁷²

หนึ่งในคดีคอมมิวนิสต์รุ่นสุดท้ายที่สัมผัสร่วมทำ คือคดีที่คณะกรรมการพรรคชุดที่ 4 ถูกจับใหญ่ โดยครั้งแรกเป็นการจับกุมในช่วงวันที่ 3-4 กรกฎาคม 2527 เนื่องจากที่ประชุมคณะกรรมการกลางพรรคชุดที่ 4 สมัยที่ 2 ในปี พ.ศ. 2526 มีมติให้หน่วยโฆษณาของศูนย์กลางออกมาเคลื่อนไหวในเมือง¹⁷³ พิรุณ ฉัตรวนิชกุล กรรมการกลางพรรคชุดที่ 4 เล่าว่าเขาพยายามทำงาน

¹⁷⁰ ประเดิม ดำรงเจริญ, “ระลึกถึง พี่ทองใบ ทองเปาด์,” 85-93.

¹⁷¹ เรื่องเดียวกัน ; Pradoem Damrongcharoen, “พิธีรดน้ำและสวดอภิธรรมแด่ สัมผัส พี่ประดิษฐ์ นักปฏิวัติและนักนสพ.,” เฟซบุ๊ก, 14 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/kg3lo>.

¹⁷² เรื่องเดียวกัน ; ประเดิม ดำรงเจริญ, “ระลึกถึง พี่ทองใบ ทองเปาด์,” 85-93.

¹⁷³ ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,”.

แนวร่วม จึงเข้ามาในเมืองไปติดต่อกับอาจารย์ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และไปให้สัมภาษณ์กับชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ บรรณาธิการ หนังสือพิมพ์*ข่าวพิเศษ* ทำให้ถูกติดตาม กระทบคนในหน่วยโฆษณาทั้งหมดถูกจับรวมทั้งสิ้น 22 คน¹⁷⁴

ภาพสีกันยายนปี 2532 คนชุมนุมชาวสี่คน จากซ้าย (1) วิโรจน์ บุญเพชร หรือสหายบ่เลย (2) ประสงค์ อรุณสันติโรจน์ หรือสหายโชติ (3) พิรุณ ฉัตรวนิชกุล หรือสหายชวาน (4) นพ ประเสริฐสม หรือสหายคำ (5) คนสูงอายุใส่แว่น มาโนช เมธางกูร หรือลุงประโยชน์ (6) คนหนุ่มใส่แว่น สุวัฒน์ มุ่งเชิดชูธรรม (7) คนชู่มือซ้าย สมพงศ์ วิจิตรไชยพันธุ์ และคนอุ้มแมวอาจเป็น สมบัติ ไชยรส¹⁷⁵

คดีนี้ สัมผัสและทีมทนายกว่า 40 คน นำโดยทองใบ ทองเปาด์, ชาญ แก้วชูใส, ประดับ มนุรัชฎา, วสันต์ พานิช, สุธรรม แสงประทุม, สุนัย จุลพงศธร, สุทัศน์ เงินหมื่น, พิเชษฐ์ พัฒนโชติ และสมชาย นีละไพจิตร ฯลฯ มาช่วยต่อสู้คดี โดยไม่เพียงพึ่งพาแถมมุ่งทางกฎหมาย แต่ยังใช้แนวทางสิทธิมนุษยชนผ่านสื่อและองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อผลักดันให้ผู้ต้องหาทยอยได้รับการประกันตัว กระทั่งอัยการสั่งไม่ฟ้อง 8 คน สั่งฟ้อง 6 คน คือพิรุณและพวกที่ต้องต่อสู้คดีขอหาร้ายแรงถึงขั้นประหารชีวิต¹⁷⁶

ระหว่างต่อสู้คดี สหายนำของ พคท. อีกกลุ่มหนึ่ง ถูกกวาดจับในช่วงวันที่ 21-22 เมษายน 2530 ภายหลังไวพธูร์ สินธุวณิชย์ หรือสหายขาบ กรมการเมืองสมัยสมัชชา 4 ได้จัดการประชุมที่บังกะโลบางแสน จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2530 ต่อมาผู้เรียกว่า “กรณีวันไหลบางแสน” โดยชุดแรกถูกจับที่ตำบลบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา 7 คน เป็นกรมการเมืองถึง 4 คน

¹⁷⁴ ยึดจำนวนผู้ถูกจับตาม เรื่องเดียวกัน. ซึ่งระบุจำนวนผู้ถูกจับตรงกับ พิรุณ ฉัตรวนิชกุล, “ทนายทองใบ กับการต่อสู้พิทักษ์สิทธิปฏิวัติของ ‘พิรุณกับพวก’,” ใน *ชีวิตและการทำงานทองใบ ทองเปาด์ ทนายประชาชน-ทนายแม่ไก่ไซไซ และงานเขียน คอมมิวนิสต์ลาตายาว*, 65-70 ที่ระบุว่ามีผู้ถูกจับในวันที่ 3 กรกฎาคม 2527 รวม 22 คน แต่ต่างสถานที่. อย่างไรก็ตามก็มีเอกสารที่ระบุวันและจำนวนผู้ถูกจับครั้งนี้ต่างออกไป คือ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ, “ไต่ธงปฏิวัติ,” 449-450 ระบุว่าผู้ถูกจับวันที่ 4 กรกฎาคม 2527 รวม 16 คน ได้แก่ (1) พิรุณ ฉัตรวนิชกุล (2) มาโนช เมธางกูร (3) ชลธิรา สัตยวัฒน์ (4) ประสงค์ อรุณสันติโรจน์ (5) รังสรรค์ แซ่ซี (6) สวัสดิ์ อนันตปัญญากุล (7) สายหยุด สะพานสินธุ์ (8) สงวน ทิพย์สิงห์ (9) บุญส่ง อรุณสันติโรจน์ (10) สุจิต ยังกิจสถาวร (11) อารี ชาญทะเลชล (12) ประดิษฐ์ ภักดีบำรุง (13) ประทุม สินธุสุวรรณ (14) สุนิรัตน์ วิริยกุล (15) กวิน ชุตินา และ (16) มงคล วุฒิสงห์ชัย. ซึ่งเมื่อพิจารณารายชื่อพบว่าพิรุณกล่าวถึงปัญญาชนอีกอย่างน้อยสองคนที่ถูกตั้งข้อหา แต่ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ และคณะ ไม่ได้ระบุไว้ ได้แก่ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ ซึ่งโดนข้อหาเดียวกับมงคล วุฒิสงห์ชัย คือ เห็นบุคคลอันเป็นคอมมิวนิสต์แล้วไม่แจ้ง.

¹⁷⁵ แคน สาริกา [นามแฝง], *ชุมทางบางนา เนชั่นสุดลับดาร์* (กุมภาพันธ์ 2554) อ้างถึงใน อธิฐ สิริธราษฎร์, เฟซบุ๊ก, 10 พฤษภาคม 2563, <https://shorturl.asia/PeBHn>.

¹⁷⁶ ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,”. ; พิรุณ ฉัตรวนิชกุล, “ทนายทองใบ กับการต่อสู้พิทักษ์สิทธิปฏิวัติของ ‘พิรุณกับพวก’,”.

คือ ไวยูรี, นพ ประเสริฐสม หรือสหายคำ, ลิน เดิมลิ้ม หรือสหายประวัตติ และประจวบ เรืองรัตน์ หรือสหายสยาม ต่อมาถูกจับอีก 11 คน เป็นกรรมการกลาง 2 คน คือ ประเสริฐ ท้าวธงไชย หรือสหายแสงหรือสหายทอง และหนัก บุญโยดม หรือสหายเกษมหรือสหายณรงค์ การจับกุมครั้งนี้ส่งผลสะท้อนต่อการเคลื่อนไหวอย่างเป็นรูปธรรมของ พคท. กรรมการเมืองจาก 7 เหลือเพียง 3 คนซึ่งป่วยและอ่อนล้าด้วยความชรา ขณะที่กรรมการกลาง 28 คน จำนวนหนึ่งก็อยู่ในคุก อีกจำนวนหนึ่งก็อยู่ต่างประเทศ¹⁷⁷

พิรุณเล่าบรรยากาศในระหว่างต่อสู้คดีของผู้ถูกจับกุมในคดีคอมมิวนิสต์เหล่านี้ว่า การมีสัมผัสและทีมทนายที่มีชื่อเสียงช่วยว่าความนี้ ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความยอมรับในสถานภาพของ “พิรุณกับพวก” แต่ยังทำให้พวกเขาได้รับการยอมรับในฐานะบุคคลที่มีเกียรติและศักดิ์ศรี ที่ต้องเผชิญคดีการเมืองร้ายแรงเพียงเพราะมีความคิดเห็นต่างจากทางการ¹⁷⁸

ขณะที่ประสงค์ อรุณสันติโรจน์ หรือสหายนิยม (โชติ ตะนาวศรี) เล่าว่า ด้วยการต่อสู้บนศาลนี้แหละที่ทำให้เขาได้กลับมาพบกับสัมผัสอีกครั้ง หลังจากไม่ได้ติดต่อกันกว่าสิบปี ในฐานะ “นายความและลูกความ” เขาย้อนรำลึกเหตุการณ์ในวันนั้นไว้ว่า “การต่อสู้บนศาล เราถือเป็นเวทีโฆษณาสาส์นธรรมของพรรค ไม่ได้น่ากลัวอะไร คุณสัมผัสในฐานะทนายส่วนตัวของผม ตอนนี้ได้เปลี่ยนจาก ‘สหายเปลี่ยน’ ที่มุ่งกางเกงขายาวเสื้อเชิ้ตธรรมดา หันมาสวมชุดเสื้อครุย มองดูท่าทางน่าเกรงขาม เวลาลุกขึ้นซักค้าน ฝ่ายโจทก์ เต็มไปด้วยความมั่นใจ ทนายประดับซึ่งนั่งอยู่ใกล้ ๆ ผม หันมาสะกิด พูดเสียงเบา ๆ ‘นี่จัดตั้ง’ หมายความว่า คุณสัมผัส ซึ่งเป็นจัดตั้งของผม ตอนนี้นำกำลังทำหน้าที่แก้ต่างให้ผม โดยการชี้ให้ศาลเห็นว่า ‘ชาวพรรคคอมมิวนิสต์ทุกคน ล้วนเป็นคนดี มีคุณธรรมและศีลธรรมทั้งสิ้น’ นี่คือคุณสัมผัสในปี พ.ศ. 2527-2532”¹⁷⁹

การต่อสู้คดีนี้ยืดเยื้อกว่า 5 ปี ทีมทนายได้ผลักดันให้องค์การนิรโทษกรรมสากลและองค์กรสิทธิมนุษยชนเข้ามาเรียกร้องความเป็นธรรมให้ผู้ต้องหา โดยให้สมาชิกทั่วโลกส่งจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรีของประเทศไทย ตลอดจนจนพระประมุขและผู้นำของนานาประเทศให้ช่วยจับตาการดำเนินคดีนี้อย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งที่พรรคการเมืองหลายพรรคช่วยยื่นร่างพระราชบัญญัตินิรโทษกรรมเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรหลายครั้ง กระทั่ง รัฐบาล พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ที่ไม่สนับสนุนให้นิรโทษกรรมลงจากอำนาจ เปลี่ยนสู่สมัยรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ จึงค่อยมีการพิจารณานิรโทษกรรมคดีการเมืองต่าง ๆ จนกระทั่งพิรุณกับพวกได้รับการนิรโทษกรรมเมื่อวันที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2532¹⁸⁰

นอกจากนี้ สัมผัสยังรับหน้าที่เป็นทนายในคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและหมิ่นประมาท พล.อ. สุจินดา คราประยูร ของ ส.ศิวรักษ์ (สุลักษณ์ ศิวรักษ์) ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากสุลักษณ์ได้แสดงปาฐกถาเรื่อง “ประชาธิปไตยกับการรัฐประหาร” ในงาน “6 เดือน รสช. โศกนาฏกรรมสังคมไทย” เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2534 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมีนักศึกษาเข้าร่วมฟังประมาณ 200 คน หลังการปาฐกถา กองทัพบกได้มีคำสั่งจาก พล.อ. สุจินดา คราประยูร รองหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) และผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้น มอบอำนาจให้ พ.ท. สุขสันต์ สิงหเดช นายทหารพระธรรมนูญ ร้องทุกข์กล่าวโทษสุลักษณ์

¹⁷⁷ ผู้ถูกจับอีก 12 คนคือ (1) วิบูลย์ เจนไชยวัฒน์ หรือสหายทุ่ง (2) เขาว์ พงศ์สุนทรสถิตย์ หรือสหายพูน (3) ชิตชนก โสภณपाल หรือสหายสืบ (4) สมบัติ ไชยรส หรือสหายชน (5) นิภาพรรณ พัฒน์ไพบูลย์ หรือสหายอำเภอ/สหายไม้ (6) ปุ่น แก้วทานาม หรือสหายธนู/สหายประสาร (7) วิโรจน์ บุญเพชร หรือสหายบ่เลย (8) สมพงษ์ วิจิตรไชยพันธุ์ (9) สมนึก พงษ์พิชิต (10) ประสิทธิ์ (11) นพดล ภักดี (12) อ่อนศรี อินทวุฒิชัย หรือสหายแพน ใน “รายงาน บทสรุป พลิกป้อมคอมฯ รุ่นเดอะ คอมฯ รุ่นสุดท้าย?”, *มติชนสุดสัปดาห์* 7, ฉ.348 (พฤษภาคม 2530) ; 80 ปี *ชีวิตสัมผัส พึ่งประดิษฐ์*, 86.

¹⁷⁸ พิรุณ ฉัตรวนิชกุล, “นายทองใบ กับการต่อสู้พิทักษ์สิทธิปฏิวัติของ ‘พิรุณกับพวก’,” ; “น้อมคารวะ ลุงสัมผัส พึ่งประดิษฐ์,” เพชบุรี, 14 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/6Kzkw>.

¹⁷⁹ ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,”.

¹⁸⁰ พิรุณ ฉัตรวนิชกุล, “น้อมคารวะ ลุงสัมผัส พึ่งประดิษฐ์,” ; พิรุณ ฉัตรวนิชกุล, “นายทองใบ กับการต่อสู้พิทักษ์สิทธิปฏิวัติของ ‘พิรุณกับพวก’,”.

ฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 โดยให้เหตุผลว่าปาฐกถาของสุลักษณ์มีการวิพากษ์วิจารณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น การเสนอให้เปลี่ยนแปลงกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และการระบุว่าสถาบันฯ ควรเป็นศูนย์รวมจิตใจประชาชน ไม่ใช่เครื่องมือให้ทหารอ้างยึดอำนาจ นอกจากนี้ สุลักษณ์ยังวิจารณ์กองทัพกว่าเป็นผู้ทำลายประชาธิปไตย พร้อมทั้งระบุว่าสุลักษณ์มักมีการบรรยายและเขียนบทความที่กระทบต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และกองทัพบก ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อเยาวชนและกลายเป็นตัวอย่างที่ไม่เหมาะสมแก่สังคม¹⁸¹

จากการถูกกล่าวโทษ สุลักษณ์ต้องลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศชั่วคราว ก่อนจะกลับมาอบตัวเพื่อสู้คดีเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2535 โดยมีทีมทนาย ได้แก่ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, วสันต์ พานิช และสมชาย หอมละออ ร่วมต่อสู้คดีในกระบวนการยุติธรรมเป็นเวลากว่า 4 ปี กระทั่งศาลมีคำสั่งยกฟ้อง ทำให้สุลักษณ์พ้นจากข้อกล่าวหา¹⁸²

มติชนวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2534 พาดหัว “‘สุ’ แจ้งจับ ‘ส.ศิริรักษ์’ หาหมิ่นกษัตริย์ แถมหมิ่น ผบ.ทบ.”¹⁸³

¹⁸¹ พิพากษาลังคมไทย พิพากษา ส.ศิริรักษ์ คู่มือศึกษาการดำเนินคดีอาญาลักษณะความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและหมิ่นประมาท, บรรณาธิการโดย นิพนธ์ แจ่มดวง (กรุงเทพฯ: สถาบันสันติประชาธรรม, 2539), 28-46.

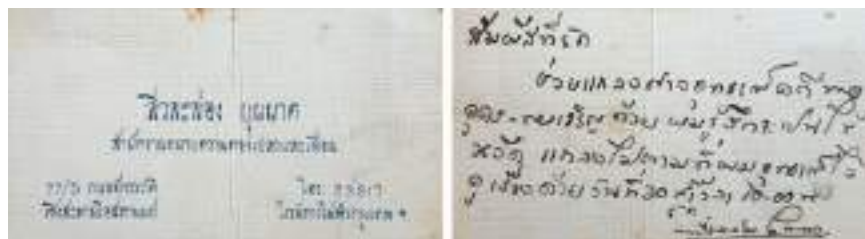
¹⁸² รายละเอียดคดี ดู เรื่องเดียวกัน ; ส.ศิริรักษ์, *ผจญมาร รสช.* (กรุงเทพฯ: สถาบันสันติประชาธรรม, 2538) ; *คนนอกคุก: ทำไมข้าพเจ้าไม่สยบยอม รสช. ภาค 1* (กรุงเทพฯ: ศึกษิตสยาม, 2539) ; *คนนอกคุก: ทำไมข้าพเจ้าไม่สยบยอม รสช. ภาค 2* (กรุงเทพฯ: ศึกษิตสยาม, 2539).

¹⁸³ *มติชน*, 4 กันยายน 2534 ; Kamol Kamoltrakul, เฟซบุ๊ก, 15 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/2YKvq>.

ภาพกลางขวา ส.ศิวรักษ์ฉายร่วมกับคณะทนายความ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, วสันต์ พานิช และสมชาย หอมละอ¹⁸⁴

สัมผัสเชื่อว่าคดีนี้จะเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงชัยชนะของกระบวนการยุติธรรมและการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย โดยเขาได้เขียนแสดงจุดยืนที่ทำให้เขาเข้าร่วมต่อสู้ในคดีนี้ไว้ในคำนำหนังสือ “พิพากษาสังคมไทย พินิจ ส.ศิวรักษ์” เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2538 ว่า “ในสถานการณ์ที่ต่อสู้กับอำนาจเผด็จการ เราไม่อาจมีเพียงจิตใจที่รักชาติ รักประชาธิปไตย และรักความเป็นธรรมอยู่อย่างเดียว หากยังต้องอาศัยความกล้าที่จะลุกขึ้นต่อสู้ด้วยความเสียสละ ... ส.ศิวรักษ์ เป็นหนึ่งในผู้हाญกล้าที่ออกมาต่อสู้คัดค้านอำนาจเผด็จการ รสช. อย่างไม่พรันพริ้งในฐานะปัญญาชนสยาม นักคิด นักเขียน และนักปาฐกถา ... [ดังนั้น] เมื่อคดีที่เกี่ยวข้องกับประชาชนถูกนำขึ้นสู่ศาล ทนายความไม่ได้เป็นเพียงตัวแทนจำเลยเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นทนายของประชาชน ผู้พิทักษ์สิทธิ์และเสรีภาพของสังคม ... ผมเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของ ส.ศิวรักษ์ และเห็นว่าการต่อสู้ในคดีนี้ไม่ใช่เพียงเพื่อปกป้องตัวเขา แต่เพื่อปกป้องหลักการประชาธิปไตยและความยุติธรรมในสังคมไทย ... การต่อสู้ของ ส.ศิวรักษ์ คือการต่อสู้ของประชาชน ชัยชนะของ ส.ศิวรักษ์ คือชัยชนะของประชาชนและชัยชนะของธรรม”¹⁸⁵

นามบัตรของสิวลักษณ์ บุณนาคฝากข้อความให้สัมผัสช่วยแถลงต่อศาลอุทธรณ์

¹⁸⁴ ส. ศิวรักษ์, คนนอกคุก: ทำไมข้าพเจ้าไม่สยบยอม รสช. ; หมู่บางโพ [นามแฝง], “ที่มาวาทะพลเอกสุจินดา ‘ผมจำเป็นต้องเสียสัจย์’ ก่อนนำสู่ ‘พฤษภาทมิฬ’,” ศิลปวัฒนธรรม, 24 พฤษภาคม 2567, https://www.silpa-mag.com/history/article_87077.

¹⁸⁵ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “คำนำ,” ใน พินิจพิพากษาสังคมไทย พินิจ ส.ศิวรักษ์ คู่มือศึกษาการดำเนินคดีอาญาลักษณะความผิดฐานหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและหมิ่นพระมาท.

กว่าสี่ทศวรรษในบทบาททนายความอาชีพ งานหลักของสัมผัสคือการเป็นทนายอาสาช่วยเหลือประชาชน เขาไม่เคยว่าความเพื่อเงิน นอกจากที่จำเป็นเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว นอกจากนี้ สัมผัสยังเคยเป็นกรรมการมารยาททนายความ, อุปนายกกรรมการบริหารสภาทนายความ, กรรมการเนติบัณฑิตยสภา และที่ปรึกษาศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อยู่ในแวดวงนักกฎหมายทนายความหลายสถาบันที่ต่อสู้เพื่อประชาชนและความเป็นธรรมมาโดยตลอด ผู้คนในสังคมจึงจดจำและยอมรับสัมผัสในฐานะ “ทนายของประชาชน” กระทั่งสภาทนายความได้มอบโล่เกียรตินิยมให้ในฐานะผู้ประกอบอาชีพทนายความด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละอุทิศตนเพื่อศักดิ์ศรีของวิชาชีพทนายความตลอดมาในวันทนายความปี 2542

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2543 สภาทนายความได้เสนอชื่อสัมผัสเป็น 1 ใน 3 ผู้สมัครตำแหน่งตุลาการศาลปกครองสูงสุด แม้สัมผัสจะเป็นเพียงผู้สมัครคนเดียวที่ผ่านเข้าสู่อรอบ 23 คนสุดท้าย แต่กลับได้รับคะแนนเสียงสนับสนุนน้อยที่สุด คณะกรรมการสรรหาอ้างเหตุผลสองด้าน คือ เขาเคยถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และไม่มี “เกียรติประวัติ” ในสายตาของกรรมการ อย่างไรก็ตาม สัมผัสตอบโต้ว่า “เขาว่าผมไม่มีเกียรติประวัติอะไร มันจะมีอะไรได้ละ ก็ผมไม่ใช่ข้าราชการนี่ เกียรติของคนมันไม่ได้อยู่ที่ตำแหน่งหน้าที่ ยศถาบรรดาศักดิ์ แต่มันอยู่ที่คุณธรรม ทนายความอย่างผมก็มีเกียรติได้ นักหนังสือพิมพ์อย่างคุณมีเกียรติได้ ประชาชนธรรมดาทุกคนก็มีเกียรติได้เหมือนกัน ... วิธีการต่อสู้มันไม่ใช่ว่าจะได้มาด้วยความราบรื่น ได้มาด้วยการไหว้วอนหรือความเมตตากรุณา เหมือนหยาดฝนที่หลังมาให้ชื่นใจ ... การได้มาซึ่งศาลปกครองมันเป็นการต่อสู้กันระหว่างอำนาจเก่ากับอำนาจใหม่ ระหว่างประชาธิปไตยกับเผด็จการ ... การต่อสู้ของประชาชนมันก็ต้องต่อสู้กันต่อไป ก็เหมือนกินข้าวมันแกวและ กินคำเดียวไม่อิ่มหรอก ต้องกินหลาย ๆ คำ”¹⁸⁶

ไทยโพสต์ แทบลอยด์ กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2543 พาดหัว “สัมผัส พึงประดิษฐ์ ทนายประชาชน ผู้ถูกสภาสูงปฏิเสธ”

แม้สภาสูงปฏิเสธ สัมผัสก็ยังคงยืนหยัดต่อสู้หน้าบัลลังก์ศาลจนกระทั่งอายุ 70 กว่าปีจึงได้วางมือจากการว่าความ เนื่องด้วยวัยวุฒิที่แปรเปลี่ยนไปตามวันที่ไม่เหมาะสมกับอาชีพว่าความ เขาหันมาเป็นที่ปรึกษาและอบรมคนรุ่นใหม่ จากประสบการณ์ของทนายประชาชน เพื่อสร้างเสริมคุณธรรมช่วยเหลือประชาชนที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม

¹⁸⁶ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึงประดิษฐ์, 76-82.

พุทธศวรรษ 2520-2560: ผู้รื้อฟื้นประวัติศาสตร์ฝ่ายซ้ายไทย ปรีดี-พคท.

หลังจากสัมผัสออกจากคุกรอบสอง เขาไม่ได้ต่อสู้เพียงเพื่อความเป็นธรรมในศาล แต่ยังมุ่งมั่นแย้งยึดพื้นที่ทางความคิดจิตใจของคนในสังคม ผ่านหลายบทบาท อาทิ บทบาทกรรมการสภาการหนังสือพิมพ์แห่งชาติ¹⁸⁷ อย่างไรก็ตาม บทบาทหลักที่สัมผัสให้ความสำคัญอย่างมากคือ การฟื้นฟูและผลิตซ้ำกิจกรรมและประวัติศาสตร์ฝ่ายซ้ายไทย โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปรีดี พนมยงค์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)

สัมผัสกับภาพปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การที่เขาเคารพรัก¹⁸⁸

ในปี พ.ศ. 2527 สัมผัสมีบทบาทผลักดันการจัดตั้ง “ชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์” ซึ่งรวบรวมศิษย์เก่าแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) ทั้ง 8 รุ่น ที่เข้าเรียนระหว่างปี พ.ศ. 2481-2490 ก่อนโรงเรียนถูกยุบเพราะเหตุการณ์ทางการเมือง ซึ่งมีสำเร็จการศึกษา 5,898 คน ชมรมนี้เริ่มจากแนวคิดของสุภัทร สุคนธวัต รุ่นที่ 1 ที่ได้เยี่ยมคารวะปรีดีในปารีส และได้เล่าถึงความพยายามของศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. ที่จัด “งานเตรียมปริญญารำลึก” ทุกปี ตั้งแต่ปี 2510 ปรีดีจึงแนะนำให้รวมทั้ง 8 รุ่นให้แข็งแกร่งเหมือนแขนงไม้ที่มัดรวมกัน สุภัทรจึงเชิญประธานแต่ละรุ่นมาหารือและสร้าง “ธรรมนูญชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์ พุทธศักราช 2527” ขึ้น โดย ชาญ แก้วชูใส, สำราญ ชื่นเจริญสุข และสัมผัส พึ่งประดิษฐ์ เป็นผู้รับผิดชอบปรับปรุงร่าง¹⁸⁹

ในช่วงแรก ชมรมมุ่งผลักดันการฟื้นฟูภาพลักษณ์ของปรีดี หลังปรีดีถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2526 เพื่อแสดงกตเวทิต่อชมรมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์สมัยที่นงเยาว์ ชัยเสรี เป็นอธิการบดี จัดสร้างอนุสาวรีย์ผู้ประศาสน์การปรีดี และกำหนดวันที่ 11 พฤษภาคมของทุกปีเป็น “วันปรีดี พนมยงค์” เพื่อรำลึกถึงคุณูปการของท่าน โดยชูคำขวัญว่า “รำลึกเกียรติคุณ หนุนกตเวทิต่อ

¹⁸⁷ “สมาคมนักข่าวหนังสือพิมพ์ฯ ร่วมอาลัยคุณสัมผัส พึ่งประดิษฐ์ อดีตกรรมการสภาการหนังสือพิมพ์,” Thai Journalists Association, 15 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/3Uqg>.

¹⁸⁸ Suntariya Muanpawong, เฟซบุ๊ก, 14 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/1Wp7g>.

¹⁸⁹ ประวัติศาสตร์บอกเล่าแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) พ.ศ. 2481-2490 เล่ม 1 (พ.ศ. 2481-2485), 142-144 ; สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “วันปรีดี พนมยงค์,” ใน วันปรีดี พนมยงค์ 11 พฤษภาคม 2528 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2528) ; สุภัทร สุคนธวัต, “เพียงครู่หนึ่งยังจำได้,” วันปรีดี พนมยงค์ 2530 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2530).

สมาคมศิษย์ธรรมศาสตร์ เพื่อชาติและราษฎรไทย” กิจกรรมเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2528 โดยสัมพันธ์ได้เข้าเป็นคณะกรรมการจัดงานและได้รับแต่งตั้งเป็นประธานรับผิดชอบการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก “วันปรีดี พนมยงค์ 11 พฤษภาคม 2528”¹⁹⁰

ซ้าย จดหมายจากพูนศุขถึงสัมพันธ์ ขวา ปกหนังสือที่ระลึกปรีดีสาร ที่สัมพันธ์อาสาจัดทำ ออกทุกวันที่ 11 พฤษภาคมของทุกปี¹⁹¹

สัมพันธ์ร่วมงาน “วันปรีดี พนมยงค์” ที่จัดขึ้นทุกวันที่ 11 พฤษภาคม ของทุกปี¹⁹²

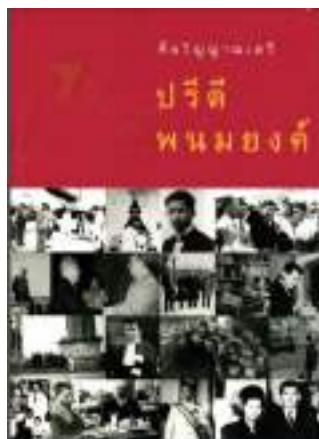
สัมพันธ์น่าจะเขียนจดหมายถึงพูนศุข พนมยงค์ เพื่อแจ้งข่าวและขอรับต้นฉบับงานเขียนของปรีดีมาประกอบการจัดทำหนังสือที่ระลึก พูนศุขจึงแนบต้นฉบับ เรื่อง “คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อ ธรรมศาสตร์บัณฑิต นักสันติภาพ ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2514” กลับมาพร้อมกับจดหมายถึงสัมพันธ์ ลงวันที่ 5 เมษายน 2528 ความ

¹⁹⁰ สัมผัส ฟังประดิษฐ์, “วันปรีดี พนมยงค์.”

¹⁹¹ เรื่องเดียวกัน ; หนังสือวันปรีดี 11 พฤษภาคม ฉบับย้อนหลังอ่านได้ที่ “หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book),” สถาบันปรีดี พนมยงค์, <https://pridi.or.th/th/libraries/e-book/pridi-day>.

¹⁹² เรื่องเดียวกัน.

ว่า “คุณสัมผัส พี่ประดิษฐ์ ที่รัก มีความยินดีที่ได้ทราบว่าในวันที่ 11 พฤษภาคมศกนี้ ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1 ถึง รุ่น 8 จะจัดงานระลึกถึงท่านผู้ประศาสน์การร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศิษย์เก่า และนักศึกษาปัจจุบันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจะจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก เพื่อแจกหรือจำหน่ายในงานนี้ด้วย ... ขอสรรเสริญท่านทั้งหลายที่มีส่วนร่วมในการกระทำอันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ท่านผู้ประศาสน์การฯ ขอให้ท่านทั้งหลายประสบสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลและได้รับความสำเร็จในการจัดงานระลึกครั้งนี้สมประสงค์ทุกประการ”¹⁹³

หนังสือ คือ *วิญญานเสรี ปรีดี พนมยงค์* ที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์¹⁹⁴

นับแต่นั้น สัมผัสก็อุทิศตนจัดทำหนังสือระลึกวันปรีดีต่อเนื่องนานกว่า 15 ปี¹⁹⁵ ก่อนส่งต่อให้คนรุ่นใหม่ในช่วงต้นพุทธทศวรรษ 2550 นอกจากนี้ ในวาระครบรอบ 100 ปีชาตกาลของนายปรีดี พนมยงค์ สัมผัสก็ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ประธานคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ตามคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 145/2541 อีกทั้งเขายังดำรงตำแหน่งกรรมการมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ในช่วงเวลาเดียวกันด้วย¹⁹⁶

¹⁹³ สัมผัส พี่ประดิษฐ์, “วันปรีดี พนมยงค์.”

¹⁹⁴ *คือวิญญานเสรี ปรีดี พนมยงค์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2543). เข้าถึงได้ทาง <https://shorturl.asia/2i8Af>.

¹⁹⁵ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พี่ประดิษฐ์, 53.

¹⁹⁶ “มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ และสถาบันปรีดี พนมยงค์ ร่วมเป็นเจ้าภาพงานสวดพระอภิธรรม ‘คุณสัมผัส พี่ประดิษฐ์’,” สถาบันปรีดี พนมยงค์, 15 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/Vb6vJ>; *คือวิญญานเสรี ปรีดี พนมยงค์*.

ภาพซ้าย สัมผัสกับธง ภาพขวา จากซ้าย สมควร พิชัยกุล, ธง แจ่มศรี, สัมผัส พึ่งประดิษฐ์¹⁹⁷

ขณะเดียวกัน ในงานรื้อฟื้นกิจกรรม พท. ประสงค์ หรือสหายนิยมแล้วว่า “ภายหลังลุงธง แจ่มศรี [เลขาธิการ พท. คนที่ 4-ผู้เขียน] ออกจากป่าในปี พ.ศ. 2537 เก็บตัวอยู่บ้านมวลชน จนกระทั่งมีการยกเลิกกฎหมาย ‘ว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์’ [ยกเลิกปี พ.ศ. 2540-ผู้เขียน] ลุงธงก็มีความพยายามจะเรียกประชุม ‘คณะกรรมการกลางพรรคฯ ชุดที่ 4’ แต่เรียกไม่สำเร็จ ต่อมาจึงได้ตั้งเป็น ‘คณะทำงานฯ’ ขึ้นมา เพื่อไปฟื้นฟูงานจัดตั้งตามภาคต่าง ๆ ซึ่งใน ‘คณะทำงานนี้’ นอกจากสหายบางคนใน ‘คณะกรรมการกลางพรรคฯ ชุดที่ 4’ แล้ว ยังมีลุงสัมผัส ที่เป็นอดีตกรรมการกลางพรรคฯ ชุดที่ 3 รวมอยู่ด้วย แสดงให้เห็นว่า แม้คุณสัมผัสจะมีฐานะสูงทางสังคมในเวลานั้น มีคนนับหน้าถือตาเป็นจำนวนมาก ส่วนพรรคฯ ก็อยู่ในช่วงกระแสต่ำ เกิดวิกฤติศรัทธาไปทั่ว แต่คุณสัมผัสก็พร้อมจะทุ่มเทให้กับงานของพรรคฯ กลับมาลุยงานเพื่อฟื้นฟูการการจัดตั้งของพรรคฯ ซึ่งมีความยากลำบากมาก ช่วงแรก ๆ การประชุมทุกครั้ง คุณสัมผัสจะใช้บ้านของตัวเองเป็นที่ประชุม โดย คุณสัมผัส รับผิดชอบไปฟื้นฟูการ จัดตั้งทางภาคเหนือ คุณขาบ ไปฟื้นฟูงานจัดตั้งทางภาคใต้ ส่วน คุณวินัย ไปฟื้นฟูงานจัดตั้งทางภาคอีสาน

“การประชุมลักษณะนี้ดำเนินไปเป็นเวลาหลายปี จนกระทั่งมีการเคลื่อนไหว จัดกิจกรรม ‘เมืองไทยรายสัปดาห์’ ของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) โดยการนำของ สนธิ ลิ้มทองกุล ภายในองค์การนำก็เกิดมีความคิดเห็นที่แตกต่าง กระทั่งแตกแยกกัน ต่อปัญหาสถานการณ์ของบ้านเมือง ที่แท้ใครเป็นมิตร ใครเป็นศัตรูกันแน่? ความแตกแยกนี้นำไปสู่การประกาศ ถ้อยแถลงยุติบทบาทของ ‘องค์การนำพรรคฯ ชุดที่ 4’ โดยลุงธง แจ่มศรี เลขาธิการใหญ่ของพรรคฯ เป็นการเปิดโอกาสให้มีการ เปิดประชุมสมัชชาผู้แทนพรรคฯ ทั่วประเทศครั้งใหม่ เพื่อกำเนิดองค์การนำชุดใหม่ต่อไป เพราะปัญหาแนวทาง นโยบาย ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี เป็นเรื่องใหญ่ ต้องแก้กันในสมัชชาฯ ไม่ใช่แก้กันในหมู่สหายภายในองค์การนำฯ เพียงไม่กี่คน

“การกระทำของลุงธงดังกล่าว คุณสัมผัสได้สนับสนุนและยื่นเคียงข้างโดยตลอด ทำการต่อสู้กับความคิด ทฤษฎีที่ผิด ภายในพรรคฯ อย่างไม่ประนีประนอม จนกระทั่งลุงธงได้ส่งไม้ต่อให้สหายผู้ปฏิบัติงานที่เอาการเอางานจนประสบความสำเร็จ”¹⁹⁸

¹⁹⁷ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “ขอคารวะ,” ใน *ไฉ่ยังปฏิวัติ*, 72 ; อธิฐ ลิทธิราชภูธร, “ขอแสดงความคารวะและไว้อาลัยต่อกบฏวิวัติอาวุโส ปุสมควร พิชัยกุล,” เฟซบุ๊ก, 13 มีนาคม 2563, <https://shorturl.asia/6JlxB>.

¹⁹⁸ ส.นิยม (โชติ ตะนาวศรี) [นามแฝง], “แบบอย่างของการฝึกฝนหล่อหลอมตนเอง จากปัญญาชนชนชั้นนายทุนน้อยจนกลายเป็นนักปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ,”.

สัมผัสเป็นประธานในพิธีรดน้ำศพ และร่วมทอดผ้ามหาบังสุกุล ในงานฌาปนกิจ ธง แจ่มศรี เลขาธิการ พคท. คนที่สี่ เมื่อวันที่ 10 และ 14 กรกฎาคม 2562 ณ วัดพระประโทนเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ภาพถ่ายซ้ายคือสหายขาบ¹⁹⁹

คมชัดลึกนำเสนอข่าวกรณีความขัดแย้งนี้ไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2553 คณะกรรมการกลางฯ ฝ่ายเสียงข้างมาก นำโดยไวฑูรย์ สินธุวณิชย์ หรือสหายขาบ และวินัย เพิ่มพูนทรัพย์ หรือสหายชิต ที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของ พธม. ได้เข้ายึดพรรคฯ พร้อมตั้งคณะกรรมการกลางชุดใหม่ และตั้ง “สหายวิชัย ชูธรรม” เป็นเลขาธิการพรรคฯ คนใหม่ ขณะที่ฝั่งธง แจ่มศรีปฏิเสศและคัดค้านการเคลื่อนไหวของพวกเผด็จการขวาจัดอำนาจนิยม และพยายามโน้มน้าวสหายให้กลับมาอยู่บนหนทางที่ถูกต้องของลัทธิมาร์กซ์²⁰⁰

บารมี ชัยรัตน์ ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน ลูกศิษย์และมิตรต่างวัยของสัมผัส ซึ่งเป็นผู้รับส่งสัมผัสไปร่วมงานศพธง แจ่มศรีเล่าว่า “ในวันเผาศพช่วงวางดอกไม้จันทน์ ลุง [สัมผัส] นั่งเก้าอี้ ส่วนผมยืนอยู่ข้าง ๆ ชายสูงอายุคนหนึ่งเดินลงมาจากเมรุ ... แล้วก็หยุดยืนมองหน้าลุง แต่ลุงนั่งนิ่งเฉยไม่ได้ทักทายอะไร สายตามองไปข้างหน้าเหมือนไม่เห็นชายคนนั้นเลย ชายคนนั้นยืนมองหน้าลุงนิ่ง ๆ อยู่พักหนึ่งก็เดินไป ผมก็เลยเข้าไปถามลุงว่าเขาเป็นใคร ลุงตอบมาสั้น ๆ ว่า ลุงขาบ [ไวฑูรย์] แล้วก็ไม่ได้พูดอะไรต่อ”²⁰¹

¹⁹⁹ “‘สัมผัส ฟังประดิษฐ์’ ปร.รดน้ำศพ ‘ธง แจ่มศรี’ เลขาฯ พคท. คนสุดท้าย กำหนดฌาปนกิจ 14 ก.ค. นี้,” Matichononline, 10 กรกฎาคม 2562, <https://shorturl.asia/5mspj>; ประสงค์ อรุณสันติโรจน์ (สหายชิตแห่งตะนาวศรี), “สี่ลังงานศพ ธง แจ่มศรี ณ วัดพระประโทนเจดีย์ นครปฐม,” ใน *ใต้ธงปฏิวัติ*, 32-56.

²⁰⁰ ชูหน้าหมึก [นามแฝง], “เปิดตัว ‘จ่านิว’ ผู้สืบทอด ‘ธง แจ่มศรี’,” *คมชัดลึก*, 15 กรกฎาคม 2562; พรานขาว [นามแฝง], “‘เทวง’ รื้อบาดแผล ประวัติศาสตร์ พคท.,” *คมชัดลึก*, 19 กรกฎาคม 2562.

²⁰¹ Baramee Chaiyarat, “ผมได้พบลุงสัมผัส ฟังประดิษฐ์,” เพชฌกูฏ, 17 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/AROSk>.

นอกจากเข้าร่วมกิจกรรม สัมผัสยังมีบทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของ พคท. ตัวอย่างเช่น ในวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2537 “สกล” อดีตสมาชิก พคท. และคณะได้ค้นพบหีบศพของ รวม วงษ์พันธ์ อดีตกรรมการกลางและกรรมการเมือง พคท. สมัยสมัชชาสาม ซึ่งถูกตัดสินประหารชีวิตด้วยมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ การค้นพบนี้เกิดขึ้นโดยบังเอิญระหว่างที่วัดมกุฏกษัตริยารามหรือสุสานเพื่อล้างป่าช้า จึงย้ายศพมาเก็บรวมไว้ในโกดังเพื่อประกาศทางหน้าหนังสือพิมพ์ให้ญาติมาติดต่อขอรับ จากนั้นจะเผาศพที่เหลือรวมกันแบบผีไร้ญาติ คณะผู้ค้นพบจึงหาทางติดต่อญาติของรวม กระทั่งพบว่า “คุณป้าประดิษฐ์ สุทธิจิตร” ภรรยาของรวมยังมีชีวิตอยู่ และเป็นผู้เก็บศพสามีไว้ “เพื่อรอว่าสักวันหนึ่งสักจะปรากฏ” โดยเธอแวะเวียนไปเยี่ยมสามีเสมอ กระทั่งศพถูกย้ายออกไป

สัมผัสเป็นผู้เสนอให้มีการจัดงานศพวีรชนประชาธิปไตยอย่างสมเกียรติ สมศักดิ์ศรีแด่ผู้พลีชีพเพื่อคัดค้านเผด็จการ และเป็นการแสดงกตเวทิต่อนักรบประชาธิปไตยอีกหลายท่าน ทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏนาม อาทิ สมพงษ์ พิงประดิษฐ์, สนอง มงคล, จิตร ภูมิศักดิ์, เอกทัฬหี พิพิธศิริโยธา, ชูวงศ์ โอวาทพงษ์ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังเป็นโอกาสอันดีให้คนรุ่นเก่า รุ่นกลาง และรุ่นใหม่ ได้มีโอกาสพบปะทำความรู้จักสืบสานสายสัมพันธ์กันต่อไป ในคราวแรก “คุณป้าประดิษฐ์” ตั้งใจจะเผาศพรวมวันที่ 24 เมษายน ซึ่งเป็นวันครบรอบการจากไป แต่กลัวญาติมิตรไม่สะดวกเพราะตรงกับวันจันทร์ จึงเลื่อนเป็นวันอาทิตย์ที่ 23 เมษายนแทน โดยในพิธีฌาปนกิจครั้งนี้ได้มีการจัดทำหนังสือที่ระลึกชื่อว่า “รวม วงษ์พันธ์ วีรบุรุษ นักรบของประชาชน” แจกจ่ายด้วย นับเป็นครั้งแรกที่มีการเผยแพร่ข้อมูลและชีวิตส่วนตัวนอกเหนือบทบาทนักปฏิวัติของรวมออกสู่สาธารณะ หลังเขาถูกประหาร²⁰²

นอกจากนี้ สัมผัสยังได้เขียนบทความ “สหายอัศนี วีรชนผู้กล้าหาญ” ในปี พ.ศ. 2540 เพื่อรวมพิมพ์ในหนังสือชีวิตและผลงาน: ตำนาน “นายผี” อัศนี พลจันทร (2461-2530) ที่จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการจัดงาน “นายผีคืนถิ่นแผ่นดินแม่” ในวาระที่ป่าลม วิมล พลจันทร และคณะไปปรับกระดุกของนายผี อัศนี พลจันทรกลับประเทศไทยผ่านทางสะพานมิตรภาพไทย-ลาว เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2540 นับเป็นส่วนหนึ่งของการยกย่องและรำลึกถึงวีรชนนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยผู้กล้าหาญในอดีต²⁰³

²⁰² อนุสรณ์เนื่องในงานฌาปนกิจศพ นายรวม วงษ์พันธ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เขตพระนคร กรุงเทพฯ วันอาทิตย์ที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2538, [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.], 2538, 113-118 ; ส.ศิริรักษ์, คนนอกคุก: ทำไมข้าพเจ้าไม่สยบยอม รลช. ภาค 2.

²⁰³ สัมผัส พิงประดิษฐ์, “สหายอัศนี วีรชนผู้กล้าหาญ,” ใน คณะกรรมการจัดงาน “นายผีคืนถิ่นแผ่นดินแม่”, ชีวิตและผลงาน: ตำนาน “นายผี” อัศนี พลจันทร (2461-2530), บรรณาธิการโดย เวียง-วชิระ บัวสนธ์ ([ม.ป.ท.]: บริษัท 21 เซ็นจูรี, 2541), 226-227 ; Cholthira Satyawadhna, “บันทึกเรื่องเล่าในไพร่ลึก โดย ชลธิรา สัตยารัตนา ขอกเล่า ‘คำกาศครู’ ~ ‘นายผี’,” เฟซบุ๊ก, 22 พฤศจิกายน 2567, <https://shorturl.asia/oP651>.

คณะรับกระดูกของนายผี ประกอบด้วย ป้าลม วิมล พลจันทร์, แสง รัตนมงคลมาศ, ยืนยง โอภากุล (แอ๊ด คาราบาว), สุรัชย์ จันทิมาธร (หงา คาราวาน) และสมชาย ศรีสุนทรโวหาร ฯลฯ²⁰⁴

บทความ “สหายอัศนี วีรชนผู้กล้าหาญ” โดย สัมผัส พึ่งประดิษฐ์²⁰⁵

พุทธทศวรรษ 2540-2560: มิตรอาวูโสของสามัญชน

ในช่วงปัจฉิมวัย คณะกรรมการจัดงานโครงการ 72 ปี 24 มิถุนายน 2475 ได้มอบรางวัลผู้อุทิศตนให้แก่สัมผัส พึ่งประดิษฐ์ ในปี พ.ศ. 2547 คำประกาศเกียรติคุณตอนหนึ่งความว่า “ในวันที่ 24 มิถุนายน 2547 นี้ เป็นวาระที่ครบรอบ 72 ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตย ในโอกาสนี้ คณะกรรมการจัดงานโครงการ 72 ปี 24 มิถุนายน 2475 จึงมีมติเอกฉันท์ในการมอบรางวัล ‘ผู้อุทิศตน’ เป็นรางวัลสำหรับผู้ที่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ความก้าวหน้าอย่างยิ่งให้กับนายสัมผัส พึ่งประดิษฐ์ ซึ่งเป็นบุคคลอาวูโสที่ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความเป็นธรรมในสังคม เป็นผู้พิทักษ์รักษาสัจจะในทางประวัติศาสตร์อย่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ทำทลายอำนาจเผด็จการและความอยุติธรรมในสังคมตลอดมา ... เพื่อให้สาธารณชนรับรู้และสืบทอดแบบอย่างจริยวัตรอันงดงามนี้สืบไป”²⁰⁶

²⁰⁴ ข้อมูลและภาพจาก เรื่องเดียวกัน.

²⁰⁵ ชีวิตและผลงาน: ตำนาน “นายผี” อัศนี พลจันทร์ (2461-2530), หน้าปก, 226-227.

²⁰⁶ 80 ปี ชีวิตสัมผัส พึ่งประดิษฐ์, 54-55.

คำประกาศเกียรติคุณ รางวัลผู้อุทิศตน ในโอกาสครบรอบ 72 ปี 24 มิถุนายน 2475 มอบแด่สัมผัส พึ่งประดิษฐ์²⁰⁷

สัมผัสเยี่ยมคารวะท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ผู้ร่วมชะตากรรมกบฏสันติภาพที่งานวันเกิดท่านผู้หญิง²⁰⁸

สัมผัสกล่าวความรู้สึกต่อรางวัลนี้ไว้ว่า “ตลอดชีวิตที่ทำงานมา ผมทำด้วยใจรัก ทำด้วยความศรัทธาและเชื่อมั่นว่าสิ่งที่ผมทำเป็นสิ่งที่ดีงามและถูกต้อง แม้จะมีใครมองต่างไปจากเรา ผมก็ไม่ได้สนใจ ผมยึดมั่นในผลประโยชน์ของประชาชนคนส่วนใหญ่ของประเทศ ผมไม่เคยคิดถึงลาภ, ยศ, สักการะ หรือสรรเสริญใด ๆ ... แต่เมื่อได้รับเกียรติให้ได้รับรางวัลนี้ ผมก็ต้องขอบพระคุณ โดยเฉพาะในใบประกาศเกียรติคุณเป็นลายเซ็นของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งท่านรู้จักผมตั้งแต่สมัยผมเป็นนักศึกษาติดคุกอยู่ร่วมกับคุณปาล พนมยงค์ ลูกชายท่าน ... การได้รับรางวัล ‘ผู้อุทิศตนดีเด่น’ ซึ่งเสมือนการเดินทางตามรอยทางและเจตนารมณ์ในการอุทิศชีวิตทำงานเพื่อชาติ - เพื่อประชาชนให้วัฒนา - ผาสุก ปลอดภัยจากการกดขี่ - ช่มเหง ทุกรูปแบบที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ได้บุกเบิกสร้างแบบอย่างทั้งดงามและทรงคุณค่าไว้แล้ว ผมจึงรู้สึกยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติแห่งชีวิตที่จะต่อย้ำให้ผมยิ่งต้องทำงาน - ยิ่งต้องทุ่มเทให้หนักมากขึ้นเพื่อความไพบูรณ์ผาสุกของมวลพี่น้องประชาชนไทยของเราต่อไป”²⁰⁹

วัตรปฏิบัติของสัมผัส คือการเป็นมิตรอาวุโสที่สร้างสายใยเชื่อมร้อยสังคมนระหว่างนักต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมต่างรุ่น เขาเดินทางมาร่วมงานวันปรีดี พนมยงค์ ซึ่งจัดขึ้นทุกวันที่ 11 พฤษภาคม ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์อย่างต่อเนื่อง

²⁰⁷ เรื่องเดียวกัน.

²⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, 59.

²⁰⁹ เรื่องเดียวกัน.

รวมถึงเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และงานรำลึกเหตุการณ์สำคัญ เช่น เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และงานรำลึกวีรชนปฏิวัติในเขตงานของ พคท. อย่างสม่ำเสมอ ยกเว้นเพียงช่วงปีท้าย ๆ ของชีวิตที่สุขภาพไม่เอื้ออำนวย

ที่สวนโมกขพลาราม ภาพถ่ายประมาณปี พ.ศ. 2547-2549²¹⁰

ซ้าย ที่งาน “รำลึกวีรชนปฏิวัติ-อาลัยสหายผู้เสียสละ” เขตงานภาคกลางตะวันตก “ตะนาวศรี” ณ อนุสรณ์สถานวีรชนปฏิวัติ เขตงานภาคกลางตะวันตก วัดยางน้ำกัดเหนือ อ.หนองหญ้าปล้อง จ.เพชรบุรี ถ่ายประมาณปี พ.ศ. 2549-2550 ขวา ภาพงานเดียวกัน เมื่อวันที่ 19-20 ธันวาคม 2558²¹¹

²¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 72.

²¹¹ Thai Yuki Dorayaki, “นักปฏิวัติตลอดกาล... ลุงสัมพันธ์ ฟิ่งประดิษฐ์,” เฟซบุ๊ก, 14 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/jKeFT> ; Siripojna Prapunthapojna, “งาน ‘รำลึกวีรชนปฏิวัติ-อาลัยสหายผู้เสียสละ’ เขตงานภาคกลางตะวันตก ‘ตะนาวศรี,’” เฟซบุ๊ก, 21 ธันวาคม 2558, <https://shorturl.asia/2UM9Z>.

สัมผัสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับทนายความจากศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชนที่งานรำลึก 40 ปี เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เมื่อปี 2559 โดยบอกทนายรุ่นน้องว่า “อย่าไปหวังความยุติธรรมจากเผด็จการ”²¹²

ข้อเขียนชิ้นท้าย ๆ ของสัมผัส ปรากฏในรูปแบบคำไว้อาลัยถึง ธง แจ่มศรี เลขาธิการ พคท. คนที่ 4 ซึ่งถึงแก่กรรมต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2562 ในคำไว้อาลัยนี้ เขาได้ยกย่องมิตรร่วมรบผู้เสียสละไว้ว่า “ด้วยจิตใจที่เสียสละ หนักแน่น มั่นคง ต่อภารกิจเพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราช ประชาธิปไตย และความสมบูรณ์พูนสุขของประชาชนที่จักได้มานั้น ก็ด้วยการต่อสู้’ นี่คือนิติวิญญาณของสหายธง แจ่มศรี ที่ให้ไว้ในฐานะเลขาธิการใหญ่ พคท. ในเขตฐานที่มั่น ภายใต้สถานการณ์เรียกร้อง สิทธิเสรีภาพ ประชาธิปไตย ขับไล่เผด็จการ ด้วยจิตวิญญาณการต่อสู้ภายใต้การนำของสหายธง แจ่มศรี ได้แผ่ขยายไปทุกทิศทั่วไทย ทั้งกรรมกร ชาวไร่ ชาวนา นักศึกษา และประชาชน ภารกิจนี้มีอาจปฏิเสศได้ว่าเป็นคุณูปการของสหายธง แจ่มศรี ซึ่งถือได้ว่าเป็นภารกิจที่สหายธง แจ่มศรี ได้มอบให้ไว้แก่พวกเรา เพื่อที่จักได้สืบทอดต่อไป” ลงท้ายว่า “ด้วยจิตคารวะ” จาก “สหายน้อย พลประชา สัมผัส พึ่งประดิษฐ์”²¹³

สัมผัสที่ห้องศาลจำลองมารุต บุนนาค คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

²¹² “อีกชุมพลังวันนี้ก่อนนอน>> ศูนย์ทนายฯพบคุณลุงสัมผัส พึ่งประดิษฐ์,” Sirikan June Charoensiri, เฟซบุ๊ก, 8 ตุลาคม 2559, <https://shorturl.asia/h9TJO>.

²¹³ สัมผัส พึ่งประดิษฐ์, “ขอคารวะ,” ใน *ใต้ธงปฏิวัติ*, 72.

กระทั่งวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2567 สัมผัสได้จากไปอย่างสงบ สิริรวมอายุ 97 ปี 7 เดือน กำหนดการสวดพระอภิธรรม และฌาปนกิจ ณ ศาลา 2 วัดน้อยนางหงษ์ (บางยี่ขัน) กรุงเทพฯ ระหว่างวันที่ 13-18 สิงหาคม พ.ศ. 2567

งานสวดพระอภิธรรมและฌาปนกิจศพสัมผัส ฟิ่งประดิษฐ์ ระหว่างวันที่ 13-18 สิงหาคม พ.ศ. 2567²¹⁴

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ที่อาจจะมีวิถีและความคิดทางการเมืองแตกต่างจากสัมผัสได้ เขียนบทกวีมาร่วมคารวะ ความว่า

สัมผัส ยืนหยัดทั้ง	ชีวา
ผัส สัจธรรมปลา	บ่มิร้าง
ฟิ่ง พิสุทธยุดิธรรมา	สุจริต
ประดิษฐ์ นิมิตรสูสร้าง	สืบสร้างสมัยเสมอ

²¹⁴ Manus Klavovigkit, เฟซบุ๊ก, 15 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/wJd8h>; Rungmanee Mekhasobhon, “ภรรยาอาสัมผัส จมพิตลามีเป็นครั้งสุดท้าย,” เฟซบุ๊ก, 13 สิงหาคม 2567, <https://shorturl.asia/IYAXR>; Prinya Thawananarumitkul, “อ้อลาคณลึงสัมผัส ฟิ่งประดิษฐ์.”